

**ULUSLARARASI İŞGÜCÜ AKIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ:
TÜRK İŞGÜCÜ GÖÇÜ**

Levent ŞAHİN

**İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü Eğitim-
Öğretim Yönetmenliği'nin İKTİSAT ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.**

**MALATYA
(Temmuz, 2008)**

**ULUSLARARASI İŞGÜCÜ AKIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ:
TÜRK İŞGÜCÜ GÖÇÜ**

Levent ŞAHİN

Danışman: Doç. Dr. Ali ŞEN

**İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü Eğitim-
Öğretim Yönetmenliği'nin İKTİSAT ANABİLİM DALI İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.**

**MALATYA
(Temmuz, 2008)**

ÖZET

Belirli bir insan grubunun ya da bireyin bir yerden diğer bir yere göç etmeleri, toplumsal açıdan basit bir olay olarak görülmemelidir. Göç olayının, bireysel ya da grupsal düzeyde incelenmesi, sosyolojik bakımdan önem taşımaktadır. Göçlerin "nedenleri", toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal, hukuksal ve yönetsel bakımdan ortaya çıkardığı "sonuçları" ele alınması gereken noktalardandır.

Otuz yıllık bir zaman dilimini kapsayan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları döneminin (1914 – 1944) ardından Batı Avrupa ülkelerinde savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçiş sürecinin tamamlanmasını takiben üretim ve istihdam hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Savaşlar sırasında azalan nüfusun çalışan işgücü açısından sıkıntılar yaratmaya başlaması neticesinde ise bu ülkelere işgücü ithal edilmesi gündeme gelmiştir. Ülkemizde anılan dönemde işgücü fazlası bulunması ve Batı Avrupa ülkeleri ile farklı iktisadi ihtiyaçlarının örtüşmesi sonucunda çok sayıda vatandaşımız bu ülkelere çalışmak için gönderilmiştir. Yurtdışına gönderilen işçilerimizin başlangıçta bu ülkelere geçici olarak çalışması planlandıysa da daha sonraları gidilen ülkelere yerleşme eğilimi ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda 1960'lı yılların başlarından itibaren yoğun olarak Batı Avrupa ülkelerine işçi olarak giden vatandaşlarımızın kazandığı dövizler ve birikimler uzun yıllar boyunca birçok alanda ülkemiz ekonomisine katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İşgücü Göçü, İşçi Dövizleri

ABSTRACT

Immigration of a determined human group, or an individual from a place to another must not be seen as a simple event from angle of social view. Evaluation of immigration event in individual or group levels present's importance from sociological point. Reason of immigrations, results rise from social, cultural, economic, political, legal and administrative aspects are the points that must be handled.

After the period of the First and Second World Wars about thirty years (1914 – 1944) following the process of transition from war economy to peace economy, production and employment rose sharply in Western European countries. Because of the decreasing population numbers during war times and problems arising due to this situation related to manpower, these countries decided to import workforce. As a result of both excess labor force in our country and satisfying the different economic needs in Western European countries, Turkey sent a large number of workforce. Although it had been planned as a temporary workforce export at the beginning, the workers chose to stay in the countries where they had been working. In this context, those workers' earnings and savings have contributed to our economy in many areas for a long time.

Key Words: Immigration, Workforce Emigration, Workers' Remittances

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Uluslararası İşgücü Akımlarının Ekonomik Etkileri: Türk İşgücü Göçü” Başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

23.06.2008

Levent ŞAHİN

ULUSLARARASI İŞGÜCÜ AKIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ: TÜRK İŞGÜCÜ GÖÇÜ

Levent ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ONUR SÖZÜ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TANIMLAR

1.1.Göçün Tanımı.....	4
1.2. Göç Türleri.....	6
1.3.Göç Nedenleri.....	8
1.4. Göç Kuramları.....	9
1.4.1. Modernizasyon/Gelişme Kuramı.....	10
1.4.2. Merkez-Çevre Kuramı:.....	11
1.5. İşgücü Göçünün Tanımı.....	13
1.5.1. İşgücü Göçünün Temel Özellikleri.....	19
1.5.2.Göçmen İşgücünün Çalışma Koşulları.....	21
1.5.2.1. Göçmen İşçilik.....	21

1.5.2.2.Yasal Göçmen İşçilik	22
1.5.2.3.Kaçak Göçmen İşçilik	24
1.5.2.4.Konuk (Misafir) işçilik	25
1.6.Yabancı Kaçak İşçiliği Teşvik	28
1.7.Geçmişten Günümüze İşgücü Göçünün Tarihi Gelişimi	29
1.7.1. 16. ve 20. y.y. Arasındaki İşgücü Göçü Hareketleri.....	29
1.7.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'ya Yapılan İşgücü Göçü Hareketleri.....	32
1.8. Avrupa Birliği'nin Göç Politikası	34
1.8.1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Yasadışı Göç ve Göçmen İstihdamı	36

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İŞGÜCÜ AKIMLARININ İKTİSADİ ETKİLERİ

2.1.Göçün İşgücü Veren Ülke Üzerindeki Etkileri	40
2.1.1.Pozitif Etkileri.....	41
2.1.2.Negatif Etkileri	43
2.2.Göçün İşgücü Alan Ülke Üzerindeki Etkileri	45
2.2.1.Pozitif Etkileri.....	45
2.2.2.Negatif Etkileri	46
2.3.Nitelikli İşgücü Göçünün Ekonomi Üzerindeki Etkileri.....	47
2.3.1. Nitelikli İşgücü Göçünün İşgücü Veren Ülke Üzerindeki Etkileri.....	49
2.3.2. Nitelikli İşgücü Göçünün Uluslararası İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkileri	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN GELİŞİMİ

3.1. Türkiye'den Avrupa'ya Göç (1960-2000)	55
3.2. Günümüzde Göç Eğilimleri (2000 sonrası)	57
3.3. Türkiye'den Beyin Göçü.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN EKONOMİK SONUÇLARI

4.1. Türkiye'den Avrupa'ya Göçün Ekonomik Sebepleri	66
4.2. 1960-1980 Arasında Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler.....	67
4.2.1. İthal İkameci Sanayileşme Çabaları.....	69
4.2.2. Türkiye ile Batı Avrupa İktisadi İhtiyaçlarının Örtüşmesi	71
4.3. İşçi Dövizlerinin Tanımı ve Ekonomimizdeki Yeri.....	72
4.4. İşçi Şirketleri ve Köy Kalkınma Kooperatifleri	75
4.4.1. İşçi Şirketlerinin Oluşumu, Ortaya Çıkış Sebepleri ve Çeşitli İşçi Şirketi Örnekleri	75
4.4.2. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın Kuruluşu.....	77
4.4.3. DESİYAB' da Değişim: Türkiye Kalkınma Bankası	79
4.4.4. İşçi şirketlerinin Karşılaştığı Sorunlar ve Mevcut Durum.....	81
4.4.5. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Oluşumu ve İşgücü Göçü	84
4.4.6. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Gelişimi ve Sorunları.....	86
4.4.7. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması ve Genel Değerlendirme.....	89
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	92
KAYNAKÇA	98

TABLO LİSTESİ**SAYFA NO**

Tablo 1: Avrupa’da Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusunun Ülkelere Göre Dağılımı	57
Tablo 2: Türk Cumhuriyetlerinde Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusu	58
Tablo 3: Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusu	59
Tablo 4: Diğer ülkelerde Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusu	60
Tablo 5 : Yurtdışına Gönderilen İşçilerin Yıllar İtibariyle Sayısal Gelişimi	66
Tablo 6: 1960-1970 yılları itibariyle ihracat, ithalat ve dış ticaretteki Değişimler	70
Tablo 7: Bazı yıllar itibariyle işçi döviz gelirlerinin, dış ticaret dengesine oranları	72
Tablo 8: 2000-2006 yılları itibariyle işçi dövizlerinin, dış ticaret dengesine oranları ve turizm gelirleri	73

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MRA	: Avustralya- Yeni Zelanda Karşılıklı Tanıma Anlaşması
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEBA	: Afrika İstihdam Bürosu
TİŞTRP	: Türk İşçi Şirketlerinin Teşviki ve Rehabilitasyonu Programı
TKB	: Türkiye Kalkınma Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Uluslararası göç, hareketleri özellikle 1950’lilerden sonra gelişmiş ülkelerde sanayi üretiminin artması ve kentleşmenin yavaşlamasına paralel biçimde işgücü talebinin yükselmesi sonucunda hızla artmıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre 2005 yılında göçmen nüfusu 185 ile 192 milyon arasında bulunmaktadır. Bu sayıların daha da artacağı beklenmektedir. Göç, hem göç veren hem de göç alan ülkelerin sosyoekonomik yapılarını etkilemektedir. Göçmenler, geride kalan yakınlarına ekonomik destek vererek ülkelerinin ekonomilerine katkıda bulunmalarının yanında, göç ettikleri ülkelerde kazandıkları nitelikleri ve öğrendikleri bilgileri ülkelerindeki niteliksiz işçilere aktarmakta ve yerel yatırımlar yapıp, istihdamı arttırarak, yerel ekonomiyi canlandırmaktadırlar.

Az gelişmişliğin bir sonucu olarak oluşan göç olgusunun, ülke kalkınmasını olumlu etkilediği düşünülse de göç veren ülkelerin kalifiye işçilerini kaybetmesi gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) yayınladığı “2005 Dünya Göç Raporu “ nda göçün bilinenden çok daha fazla olumlu etkileri olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası göçün kalkınmaya katkısının en açık örneği, yatırım amacıyla anavatana para ve mal şeklinde gönderilen tasarruflardır.

Nitekim Türkiye’den 1960-70’li yıllarda Batı Avrupaya yaşanan göç, bu açıdan önemli deneyimler sunmaktadır. Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine yönelik olarak 1961 yılından itibaren ciddi anlamda başlayan işgücü göç akımının sonucu olarak işgücü tasarrufları ortaya çıkmıştır. Bu tasarruflar Türkiye ekonomisine uzun yıllar boyunca önemli katkılar sağlamıştır. Yurtdışında çalışmakta olan Türk işgücünün, tasarruf yetenekleri yüksek olduğu için yabancı ülkelerde elde ettikleri dövizleri, Türkiye ekonomisine kazandırma çabaları 1970’li yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Ayrıca yurtdışı işçi tasarruflarının yurda çekilerek güvenli bir şekilde değerlendirilmesi ve Türkiye’nin içinde bulunduğu döviz sıkıntısının giderilmesi amacıyla 1976 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyet

Merkez Bankası (TCMB) nezdinde açılmaya başlanan işçi dövizli hesapları, Türkiye ekonomisine yaklaşık olarak 30 yıldan daha uzun süredir önemli katkılar sağlamaktadır.

İşçi dövizlerinin, Türkiye’de değerlendirilmesine yönelik olarak göze, çarpan bir diğer akım, ise yurtdışındaki Türk işçilerin memleketlerine yatırım yapma istekleri sonucunda ortaya çıkan işçi şirketleridir. Bu oluşumla aynı dönemlere denk gelen bir diğer yapılanma ise, köy kalkınma kooperatifleridir. İşgücü göçü ve kırsal bölgelerin kalkınması arasında, köy kalkınma kooperatifleri aracılığıyla bir ilişki kurma fikri ortaya çıkmış, böylelikle işçi dövizlerinin ülke ekonomisinde daha iyi değerlendirilmesi imkanı ortaya çıkmıştır. Bütün bunların yanında, yurt dışında çalışan Türk işçi sayısındaki artış hızı, zaman içinde yavaşlamıştır. Bununla beraber Türk işgücü göçü 1970’li yıllardan sonra Batı Avrupa dışında önce petrol zengini Arap ülkelerine, 1990’lı yıllarda ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’ne yönelmiştir.

Bu çalışmanın birinci varsayımı, gelişmekte olan ülkelere yapılan işgücü göçünün, hem gelişmekte olan ülke ekonomilerine hem de gelişmiş ülke ekonomilerine olumlu katkı yaptığıdır. Bu durum Türkiye açısından da geçerlidir. İkinci bir temel varsayım ise, işgücü göçü büyük ölçüde nitelikli emekten oluştuğu durumda, ekonomik etkilerin olumsuz yönde geliştiği üzerine kuruludur. Bu tez çalışması büyük ölçüde kütüphane ve internet araştırmasına dayanmaktadır. Analiz bölümlerinde resmi istatistiklerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde göç, işgücü göçü ve göçmen işçilik kavramları ele alınacaktır. İkinci bölümde işgücü göçünün, işgücü göçü alan ve veren ülke üzerindeki etkilerinden bahsedilecek, ayrıca nitelikli işgücü göçünün emek piyasası üzerindeki etkileri üzerinde de durulacaktır. Üçüncü bölümde Türk işçi göçünün tarihi gelişimi incelenecektir. Bu kapsamda özellikle son yıllarda Türkiye’den gelişmiş ülkelere gerçekleşen beyin göçünün nedenleri irdelenecektir. Dördüncü bölümde Türk işgücü göçünün ekonomik sonuçları

analiz edilecektir. Sonuç bölümünde araştırma sonunda ulaşılan bulgular özetlenip yorumlanacak ve bir kısım önerilere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ OLGUSU VE TANIMLAR

1.1.Göçün Tanımı

Göç, her şeyden önce bireylerin ya da grupların bir yerden başka bir yere gitmeleri olarak tanımlanabilir. Söz konusu yer değişikliği ülke içinde olabileceği gibi ülke dışında da olabilir. Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm yapısıyla yakından ilişkili ve etkileyici bir olaydır. Çok yönlü karaktere sahip oluşu nedeniyle antropologlardan sosyologlara, planlayıcılardan idarecilere kadar halkın ilgisini çekmektedir. Göçler, doğrudan doğruya ülkelerin veya daha küçük toplulukların nüfusunun azalmasını veya artmasını etkileyen önemli faktörler arasında sıralanabilir. Göç, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişmelere yol açar. Bu değişimler göç alan ve veren yerlerde birbirine zıt biçimde gerçekleşmektedir. Ayrıca nüfusun kalitatif yapısında da (okur-yazarlık, iş ve meslek bilgisi vb.) yapısal değişmelere neden olmaktadır.

Göç, kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere sürekli ya da geçici bir süre için bir yerleşim alanından (şehir, köy gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır. Başka bir tanıma göre ise göç, "kent, köy gibi bir yerleşme biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleri" olarak, benzer biçimde tanımlanmaktadır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>). Temiz'e göre (2004, s.36) göç, insanların geçici veya sürekli olmak üzere, siyasal sınırlarla belirlenmiş coğrafi yaşam alanlarından ve sosyo-kültürel çevrelerinden ayrılmaları veya yaşadıkları ülke sınırları içinde bir yerden başka bir yere hareket etmeleridir.

Göç olgusu "hareketlilik" başlığıyla da ele alınabilir. Zaman ve mekanda gerçekleşen hareketliliğin, fizik hareketlilik ve sosyal hareketlilik olarak farklı iki yönünü belirtilebilir. Sosyal hareketlilik, bir kişi ya da grubun sosyal statüsünün

değişmesine işaret etmektedir. Yani sosyal pozisyonlar arasındaki aşağı veya yukarı doğru olan devinimler sosyal hareketliliklerdir.

Fizik hareket, genellikle göç olarak adlandırılır. Bir coğrafi alandan diğerine bir devinim olan fizik hareketlilik, çok sayıdaki kişinin bir yerden başka bir yere yerleştirilmesini, istenilmeyen kişilerin sürülmesini, ev taşınmalarını ve aynı ülke içinde bir bölgeden diğerine ya da bir ülkeden diğerine yapılan gönüllü sürekli göçleri de kapsar. İş veya turistik geziler, alış-veriş gezileri, işe yönelik gidiş-gelişlerde fizik devinim olmalarına rağmen, göç veya hareketlilik içinde düşünülmeyen durumlardır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

Kuşkusuz, yukarıdaki tanımların dışında çok sayıda göç tanımı verilebilir. Ancak, tanımları burada sıralamanın dışında, göçe yönelik tanımlarda görülen öğeler üzerinde durmak daha anlamlı olacaktır. Çoğu göç tanımında vurgulanan, iki farklı ülke ya da toplum arasındaki nüfus hareketliliğidir. Tanımlarda da göç olgusu, birkaç kişinin giriştiği küçük ya da basit bir olay olmaktan çok, birçok kişinin bir arada giriştiği bir hareket olarak ele alınmaktadır. Yani, topluluk söz konusudur. Örneğin, çeşitli dönemlerde görülen Yahudi göçleri, Afrikalı kölelerin göçleri, Osmanlı İmparatorluğunda görülen topluluk göçleri ya da ekonomik nedenli (Almanya'ya başta olmak üzere) Batı Avrupa'ya işgücü göçü gibi kitlesel düzeydeki göçler ele alınmaktadır. Ayrıca, tanımların çoğunda göçün sürekli bir hareket olduğu ya da bazılarında az-çok sürekli veya geçici olduğu da belirtilmektedir. Dolayısıyla bu tanımlamalardan iş, seyahat, vb. nedenlerle yapılan kısa süreli nüfus hareketlerinin göç olarak sayılmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca, bu gibi nüfus hareketleri, kollektif nitelik taşımadıkları için de göç tanımlarının dışında tutulurlar. Çünkü, göç etmeye karar verildiğinde, her ne kadar sürenin en az - en çok ne kadar olacağını saptamak güç olsa da (bunu, göçün koşulları belirleyecektir), yerleşme amaçlarının uzun süreli bir yerleşme olması söz konusudur. Yine, göç tanımlarında isteğe bağlı olup olmadığı gibi bir öğe de görülmektedir, isteğe bağlı ise gönüllü göç olarak adlandırılmaktadır.

Ancak, çoğunlukla göçlerde "zorunluluk" olduğu da göz ardı edilemez bir gerçektir. Siyasi ya da dini baskılar sonucu yapılan kitlesel göçler ya da ekonomik nedenlerle, bulunduğu koşullardan hoşnut olmadığı için yaşam koşullarını daha da iyileştirmek için gerçekleştirilen göçler, aslında isteğe bağlı olarak belirtilse bile bir bakıma zorlayıcı etkeni olan göçlerdir. Son olarak, tanımlarda göç nedenleri de yer almaktadır. Ekonomik, siyasi, dini ya da toplumsal nedenler çerçevesinde göç olgusu tanımlanmaktadır. Kısaca, göç olgusu siyasi, ekonomik, toplumsal, dinsel vb. nedenlerle, ister zorunlu, isterse gönüllü olarak yapılsın, sosyo-ekonomik yapıda önemli toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Yalnızca, nüfus hareketliliği olması nedeniyle değil, bu olguya yol açan faktörler ve göç olgusuyla birlikte düşünülmesi gereken sonuçlar bakımından da önemli olması nedeniyle, hem göç veren, hem de göç alan toplumlar bakımından irdelenmesi gereken bir olgudur.

1.2. Göç Türleri

Çok genel bir ayrımla, göçler ikiye ayrılmaktadır. Buna göre, iç göç ve dış göç olmak üzere iki göç türü, nüfus bilim sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır:

İç göç: Bir ülke içinde bölge, kent, köy ve kasaba gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketidir. Kentleşme hareketleri de iç göçlerden sayılır.

Dış göç: Uzun süre çalışmak ya da yerleşmek amacıyla, bir ülke sınırlarını her iki yönden aşarak yapılan nüfus hareketidir. Kısaca, ülke sınırları içindeki nüfus hareketliliği olarak iç göç; olarak tanımlanırken, iki ülke arasında gerçekleşen nüfus hareketliliği de dış göç olarak tanımlanmaktadır. Göçün oluşmasında rol oynayan faktörlere göre, göç türleri iki grupta belirtmektedir:

- Serbest irade ile gerçekleşen göç
- GÜdümlü (otoriter bir baskıyla) gerçekleşen göç. Göç, bireylerin kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirdiği, serbestçe oluşan bir hareketlilik olabileceği gibi bireylerin arzulananın dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle de gerçekleşebilir (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

Göç olgusu içinde incelenmesi gereken bir başka özellik de şunlardır :

- Mevsimlik göç
- Daimi göç

Ülkemizde bazı bölgelerde mevsimlik göç görülmektedir. Mevsimlik göçte, göç edilen yörenin ekonomik faaliyetinin yoğun olduğu süre dışındaki zamanlarda kişilerin yerlerini gelecek döneme kadar terk edip, diğer bölgelerde çalışmaya gitmeleri söz konusu olmaktadır. Önemli olan göçte katılanların gittikleri yerlerde ne kadar süre kalacaklarını önceden bilmeleridir. İkinci tür olan daimi göçte ise belirli bir süre söz konusu olmayıp, daimi yerleşme arzusu ile eylem gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, yerleşme birimlerine göre genellikle yapılan ayırım, kır-şehir şeklindeki ikili ayırımdır. Buradan hareketle de dört tip göç olayı sıralanmaktadır :

- Kırdan-kente göç
- Kentten-kente göç
- Kentten-kıra göç
- Kırdan-kıra göç

Göç olarak değerlendirilen Batı'daki nüfus hareketleri, gösterdikleri karakteristik özellikler bakımından üç dönem içinde ele alınabilir. Günümüzdeki nüfus hareketlerine de yer veren bu sınıflamada, iki dünya savaşı, ayırt edici bir özellik olarak kullanılmıştır. Buna göre Batı'daki nüfus hareketleri şu şekilde gruplandırılmaktadır:

- Savaşlardan önceki göçler
- Savaşlar arasındaki göçler

- Savaşlardan sonraki göçler

Burada, ilk grupta belirttiği savaşlardan önceki göçlerde, Batı'daki ekonomik ve toplumsal gelişmeyi oluşturan faktörlerden biri olan yeni buluşlar ve denizcilikteki ilerlemelerin olduğu dönemde, yeni kara parçalarının ve denizyollarının bulunmasıyla görülen nüfus hareketleri söz konusu edilmektedir. Zenci kölelerin Afrika'dan Amerika'ya göçleri, Avrupa'lı göçmenlerin Kuzey Amerika'ya göçleri, sanayileşme sürecinde ekonomik ilişkiler çerçevesinde Avrupa'da görülen kırdan kente göç hareketleri örnek olarak verilebilir.

Savaşlar arasındaki göçlerde, 1929 krizinin etkisiyle insanların yeni yerlere yönelmeleri, 1918-1939 yılları arasında Avrupa kıtasında yoğunlaşan, ekonomik dönemlerle paralellik gösteren göçlerin ve beyin göçünün görülmesi, söz konusu edilmektedir. Savaşlardan sonraki göçler ise beyin göçü, işçi göçü olarak gruplandırılarak ele alınmaktadır. Sonuçta, klasik ayırmda olduğu gibi iç ve dış göç ayırımının, temel kabul edilebileceği belirtilmelidir. Kuşkusuz, burada kısaca yer verilen ya da yer verilemeyen göç türleri ve buna ilişkin sınıflamalar da önem taşımaktadır. Ama, burada göç olgusu iç göç-dış göç ayırımı temelinde ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca, iç göç olgusuna, çalışma konusunun dışında yer aldığı için pek fazla değinilmeyecek, özellikle dış göç olgusu üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte, iç göç olgusunun özellikle kırdan-kente göç türünün nedenleri ve getirdikleri, yani sosyo-ekonomik yapı bakımından sonuçları ile önemli olduğu da vurgulanması gereken bir noktadır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

1.3.Göç Nedenleri

Göçün ekonomik ve ekonomik olmayan faktörleri vardır. Ekonomik olan faktörler şöyle sıralanabilir: Göçebelerin daha iyi yiyecek, işçilerin daha iyi iş, ailelerin maddi yaşama standartlarını geliştirmek için göç ettikleri söylenebilir. Tarımsal işçiye duyulan gereksinimin azalması, kişileri kırdan uzaklaştırmıştır.

Başka bir açıdan artan sanayileşme de bu kişileri geniş nüfuslu merkezlerdeki iş bulma fırsatlarına doğru çekmiştir. Daha iyi koşullarda yaşama isteği de kişileri kentlere doğru çekmektedir.

Ekonomik olmayan faktörlere ise kişiler siyasal işkenceden veya ırk ayrımından kaçmak için göç edebilirler, dini özgürlüklerini kullanmak için göç edebilirler, aileler bazen çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sağlamak veya akrabalarına daha yakın olmak göç edebilir (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

Bireyler daha iyi yaşama koşulları, iş olanakları, maddi olanakları, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkanlar elde edebilmek arzusu ile gönüllü olarak yer değiştirebilmektedirler. Bunun dışında, kişiler kendi arzuları dışında devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularında aldığı kararların uygulanması sonucunda da göç edebilirler. Nitekim ülkemizde terörist faaliyetlerin yoğun olarak görüldüğü bölgelerdeki köy ve mezralar devlet politikası gereği boşaltılarak, orada yaşayan insanlar göçe zorlanmıştır. Görüldüğü gibi göç nedenleri ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel nedenler olabilmektedir.

1.4. Göç Kuramları

Göç olgusu tek bir nedenle gerçekleşmemesine karşın göç kuramlarında daha çok "işgücü göçü" olarak, yani ekonomik nedene dayalı göç olarak ele alınmaktadır.

Uluslararası göç olgusunun gelişim aşamalarına paralel olarak kuramlar geliştirilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yoğunlaşan işçi hareketliliği bilim adamlarınca sürekli gözlenmiştir. Genellikle göç ve işgücü göçü olgusu farklı ya da ayrı olgular olmadığından, yapılan araştırmalarda ekonomik ve toplumsal sistem için de değerlendirilmiştir. Göç olgusu iki temel kuramsal

yaklaşım ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlar, modernizasyon/gelişme kuramı ile merkez-çevre kuramıdır.

1.4.1. Modernizasyon/Gelişme Kuramı

Bu kuramda işgücü göçü gelişme sürecini uyarmak için bir "doğal çözüm" sayılmaktadır. Modernleşme süreci, kentleşmenin artışı ve nüfusun tarım kesiminden sanayi kesimine aktarılması olarak tanımlanır. "Modernleşme" ve "gelişme"yi esas alan bu yaklaşım, göç akımının farklı toplumlar ya da toplumsal sistemlerdeki ekonomik gelişim eksikliği arasında geçiş olduğunu ileri sürmekte, işgücü hareketliliği analizinde "itme" ve "çekme" faktörlerini belirtmektedir. Ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının göçmen işçilere çekici geldiği ve bu olgunun kendi ekonomik durumlarını geliştirmek amacıyla yönelik olduğu kabul edilmektedir. Yani, bu yaklaşımda göç, iş ve daha yüksek kazanç arayan bireylerin gönüllü olarak yaptıkları tercihlerden kaynaklanan bir olay olarak kabul edilmektedir. Fakat bunun yanı sıra; göçmen işçi olarak başka ülkelere giden bireylerin, mesleki becerilerini geliştirecekleri "modern değerleri" kazanacakları; dolayısıyla kendi ülkelerinde ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak kültür elçileri olarak geri dönecekleri ileri sürülmektedir. Göçmen işçi gönderen ülkelerin "geçici" göç ile ülkenin işsizlik sorunlarına kısa vadeli çözüm sağlayacağı varsayılmaktadır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

Bu yaklaşıma göre göç olgusu, ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik, kültürel gelişmişlik düzeyinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın temelinde ülkeleri gelişmiş-azgelişmiş olarak kabul edip, azgelişmiş ülkelerin ancak gelişmiş ülkeler tarafından geliştirilebileceğine olan inanç bulunmaktadır.

Sosyolojide "modernleşme okulu" olarak bilinen bu görüşün yakın zamana kadar göç üzerine yapılan araştırmalarda en etkin görüş olduğu, buna göre piyasa mekanizmasının müdahalesiz çalışması için gerekli ortamın sağlandığı sistemlerde, göç mekanizmasının emek gücünün bölgesel veya daha genel olarak

mekansal birimler arasındaki dengenin oluşmasına katkıda bulunduğu ve göç olgusunun dengesizlikleri giderici olumlu bir mekanizma olarak değerlendirildiği belirtilmektedir. Bu yaklaşıma göre ekonomik, toplumsal ve kültürel bakımlardan tümüyle farklı, bağımsız geçmişleri ve farklı dinamikleri olan ikili bir yapının varlığı göç olgusunun temelinde yatmaktadır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr>).

Modernizasyon ve gelişme kuramına göre yabancı ülkelere giden işçilerin kendi ülkelerinin ekonomisine katkıları ülkelere döndükten sonrada devam edecektir. "Dış ülkelere dönmeye olan, dış ülkelerde iken yetişme olanağı bulan, hiç değilse sınırlı ekonomisine katılmış olan işçiler, kendilerinin de önemli katkılarda bulunacakları ülke ekonomisinin gelişmesinde etkin bir biçimde rol alacaklardır". Yurtdışından dönen işçiler, elde etmiş oldukları mesleki bilgi ve teknik beceri ile ülkelerinde iş bulacaklar, ülke ekonomisinin üretim ve teknolojik düzeyini yükselterek ülkenin gelişimine katkıda bulunacaklardır. Bu kuram, göç olgusunun, işçi gönderen toplumdaki toplumsal değişmeye katkısından söz etmektedir. Dış göç olgusu, yalnızca ekonomik yönü ile değil, sosyalleşme yönü ile de önemli görülmektedir. Amaç, göçmen işçilerin, kendi uluslarının gelişmesinde etkili olacaklarını savunmaktır. Kurama göre göçmen işçiler, yurtdışında yaşadıkları toplumun bazı değerlerini benimseyerek, kendi ülkelerine getirecekler böylelikle de kendi ülkelerinin ekonomik ve toplumsal gelişimini hızlandıracaklardır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

1.4.2. Merkez-Çevre Kuramı:

Bu kuramda ekonomiler arası eşitsizlik ilişkilerini temel alan "merkez-çevre" ya da "gelişmiş azgelişmiş" ülkelerarası istismara dayanan bir yaklaşım söz konusudur. Buna göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmanın dışında, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki kaynakların gelişmiş ülkeler lehine kullanılmasına katkı sağlamakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kurama göre işgücü

göçü, sermayenin belirli bir yerde birikmesinin sonucu olarak başlamaktadır. Bu birikim sermayenin optimal bir biçimde kullanılması için işgücü değiştirilmesi gerektirmektedir. Ayrıca, merkez-çevre kuramcıları göçmen işçilerin ülkelerine emekleri tükenmiş, sağlıksız ve yaşlı döndüklerini dolayısıyla da modernleşme kuramcılarının savunduğunun tersine, ülkelerinin ekonomilerine katkıda bulunmadıkları tezini savunmaktadırlar.

Merkez-çevre kuramı, Batı Avrupa'ya kabul edilen ve iş verilen göçmen işçilerin çalıştıkları işlerde ne gerçek bir iş eğitimi almalarına ne de çalıştıkları ülkelerin ulusal dilini bilmelerine ihtiyaç olmadığını savunmaktadır. Onların çalıştıkları işler, genellikle yerli işçilerin daha iyi kazançlı işlerde çalışırken; bıraktıkları pis, tehlikeli ve düşük ücretli işlerdir. Göçmen işçiler çoğunlukla yarı otomatik üretim teknolojisi ile bütünleşmiş yığın üretiminde çalıştırıldıkları ve mesleki bir eğitimden de geçirilmedikleri için kalifiye işçi niteliği kazanamamaktadırlar.

Her iki kuramın da işgücü göçünü açıklamaya çalışmasına karşın kimi eksiklikleri de bünyesinde barındırdıkları söylenebilir. Modernizasyon ve gelişme kuramı göç olgusunun doğallığını vurgulamakta, gerek göç veren gerek göç alan ülkelerin her ikisinin de yararına olacağını savunmaktadır. Çünkü işgücü göçü olgusuyla göç alan modern gelişmiş toplumlar, ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü ucuza istihdam olanağı sağlamaktadırlar. Göç veren modern öncesi (az gelişmiş, modernleşmekte olan) ülkeler ise hem kısa dönemde işgücü fazlasını dışarıya göndererek ekonomilerini soluklandırarak hem de uzun dönemde geri dönen iş gücünün bilgi ve görgü tecrübelerini ülke kalkınmasında itici güç olarak kullanma imkanına kavuşacaklardır (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

Oysa ki gözlenen sonuçlar, en azından göç veren ülkeler açısından bu kuramı tümüyle doğrulamamaktadır. Çünkü modernleşme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından süren bir oluşumdur. Kuram, toplumları sanki durağanmış gibi belirli düzeyleri ile açıklamakta, toplumların dinamik yapısını,

gelişmiş-azgelişmiş farkının bu süreç ve bu ilişkiler çerçevesinde kapatılamayacağı gerçeğini göz ardı etmektedir. Ayrıca, dönen iş gücünün yetkin bir donanım ile dönemeyeceği bir yana modernleşme yalnızca bu dış dinamik ile açıklanacak bir süreç değildir. Çünkü modernleşme sürecinde dış dinamikler kadar belki de ondan daha fazla toplumun iç dinamikleri ağırlıklı role sahiptir. Kuramın, az gelişmiş ülkelerin iş gücü fazlasını gelişmiş ülkelerin de emek ihtiyacını gidermesi vurgusu, modernleşme sürecinde kısa dönem için olumlu bir düşüncedir.

Merkez-Çevre kuramı, göçmen işçilerin ücretlerinden ülkelere gönderdikleri tasarrufların, işçi ailelerinin tüketimlerine gittiğini ve ülkelerinin döviz kaynaklarına ilave olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, döviz kaynağı olarak ödemeler dengesinde önemli bir değişim yaratamadığı ve daha çok taşınmaz mal fiyatlarını artırdığı uzmanlar tarafından ifade edilmektedir (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

Kısaca, modernleşme ve gelişme kuramı ile merkez-çevre kuramı karşılaştırıldığında modernleşme ve gelişme kuramı, işçi gönderen ülkelerdeki toplumsal değişmeye olumlu katkısı olacağını ileri sürerken; merkez-çevre kuramı ise göçmen işçilerin endüstri toplumunun endüstriyel yaşam standartlarından, değerlerinden ve normlarından yeterince etkilenemediğini ileri sürmektedir.

1.5. İşgücü Göçünün Tanımı

Uyruğunda bulunmadığı bir ülkede çalışan kişilere yabancı işçi denir. (<http://en.wikipedia.org/...>). Bu kişilerin yaptıkları göçe de işgücü göçü denilmektedir. Tabii bu işgücü göçü tanımının içine aynı ülke içinde bir yerden başka bir yere çalışmak amacıyla yapılan göç de girebilir.

Her ne kadar emek göçü bir olgu olarak çok eskilere dayanıyor olsa da gelişen bilgi-iletişim teknolojileri, konunun sanki kapitalist üretim ilişkilerinin

kendisinden değil de sadece onun bugünkü neo-liberal aşamasından kaynaklandığı gibi bir izlenim vermektedir. Olguyu biraz yakından incelediğimizde ise emek göçünün ilk kez sömürgecilik dönemiyle birlikte başladığı görülmektedir. Gerçekten de 1550’li yıllarda, şeker ve tütün çiftliklerinde çalıştırılmak üzere köle tacirleri tarafından Batı Hindistan’a gönderilen Afrikalılar ilk göçmen işçiler olarak tarihe geçmişlerdir. Bu tarihten itibaren milyonlarca köle, sömürgeci güçler tarafından bir kıtadan ötekine sürekli olarak göç ettirilmiştir. 16. ve 17.yy da gemilerle yollanan kölelerin yaklaşık %41’i İngiltere’ye, %29’u Portekiz’e, %19’u Fransa’ya ve %6’sı da Hollanda’ya gönderilmiştir. Aynı dönemde köle ticaretindeki payı görece düşük kalan ülkeler ise %3 ile ABD ve %1 ile Danimarka olmuştur ([http://www.antimai.org/ ...](http://www.antimai.org/)).

Söz konusu tarihlerde, örneğin 15 ile 25 yaş arasındaki sağlıklı bir köle Gambia’da 1 İngiliz pounduna alınırken, Avrupalı köle tacirlerine 3.40 İngiliz pounduna satılabildiği için insan ticareti oldukça kazançlı olan işlerin başında yerliyordu. Bu tarihlerde bir köle alıp ölene kadar çalıştırmak, ona tıbbi bakım sağlayarak daha uzun süreyle yaşaması ve çalışmasını sağlamaktan çok daha ucuza gelmekteydi. Yaşadıkları süre içinde doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerle çalışmaya ve üretime ara vermelerini önlemek için kadın köleler, düşük yapmaya ya da canlı doğum yaptıklarında bebeklerini öldürmeye zorlanırdı. Fakat, köle ticaretinin cazibesi rekabeti körükleyince “kıt kaynak” olarak tanımlanabilecek canlı insan, köle, fiyatları 1760’lardan başlayarak artmaya başladı. Artık, köle sahiplerinin ve tüccarlarının ellerindeki köleleri daha iyi beslemesi, onlara bakması ve hatta kadın kölelere özellikle hamilelikleri sırasında - emek gücünün neslini sürdürebilmesi için- tıbbi bakım desteği sağlaması neredeyse kaçınılmaz hale gelmişti. Köle ticaretini ilk yasaklayan İngiltere (1807), ikincisi ise Amerika Birleşik Devletleri (1865) oldu ([http://www.antimai.org/ ...](http://www.antimai.org/)).

Daha sonraları senet karşılığı işçi çalıştırmak, köle ticaretinin yerini aldı. Bu işçiler, genellikle beş yıl ya da daha uzun sürelerle çalıştırılmak üzere senet imzalatılarak başka ülkelere gönderilen insanlardı. Ya çocuk yaşta kaçırılarak ya

da başka ülkeye gidebilmek için imzaladığı borç senetleri karşılığında göç ettirilen bu işçiler, adeta ölümüne çalıştırılmaktaydı. Üstelik yapılan senetlerle insanın köle olarak satışı yerine, yarı- köle sıfatıyla, süreli olarak kiralanması sağlandığı için gerçek kölelikten pek de farklı değildi. Denizaşırı insan ticareti yapanlar ise bu insanları borçlandırmak, ardından da ölümüne çalıştırmak için adeta birbirleriyle yarış halindeydiler. En fazla sayıda “sözleşmeli işçi” ihraç eden ülkelerin başında Çin ve Hindistan geliyor ve bu canlı emek akışı altın madenciliğinin yanı sıra ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve Panama’daki demiryollarının inşasında da çok önemli bir rol oynuyordu. Hintli işçiler, örneğin Doğu Afrika ve Karayipler’deki şeker kamışı tarlalarında çalıştırılıyordu. Çalışma koşulları son derece ağır ve dayanılmaz, ödenen ücretler ise yereldeki işçilere ödenenden çok daha azdı. Hastalık nedeniyle çalışılmayan her iş günü, sözleşmenin sonuna ekleniyordu. Kölelik resmi olarak son bulduğunda 30 milyon Hintli’den 24 milyonu ancak ülkesine geri dönebilmiştir (<http://www.antimai.org/>).

Bugün, göçmen emeğin ilk durağı olan Avrupa ülkelerinin o dönemdeki durumu ise oldukça farklıydı. Avrupa devletleri yoksul yığınlarının tıpkı Çin’li ve Hint’li işçiler gibi “sözleşmeli” ya da başka bir deyişle “yarı köle” sıfatıyla başka ülkelere göç etmeye teşvik etmek için her şeyi yapıyorlardı. Yoksulluk içindeki Avrupalıların Kuzey ve Güney Amerika’da yeni bir yaşam şansı aramayı tercih edecekleri açıktı. Sözleşmeli adı verilen yarı kölelik sistemi ilk kez Malezya’da kaldırıldı (1878); fakat Hollanda, bu tarz emeği kendi sömürgelerinde kullanmaya 1941 yılına kadar devam etmiştir. İşte bu dönemde, yani köle ve yarı köle insan emeğinin bütün dünyayı sardığı süreçte Avrupa’dan da büyük bir göç dalgası yaşanıyordu. Hollanda, İspanya gibi pek çok Avrupa ülkesinde yoksulluktan kaçmaya çalışan yüzbinlerce insan gönüllü olarak Orta ve Güney Amerika ile Karayipler’e göç etmekteydi. Avrupa’nın kendi içinde de özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğunun topraklarında, ciddi bir göç olgusu yaşanmaktaydı. Aynı süreçte, 1846 ve 1924 yılları arasında, Avrupa’nın 1990’lardaki nüfusunun yaklaşık %12’sine denk gelen bir bölümü

yani 48 milyonu Avrupa'dan göç etti. Bu göçün arka planındaki gerekçelerin başında ise tarımda yaşanan değişimler gelmekteydi. Yaklaşık 3.5 milyon Alman vatandaşı kırsal kesimdeki aşırı yokluk ve kıtlık nedeniyle başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Buna karşın Güney İrlanda'dan göç edenlerin toplam nüfusa oranı %41'e ulaştı. İrlandalı göçmenlerin büyük bir çoğunluğu sanayileşme süreci onları topraklarını terk etmeye zorlamadan çok önce, 1845-1847 yıllarında patates tarlalarında yaşanan kıtlık nedeniyle göç etmek zorunda kaldılar ([http://www.antimai.org/ ...](http://www.antimai.org/)).

Göç üzerine kısıtlamalar ilk kez ABD tarafından, 1921 yılında çıkarılan "Kota Yasası" ile getirildi. 1924'de yürürlüğe konan "Göçü Sınırlandırma Yasası" ile her yıl sadece 162.000 insanın ABD'ye göçmen işgücü olarak girişine izin veriliyordu. ABD'de başlatılan bu yasal sınırlamalar, Avrupa devletlerinin yoksul insanların kendi sömürgelerine göndermeye yöneltti. Ancak, asıl olarak yaşanan iki paylaşım savaşı, I. ve II. Dünya savaşları Avrupa'dan dünyanın diğer ülkelerine olan göçü ciddi oranda azalttı. Sadece II. Dünya Savaşı bile tek başına Avrupa'da 7.8 milyon insanın ya da başka bir deyişle emek gücünün yaşamına mal oldu. Bu nedenle bu yıllar, çalışma yaşındaki nüfusun çok yavaş ve düşük oranda arttığı yıllar olarak tarihe geçti. Pek çok Avrupa devleti savaştan sonra, yurttaşlarının ülkeyi terk etmelerini önleyecek politikalar izlemeye başladı.

Bu süreçte istisna teşkil eden tek bir Avrupa ülkesi vardı ki o da Hollanda idi. Hollanda, savaşa rağmen kendi yurttaşlarını göç etmeye özendirici önlemler almaya devam etti. Örneğin onları, gidecekleri ülkeye daha hızlı ve kolay adapte olmaları için eğitmeye devam etti. Çünkü bu ülkenin ne sanayileşmesi ne de toprak büyüklüğü Hollanda vatandaşlarını doyurmaya yetecek düzeyde değildi. Avrupa'da ekonomik durum iyileştikçe, emeğe olan talep de arttı ve bu durum, Avrupa ülkelerini işgücü ihraç eden konumdan, işgücü ithal eden bir konuma getirdi. Diğer Avrupa ülkelerine işgücü ihraç edenler arasında ilk önceleri İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler göze çarpmaktadır. Fakat bu ülkelerde de ekonomik durum düzeldikçe toplumun kendi ülkesinde kalma talebi ağır basmaya

başlamıştır. 50'li yıllardan itibaren Federal Almanya, başta Türkiye ve Yugoslavya; Fransa da Kuzey Afrika'dan olmak üzere kendilerine dönük işgücü göçünü özendirici önlemler almıştır. Her iki ülkede de göçmen işgücünün toplam işgücüne oranı 1973 yılında %10-12'ye ulaşmıştır. Yine 1950 ve 60'lı yıllarda İngiltere, en fazla işgücü göçünü Batı-Hint adaları ile Güney Hindistan'dan almıştır (Stalker, 1994:s.25).

Ülkelerin ekonomik durumları arasında giderek büyüyen uçurum, emek açısından her seferinde yeni bir uluslararası işbölümünü de beraberinde getirmektedir. Sömürgecilik döneminde sömürgeci güçler kaynaklarının önemli bölümünü sömürgelerinden transfer etmiştir. Gelişmiş durumdaki ülkeler hem sermaye hem de mal akışını belirlemede öncelikli bir rol oynamaktadırlar. Örneğin, birinci dünya savaşında orduya alınan Fransızların üretim süreçlerinde yarattığı boşluk, Fransa'nın Afrika'daki sömürgelerinden işgücü alımıyla kapatılmıştır. Afrika'lılar esas olarak madenlerde, inşaat sanayinde ve tarımda çalıştırılmak için Fransa'ya getirilmiştir (<http://www.antimai.org/> ...).

Yine, Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere, Karayipler'den temin ettiği işgücünü İskoçya'nın ormanlarında kereste ve cephane üretiminde çalıştırmıştır. Savaştan hemen sonra bu göçmenler Ulusal Sağlık sistemi, Londra kent ulaşımı ve İngiltere demir yollarının yapımında istihdam edilmişlerdir. Yirminci yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri, Meksika'daki tarım işçilerini eğitime amaçlı çok büyük bir projeyi hayata geçirmiştir. "Bracero" adı verilen bu program 1940'lı yıllarda başlatılmış ve 1964'e kadar sürmüştür. 1960'ların başlarında bu kez Almanya, Türkiye'den göçmen işçi almak için "Gastarbeiter" isimli programı yürürlüğe koymuştur. Bu program çerçevesinde 1970'lerin başında her yıl Almanya'ya ortalama 100 bin yeni işçi girişi yapılmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti ise işgücü açığını Botswana, Leshoto, Mozambik vb. ülkelere, Afrika İstihdam Bürosu (TEBA) isimli kurum aracılığıyla temin ettiği göçmen işgücüyle kapatmıştır. TEBA'nın söz konusu bu dönemde Güney Afrika'yı çevreleyen 6 Afrika ülkesinde 100 kadar ofisten oluşan

bir ağı bulunuyordu. Bu nedenle, Güney Afrika'daki göçmen işçilerin %80'i 1973 yılına kadar yalnızca bu ülkenin maden ocaklarında çalıştırılmıştır. 1973 yılından itibaren maden işçilerinin ücretlerinde ciddi bir yükseliş olunca, sektör, yerel halk açısından daha cazip hale gelmiştir. Başlangıçtan itibaren göç alan devletler bu akışın “geçici” olacağını belirtmişler, ama musluk bir kez açılınca kapatmak son derece zorlaşmıştır (Stalker, 1994:s.30).

Bu anlamda ve özellikle de yukarıda verilen örnekler ışığında, göçün en temel nedenlerinin başında, ülkeler ve toplumlar arasındaki gelir ve fırsat eşitsizliğinin geldiği tespitini yapmak mümkündür.

Günümüzde göçmen emeği artık bütün kurallarıyla ve gerçek anlamıyla ticarete konu olmaktadır. Gerek göç etmek isteyenler vizelerini, seyahat harcamalarını ve göçmen bürosuyla ilgili diğer dokümanlar için gerekli ödemeleri, gerekse işverenler göçmen bürolarına yapılacak ödemeden kendilerine düşeni karşılamak zorundadırlar. Sadece Filipinler'de 700'ü aşkın göçmen ajansı faaliyet göstermekte ve göç etmek isteyen işçilerden 200 \$'a kadar, göçmen işçi çalıştırmak isteyen işverenlerden de 100 ile 400 \$ arasında değişen komisyonlar tahsil etmektedir. Filipinler halkı, Orta Doğu 'da bir işe girebilmek için ajanslara 900 \$'a ulaşan komisyonlar ödeyebilmekte ve sonuçta, yol harcamalarını da kendi ceplerinden karşılamak zorunda kalmaktadırlar. İngiltere'de yapılan araştırmalar, göçmen ajanslarının, adaylara daha önceden bildirdikleri istihdam koşullarını, adaylar İngiltere'ye ayak basar basmaz değiştirdiklerini ortaya koymaktadır. 2002 yılında 14 Çin'li hemşire bir İngiliz göçmen ajansı aracılığıyla ve 9000 İngiliz poundu karşılığında çalışmak üzere İngiltere'ye gelmiş; aradan sekiz ay geçmeden hemşirelerin 10 tanesinin temizlikçi ve bulaşıkçı olarak istihdam edildikleri görülmüştür (<http://www.antimai.org/> ...).

Göçmen işçilerin büyük bir çoğunluğu işkurucular üzerinden ülke ve iş değiştirmekte, farklı farklı şirketlerde değişik işler yapsalar bile her seferinde “iş kurucuların işçisi” olarak kalmaya devam etmektedirler. Bu nedenle en üstün

vasıflarla donatılmış, yüksek nitelikli bir iş yapmak üzere ülkelerinden getirilmiş (örneğin ABD'ye getirilen Hint'li bilgisayar programcıları) olsalar bile mesela 100 bin \$'a çalışacakken, 50 bin \$ karşılığında çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Çünkü, göçmen işçiler de işverenlerin bu işkuruculara ödeme yapmak zorunda olduğunu ve işverenlerin ödediği miktarı kendi ücretlerinden indireceğini gayet iyi bilmektedirler (Stalker, 2001).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşünden itibaren eski Doğu Avrupa ülkelerinden Batı Avrupa'ya göç eden işçilerin önemli bir bölümü tarım alanlarında ve araştırma enstitülerinde çalıştırılmaktadır. Gelişmiş devletler ve gelişmekte olan ülkelerdeki özel ve kamusal araştırma kuruluşları Doğu Avrupa'dan gelen iyi eğitilmiş iş gücünü kullanmaktadır (Blaschke, 1994: s.93). Göçmen işçiler, göçle ilgili bilgileri öncelikle ister kendi ülkelerinde isterse göç ettikleri ülkede olsun kendi ailelerinden almaktadır. İkinci sırada Reuters, Ajans France-Press ve Associated Press gibi uluslararası medya gelmektedir (<http://www.antimai.org/> ...).

1.5.1. İşgücü Göçünün Temel Özellikleri

Uluslararası işgücü göçü yüzyıllar önce ortaya çıkmış ve o yıllardan bugüne kadar ciddi bir değişimden geçerek daha karmaşık bir sosyal yapı haline gelmiştir. “Göçmen işçi” terimi, Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne dair Avrupa Sözleşmesi'nde şöyle tanımlanmaktadır: “Sözleşmeye taraf başka bir ülke tarafından o ülkenin topraklarında ikamet etmesine ve ücretli istihdamına izin verilmiş olan sözleşmeye taraf bir ülkenin vatandaşı”. Üretim faktörlerinden biri olarak uluslararası işgücü göçü, ekonomik büyüme hızını etkilemektedir. Uluslararası göçmenlerin yarısından fazlası gelişmekte olan ülkelere gelmektedir. İşgücü göçünün başlıca temel özellikleri şunlardır:

- Uluslararası işgücü göçü, iç ve dış ekonomik nedenlerden kaynaklanabilir. Bunlar: işgücü ücretlerinde devletler arasındaki farklılıklar, dünya

ekonomisinin küreselleşmesi, yoksul ve zengin ülkeler arasındaki farkın çoğalması, hızlı nüfus artışı, v.b.

- Uluslararası işgücü göçünün şu üç türü bulunmaktadır : kesin göç, geçici göç ve beyin göçü. Mevcut küresel ekonomik düzen içerisinde ucuz olduğu için göçmen işçilere olan talep ile bu konudaki sınırlayıcı veya hiç bulunmayan göçmen politikaları, dördüncü bir göç türü olan illegal göçün şartlarını oluşturmaktadır.
- Bir bireyin başka bir ülkeye göçü, eğer o bireyin hayatı boyunca geldiği ülkeye tekrar dönmeye niyeti hiç yok ise kesin göç olarak tanımlanır. Bu durumda kaynak ülke, göçmenlerin gerçekte sağlamakta oldukları işgücü hizmetlerini kaybetmekle kalmaz bir de bu insanların kendilerini ve onların devam edecek nesillerini kaybetmiş olur.
- Geçici göç durumunda ise işçiler, geçici olarak başka bir ülkeye giderler ve gelecekte kaynak ülkeye dönecekleri ihtimaline inanarak orada çalışırlar.
- Beyin göçü, kalifiye işçilerin ülke dışına çıkmasıdır. Bu durumda kaynak ülkede oturan kişiler, genellikle standart ve mesleki eğitim için ilk yıllarını ülkelerinde geçirirler ve daha sonra kalifiye işçi olarak başka bir ülkeye göç ederler. Bu nedenle beyin göçü, çalışanlar ile insan sermayesinin eşzamanlı olarak ülke dışına çıkması demektir. Bilim insanları, mühendisler, doktorlar, v.b. bu kategoriye girmektedirler.
- Pek çok ülkede işgücü ihracatı işsizliğin azaltılmasına ve ülkeye yurtdışından para girişinin teminine neden olmaktadır. Diğer tarafta ise, son derece kalifiye olan işgücünün azalması, işgücünü ihraç eden ülkedeki teknolojik potansiyelin gerilemesine ve genel olarak bilimsel ve kültürel seviyenin düşmesine sebep olmaktadır.

- Çoğu ülke, göçmen işçi hareketlerini disiplin altında tutmak için başka ülkelerle ikili düzenlemeler yapmaktadır. Hedef ülke ihtiyaç duyduğu mesleklerin bir listesini çıkarmakta ve kaynak ülke bu pozisyonlar için işçi istihdam etmektedir. Birçok ülkede göçmenler geçici işçi olarak görülürler ve onlara belirli süreler için çalışma izni verilir. İzin verilmeyen göçle ilgili istatistikleri temin etmek, bu türde insan hareketleri el altından gerçekleşmekte olduğu için pek çok ülkede son derece güçtür.
- Aslında ülkelere ucuz, vasıfsız ya da yarı vasıflı işgücü arz etmekte olan göçmen işçiler, muhtemelen en savunmasız ve korunmasız işçi kategorisini teşkil etmektedirler. Göçmenlerin buldukları ülkenin vatandaşlarıyla eşit statüde bulunduğu durumlar son derece nadirdir ve bir çok açıdan onlara karşı dezavantajlı bir durumdadırlar. Bu tür sıkıntılar bazen yetersiz eğitime, yurtdışında edinilmiş olan özelliklerin kabul görmemesine, v.s. dayanmaktadır. Son on yıl zarfında göçmen azınlıklar sık sık yükselen ırkçılık ve yabancı düşmanlığından zarar görmektedir. (<http://www.tbmm.gov.tr/> ...).

1.5.2.Göçmen İşgücünün Çalışma Koşulları

1.5.2.1. Göçmen İşçilik

Uyruğunda bulunmadığı bir ülkede çalışan kişilere yabancı işçi denilmektedir. Birleşmiş milletler belgelerinde yabancı işçi yerine göçmen işçi terimi eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu da daha çok ekonomik göçmenlik kavramı için kullanılmaktadır. Böyle insanlar uyruklarında buldukları ülkeden ekonomik açıdan güçlü olan ülkelere, yasal ya da yasadışı yollardan ulaşmaktadırlar. Yasal yolla ulaşanlar, çalışmak için şartlı izin almaktadırlar. Dünya'da 25 milyon göçmen işçi bulunmaktadır. Bunların 14 milyonu ABD'de, 5 milyonu Kuzey-Batı Avrupa'da, 5 milyonu Suudi Arabistan'da, bir milyonu da

Japonya’da bulunmaktadır. Bu insanlar kendi alanlarında uzman olmuş kişilerden, mavi yakalılardan, yabancı dil öğretmenlerinden, girişimcilerden oluşmaktadır. İşçileri ülkelerine çalışmalarını için davet eden ülkeler, işçilere çalışmak isteyecekleri alanları seçmeleri için programlar sunarlar. Federal Almanya 1960 yılında bu yöntem vasıtasıyla Türkiye, İspanya ve İtalya’dan yaklaşık bir milyon kişiyi çalışmalarını için davet etmiştir. (<http://en.wikipedia.org/...>).

Günümüzde yapılan değerlendirmelere göre uluslararası göçmen işçilerin sayısı yirmi beş milyondur. Bunların ise on milyonu (ABD’de 5 milyon; Kuzeybatı Avrupa’da 5 milyon göçmen işçi) kaçak çalışmaktadır. Yirmi beş milyonun içinde kendi alanında uzman olan yasal çalışanlarda vardır. ABD’de H-1B vizesiyle çalışan yüksek eğitilmiş insanlar, örnek verilebilir. Bunların yanında düşük vasıflı olan ve düşük ücret karşılığında çalışan insanlarda vardır. Diğer taraftan Hindistan, Pakistan, Filipinler gibi gelişmekte olan ülkeler yüksek vasıflı insanların, beyin göçü yoluyla ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya gibi ülkelere gitmelerine engel olamamaktadırlar. Bunun sebebi de bu insanların kendi ülkelerinde, gelişmiş ülkelerdeki ekonomik seviyeye ulaşamamalarıdır (<http://www.infoturkish.com/...>).

1.5.2.2.Yasal Göçmen İşçilik

Bireyin göç kararı alması, kararın gerçekleştirilmesi için yeterli değildir. Uluslararası işgücü göçü hareketinin olabilmesi için zorunlu olan resmi işlemlerin yerine getirilmesi gerekir. Özellikle günümüzde yoğun göç hareketine uğrayan birçok ülke, yabancı ülke vatandaşlarının kendi topraklarına girişini özel bazı kurallara tabi (bireyin sahip olduğu menkul / gayri menkulün parasal niteliğine göre veya kefalet gibi) tutmaktadır.

Kurallara göre göç sürekli nitelikte olabilmesinin yanı sıra belirli süreye yönelik olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Göç, birey tarafından yapılan talebin gidilmek istenilen ülkenin aynı doğrultudaki oluru ile oluşturulabildiği gibi bazı

Ülkelerin nüfus veya işgücü yetersizliği sebeplerinden kaynaklanan kendi talepleri ile de olabilmektedir. Ayrıca bu tür nedenlerle çeşitli ülkeler tarafından farklı uygulamalar ile de gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin, ABD her yıl “DVI” yöntemi ile önceden belirlediği ülkelere kota sınırlaması içinde başvuruda bulunanlar arasından kura ile binlerce kişiye oturum izni vermektedir. Bunun dışında yapılan diğer bir uygulama da Almanya’nın işgücü açığını, işgücü arzı fazlası olan Güney Avrupa, Türkiye ve Balkan ülkelerinden karşılamak amacı ile 1960’ların başında başlattığı “misafir işçi sistemi” dir. Bu sistemdeki amaç, düşük vasıf gerektiren ve düşük ücretli (inşaat, hizmet sektörü vs.) işlerde yabancı genç işçileri bir süre istihdam edip, bunların yeterli birikimde bulunduktan sonra ülkelerinde yatırımda bulunmak üzere geriye gönderilip, yerli işçiler tarafından yapılmayan işler için tekrar yenilerinin gelmesini sağlayacak bir rotasyon uygulanmaktadır (www.geocities.com/ ...).

Ancak Federal Almanya amacını gerçekleştirememiş, gelen işçilerin az bir kısmı ülkelerine dönmüş, Almanya da bulunanların ise bazı yeni yasal haklara kavuşması, aile birleşmeleri ve doğum gibi nedenlerle sürekli nüfusları artmıştır. Sonuçta Almanya, 1973’te kapılarını ge büyük ölçüde kapatmak zorunda kalmıştır. Almanya’da ki işçilerin aile birleşmeleri, doğum vs. ile yenilerinin eklenmesi ile göçmen işgücü sayısının milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Kısaca, kontrollü ve sistemli olarak yapılmak istenen yasal işgücü göçünün istenilenden farklı yönlere gidebildiği de görülmektedir (Straubhaar, 2001:3-5).

Almanya, 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirdiği planlı g hareketinden sonra aradan geçen süreçte demografik artıştaki yetersizliklerin, iktisadi sektörlerin ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılayamaması nedeni ile nitelikli eleman açığını karşılamak üzere 2002 yılından itibaren, ülke kotasyonlu ge kapılarını amaya başlamıştır (www.geocities.com/ ...).

1.5.2.3.Kaçak Göçmen İşçilik

Yabancı kaçak işçi, bulunduğu ülkeye vatandaşlık tabiiyeti ile bağlı olmadan, mevcut yasal düzenlemelere uygun oturma, çalışma izni veya konaklama izni bulunmayan birey olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanıma göre ise kaçak işçiler, uyruğunda bulunmadığı bir ülkeye çalışmak amacıyla yasadışı yollardan giren kişilere denilmektedir. Yabancı kaçak işçinin durumu şu şekilde de ifade edilebilir: İnsani varlık olarak somut bir gerçek, ancak bulunulan ülkenin yasalarına göre ise soyut bir olay durumundadır. Bu insanlar sosyal güvenlik şartlarının hakim olmadığı işlerde çalışmaktadırlar. Bu tip eylemin gerçekleştirilmesindeki gerek yöntem farklılığı gerekse amacındaki çeşitlilik hareketin niteliğini karmaşık bir yapıya sokmaktadır. Bu nedenle, bu kişilere “kaçak işçi, istenmeyen kişiler, istenmeyen yabancılar ” gibi değişik tanımlama ve yakıştırmalarda da bulunmaktadır (Gezgin, 1994: s.41).

Yasal olarak göç edenlere ön kapıdan girenler, yasadışı göç edenlere ise arka kapıdan girenler diye de yakıştırma da yapılmaktadır. Bu ise yasal olmayan göçü engellemeye yönelik ülkelerin resmi organları tarafından yeni bir tedbir alınıp kapatılan her kapının yerine, göçmenlerin yeni bir kapı açmalarından kaynaklanmaktadır.

Yasal olmayan göç dünyada bir çok ülkenin karşı karşıya olduğu bir sorun olarak gözükmektedir. Afganlının İran’a, İranlının Türkiye’ye, Türk’ün Almanya’ya gitmesi gibi adeta merdiven basamaklarını çıkarcasına gidenin gittiği ülke, kendi ülkesinden nispeten daha iyi koşullara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda gidilen ülke, göç aldığı gibi aynı zamanda kendisinde göç veren ülke olarak farklı oluşumları bir arada gösterebilmektedir.

Dışarıya göç veren ülke olarak bilinen Rusya’nın Federal Sınır Hizmetleri Kurumunun bildirdiğine göre, ülkelerinde milyonlarca yasa dışı göçmenin bulunduğu, yaklaşık 1.5 milyon Çinlinin ülkelerine girdiği ileri sürülmüştür.

Nitekim Polonya'da da 100-200 bin civarında yasa dışı göçmenin bulunduğu, diğer taraftan çekici bir merkez konumunda bulunan AB'ye de her yıl ortalama olarak 400 bin kişinin yasal olmayan ve hileli yollardan girişte bulunduğu ileri sürülmektedir (www.geocities.com/ ...).

Yabancı kaçak işçiler, ülkede bulunan diğer yasal göçmenlerden farklı hareket etmek zorundadırlar. Yasaları uygulayanların işlemlerinden herhangi bir zarar görmemek için uzak durmaları gerekmektedir. İşçilere, çoğunlukla iş piyasalarında bulunan iyi koşullar da açık değildir. Özel sosyal yaşamları ise küçük bir alan ile sınırlı kalmaktadır. Halk otobüslerinde seyahat etmek bile onlar için tehlikeli olabilmekte, kamuya sunulan sağlık hizmetlerinden veya dil öğreniminden bile yararlanabilmek onlar için mümkün olmayabilmektedir.

Yabancı kaçak işçilik şu şekilde gerçekleşmektedir:

- Girişi yasal, çalışmaları yasal olmayanlar,
- Tamamen yasadışı yollardan ülkeye girenler ve çalışanlar,
- Yasal yollardan giriş yaparak, vatandaşlık için başvurup ikamet tezkeresi ile oturanlar,
- Yasal olarak giriş yapıp, başka ülkeye geçmek için çaba sarf edenler,
- Mülteci olarak çalışanlardan,

meydana gelip, belirtilen durumlardan birinde bulunan veya çalışan bireylerin statükoları, o ülkenin hukuk kurallarına aykırı bir durum oluşturmaktadır (www.geocities.com/ ...).

1.5.2.4.Konuk (Misafir) işçilik

Konuk işçiler, iş programında çalışmaları için davet edilen kişilerdir. Federal Almanya 1960 yılında bu yöntemi kullanmıştır. Türkiye, İspanya ve İtalya'dan yaklaşık bir milyon kişiyi çalışmaları için davet etmiştir (<http://en.wikipedia.org/>...).

Konuk işçilik programlarının amacı işçilerin birkaç yıl çalıştıktan sonra kendi ülkelerine dönmesini sağlamaktır. Ama yapılan araştırmalara göre konuk işçilerin yaklaşık yüzde yüzü çalışmak için gittikleri ülkelere yerleşmektedir, bu nedenle bütün konuk işçi programları başarısız olmuştur. Bu insanlar genellikle tarım bölgelerine yerleşmektedirler.

Birinci ve ikinci dünya savaşları sonrasında önemli nüfus kaybeden ve ekonomik yıkıma uğrayan Avrupa ülkeleri, Marshall yardımlarının da etkisiyle hızlı bir büyüme sürecine girmişlerdir. Üretim 1952-1968 arasında iki katına çıkmıştır. Kullanılan yeni teknolojiler işgücünün üretkenliğini arttırmıştır. Üretilen ürünlere olan talep nedeniyle mallar yeterli bir kazancı mümkün kılan bir fiyatta satılmıştır. Savaş sonrası dönemde Batı Almanya'ya, Polonya ve Çekoslovakya'nın eskiden Almanya'ya ait olan kısımlarından 15 milyon kişi gelmiştir (Toksöz, 2006: s.27). Ayrıca bu göçlere duvarın yapıldığı 1963 yılına kadar Doğu Almanya'dan da yapılan göçler eklenmiştir. Ancak bütün bu işgücü ekonomi tarafından emilince, işçi alımı için Güney Avrupa ülkelerine yönelinmiştir. Bu yola Fransa da başvurmuştur. İngiltere ise eski sömürgelerine yönelmiştir. Güneyde İtalya, İspanya ve Portekiz işçi sağlayan ülkeler olmuşlar, fakat zamanla kendi iş güçlerine olan ihtiyaç artınca Fransa, Kuzey Afrika ülkelerinden; Almanya ise Balkan devletlerinden ve Türkiye'den işçi almaya başlamıştır. İşverenlerin işgücünü belirli bölgelerden getirmesinde işgücü alınan ülkeyle var olan tarihsel bağlar, eski sömürge ilişkileri, coğrafi yakınlık, kültürel benzerlikler vb. faktörler rol oynamaktadır.

Konuk işçiler aslında yerli işçilerin çalışmak istemedikleri imalat, madencilik, inşaat ve hizmet sektörlerinin ağır çalışma koşullarına sahip, düşük ücretli işlerinde istihdam edilmek üzere getirilmişlerdir. Göç, hükümetler arası ikili anlaşmalarla düzenlenmiş ve gönderme biçimi, istihdam, kalış şartları ve sosyal güvenlik gibi bazı şartlara bu anlaşmalarda yer verilmiştir. Almanya'da sendikalar, Alman ve yabancı işçilere eşit ücret ödenmesi şartıyla, işgücü

ithalatını kabul etmişlerdir. Almanya ve Fransa’da işçi alımı kamu kurumlarının sorumluluğuna verilince, bunlar işçi gönderen ülkelerde açtıkları bürolar aracılığıyla göç sürecini yönlendirmişlerdir. Alman kurumları faaliyetlerini durdurdukları 1973 yılına kadar 2 milyon işçiye çalışma izni vermiştir. İzinler bir yıl için verilmiş, ihtiyaç olması durumunda yenilenmiştir. Bu kurumların getirdikleri seçme ve eleme mekanizmaları çok etkili olup, örneğin Yunanistan’da Almanya’ya gitmek için başvuruların %30-40’ı sağlık durumu, eğitim düzeyi, yaş vb. kriterlere uymadıkları gerekçesiyle reddedilmişlerdir. Bu durum çok sayıda kişinin resmi kanallar dışında kaçak işçi olarak gitmesine yol açmış ve işgücüne olan ihtiyacın arttığı dönemlerde çıkartılan aflarla bunların durumu yasallaştırılmıştır. Ekonominin dönemsel hareketlerine bağlı olarak işgücüne talebin azaldığı dönemlerde işsiz kalan yabancı işçiler geri gönderilmiş, arttığı dönemlerde yeni işçi alımı gündeme gelmiştir. Rotasyon ilkesi çerçevesinde getirilenlerin kısa bir süre kalacaklarının ve daha sonra kendi ülkelerine döneceklerinin varsayıldığı bu dönemde yabancı işçiler “konuk ya da misafir işçi” olarak adlandırılmışlardır (Toksöz, 2006: s.27).

Göçmen işçilerin yapmayı hedefledikleri tasarrufları öngördükleri 1-2 yıllık süre içinde gerçekleştirmemeleri onlarda daha uzun süre kalma isteği yaratırken, işverenlerce de iş başında eğittikleri işçileri sürekli biten çalışma izinleri nedeniyle değiştirmek haklı olarak hoş karşılanmamıştır. Çalışma ve oturma izinlerine ilişkin düzenlemelerin işverenler, sendikalar ve bazı ülke hükümetleri tarafından eleştirilmesi Almanya’da görüldüğü gibi hükümeti bu izinlere ilişkin düzenlemelerin gevşetilmesine yöneltmiş ve 1971’de Almanya’da 5 yıldır çalışan yabancılara tekrar 5 yıllık çalışma izni verilmiştir. Böylece göçün işgücü piyasasının ihtiyaçlarına göre şekillenmesindeki esneklik büyük ölçüde azalmıştır (Toksöz, 2006: s.27-28) .

1.6.Yabancı Kaçak İşçiliği Teşvik

Ülkelerde yabancı şahısların mevzuat düzenine aykırı çalışmalarını teşvik edici bazı faktörler bulunmaktadır. Özellikle, çevre ülkelerin istihdam piyasalarının ve işçilik ücretlerinin nispeten gidilen ülkeye göre bozuk olması, yabancı ülke vatandaşlarının diğer ülkede çalışma isteklerini kuvvetlendirmektedir.

İktisat açısından ise teorik olarak yabancı kaçak işçiliğin esas itibariyle tam istihdam durumunun olduğu, ekonomik ortamda meydana gelmesi beklenmektedir. Fakat gerçekte ise kaçak yabancı işçilik olayı, işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bir ortamda da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Türkiye’de de işsizlik ve yabancı kaçak işçilik birlikte bulunmaktadır.

Kaçak işçinin geldiği ülkede ekonomik ve sosyal bakımdan işsizlik baskısının azalması ve girdilerde artışın sağlanabilmesi için yurtdışına emek göçünü, işgücü arzı fazlası bulunan ülkelerin yönetimleri de desteklemektedir. Çünkü giden işgücü (yasal/yasal olmayan) çalıştığı ülkede elde ettiği kazancının bir kısmını kendi ülkesine göndermektedir. Bu durum da işçi gönderen ülkenin ödemeler bilançosuna olumlu etkide bulunmaktadır (www.geocities.com/ ...).

Ülkelerin teşvik edici politikalarının yanı sıra küreselleşme olgusu da işçilik maliyetlerini bir sorun haline getirmiştir. Sermayenin, ucuz işgücünün olduğu yerlere yöneldiği gibi işverenler de düşük ücret ve sosyal bakımdan yoksun kaçak işçiliği (yerli / yabancı) tercih etmektedirler. İktisadi ve sosyal bakımdan bir damping oluşturan yabancı kaçak işçiliğin böylelikle daha da teşvik edildiği ve yaygınlaştırıldığı görüşü hakim bulunmaktadır. Örneğin, yabancı kaçak işçilerin varlığı sayesinde ABD’de yerli vasıfsız işçilerin ücretlerinin daha düşük seviyede tutulması sağlanmaktadır. ABD’ye ortalama olarak yılda yaklaşık 300 bin yasadışı göçmenin girdiği ileri sürülmektedir (www.geocities.com/ ...).

1.7. Geçmişten Günümüze İşgücü Göçünün Tarihi Gelişimi

1.7.1. 16. ve 20. y.y. Arasındaki İşgücü Göçü Hareketleri

Göçler insanlık tarihi kadar eskidir. Fetihler ve sömürgeleşme girişimleri hep bazı halkların yerlerinden edinilmesi, yeni yerleşimlere zorlanmasıyla olmuştur. Bunların dışında göçün nedenleri içinde güvenlik gerekçeleri kadar çalıştırılacak insan gücünün temini de yatmaktadır. Ancak işgücü teminin ön plana çıkması tam olarak 16. y.y. ortalarından itibaren keşfedilen yeni kıtaların kahve, şeker, pamuk tarlalarında çalışacak kölelere ihtiyaç duyulmasıyla başlamaktadır (Toksöz, 2006: s.11).

Endüstri devrimi öncesi merkantilist dönemde Batı Avrupa ülkeleriyle sömürgeleştirilen ülkeler arasındaki ilişki kapitalizmin gelişme şartlarını oluşturmuştur. Batı Avrupa'nın ticari merkezleri, önce Kuzey İtalya'daki kentler, sonra Alman liman kentleri, İspanya ile Portekiz'le birlikte 17.yüzyıldan başlayarak Hollanda ve İngiltere limanları, dünyanın geri kalanıyla yaptığı ticarete Güney ve Kuzey Amerika, Asya ve Afrika'dan topladığı altın, baharat, tarım ve zanaat ürünlerini dağıtmıştır. O dönemde merkez olan Batı Avrupa kentleri bu ürünleri yağmalama, ticaret ve sömürgelerde üretimin örgütlenmesi yoluyla elde etmektedir.

Üretimin yeniden örgütlenmesi kölelerin çalışmasını zorunlu hale getirmiştir. 1550'li yıllardan itibaren Portekizli gemiciler Afrika'dan Karayipler'e tütün ve şeker tarlalarında çalıştırılmak üzere köle götürmeye başlamışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda Afrika'dan 15 milyon kişinin Güney ve Kuzey Amerika'ya götürüldüğü hesap edilmektedir. Dünya çapındaki işgücü piyasasının tarihi zorla çalıştırılma sahneleriyle doludur. İspanyolların, Meksika'ya 1519-1521 'de ve Peru 'ya 1531-1535 'te girmesinden sonra altın ve gümüş madenlerinde çalıştırılan Güney Amerika'daki yerlilerin büyük bir çoğunluğu ağır çalışma koşulları nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Avrupalıların getirdiği ve

yerli halkın bağıışıklık sahibi olmadığı çiçek, kızamık, suçiçeği gibi hastalıklarda toplu ölümlere neden olmuştur. Bu durum ihtiyaç duyulan işgücünün Afrika'dan zorla sağlanmasına yol açmıştır. Zamanla köle fiyatlarının yükselmesiyle toprak sahipleri kendi kölelerini yetiştirmeye yönelmişlerdir. 1807'de o döneme kadar köle ticaretinin en önemli destekleyicisi olan İngiltere'de köleliğin yasaklanmasıyla köle işgücünün devamlılığını sağlamak önemli hale gelmiştir. Alınıp satılan kölelerin 2/3'ü erkekler ve 1/3'ü kadınlar ve çocuklar olduğu için köle ticareti aslında erkeklerin ticareti olarak görülmektedir (Toksöz, 2006: s.12-13) .

İnsanlık tarihinin en önemli işgücü göçlerinden biri olan köle ticareti merkez ülkelerde (Batı Avrupa ülkeleri) sanayileşmenin gelişimini sağlayan birikim açısından önemli role sahiptir. Sanayileşmiş bir dünya ekonomisinin ortaya çıkışı sadece mal ve sermaye hareketleri sonucu ortaya çıkan dünya pazarına değil, aynı zamanda işgücü için bir dünya pazarına da bağlıdır. Köle ticaretiyle eş zamanlı olarak merkez ülkelerin kendi içlerinde yoğun göç hareketleri yaşanmış, özellikle bu dönemde başı çeken İngiltere 'de küçük çiftçilerin ellerinden topraklarının otlak yapılması için arazileri alınmıştır. Bu durum da onların kentlere göç ederek işçilik etmelerine neden olmuştur. Yeni kurulan fabrikalarda iş bulamayanlar ise ABD ve diğer ülkelere göç etmişlerdir. İngiltere'de başlayan bu sürece zamanla diğer Batı Avrupa ülkeleri de dahil olmuşlardır.

Gönüllü ama gerçekte yoksulluk nedeniyle gerçekleşen bu zorunlu göç 19. yüzyılda giderek artmış ve 1846-1890 arasında 17 milyon kişi Avrupa'dan ayrılmıştır. Bunların 8 milyonu Birleşik Krallık adaları olan İngiltere ve İrlanda'dandır. Almanya'dan ise 3,5 milyon insan göç etmiştir. Sanayileşmenin başlangıç aşamalarında kırdaki mülksüzleşen köylüler ile kent yoksulları iş bulmak amacıyla göç etmek zorunda kalmışlardır. Sanayileşmeyi izleyen 30 yıllık dönem sonunda göç dalgası en üst seviyeye çıkmıştır. Sonraki dönemde göç veren ülke içinde işgücü talebinin artmasına bağlı olarak göç azalmıştır. Sanayileşme ve göç

arasındaki bu ilişki sanayileşen tüm Avrupa ülkelerinde gözlenmiştir. Kuzey Amerika'ya İngiliz, Fransız ve Hollandalılar; Güney Amerika'ya ise İspanyol ve Portekizliler yönelmişlerdir.

Merkez ülkelerdeki sanayileşme süreci 18.yüzyılın ortalarında başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Bunun sonucunda merkez ve çevre ülkeler arasındaki ticaretin özellik değiştirdiği, merkezin çevre ülkeye sanayi ürünleri ihraç ederken çevreden tarımsal ürünler ve hammaddeler aldığı, günümüze kadar süren bir iş bölüşümünün temellerinin atıldığı görülmektedir. Sanayi ülkelerinin mallarının çevre ülke pazarlarını kaplaması sonucu çok sayıda esnaf, zanaatkar ve köylü işsiz kalmıştır. Bu insanlarda gerek merkez ülkelere gerekse de onların sömürgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan sözleşmeli emek, kölelik ile özgür işgücü arasındaki bir işçiliktir. 1830'lardan itibaren Çin ve Hindistan'dan gelen sözleşmeli işçiler birkaç yıl dışarıda çalışmak için sözleşme imzalamakta, özellikle de sermayenin işgücüne ihtiyaç duyduğu İngiliz, Fransız, Alman, Hollanda sömürgeleri ile Kuzey ve Güney Amerika'ya gönderilmişlerdir (Toksöz, 2006: s.13 -14).

Ağır çalışma koşulları nedeniyle köleliğe benzeyen bu istihdam şeklinde ücretler çok düşük olup, işçiler çoğu zaman kendilerine aracılık eden tüccarlara borçlarını ödemek için yıllarca çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bütün bu süreç içerisinde Avrupa göç vermeye devam etmiştir. 1891-1920 arasında çoğunlukla Güney ve Doğu Avrupa'dan 27 milyon kişi göç etmiştir. Göç ancak 1.Dünya savaşı nedeniyle durmuştur. Savaş sonrasında ABD göçü kısıtlayan düzenlemelerde bulunmuştur. 1. ve 2. Dünya savaşları arasındaki dönemde Avrupa ekonomisinde durgunluk yaşanmıştır. Avrupa içi, göç yavaşlamış ancak savaşla birlikte özellikle Nazi Almanya'sının işgal ettikleri topraklardan getirdikleri yabancı işçileri ve savaş esirlerini silah sanayisinde zorla çalıştırdıkları görülmüştür.

Gerek uluslararası göçler gerekse de iç göçler iktisadi yapı değişiklikleri ile yakından ilişkilidir. Ne 18. ve 19. yüzyıllardaki sanayileşme kırdan kentlere göç eden ucuz işgücü olmadan ne de İkinci Dünya savaşı sonrasındaki ekonomik sıçrama Türkiye, Balkan devletleri ve sömürge bölgelerinden gelen işgücü olmadan gerçekleşebilirdi. Tarihsel ve güncel olarak göçün işlevi olabildiğince ucuz işgücünü temin etmektir. İşgücü arzı yetersizse veya esneklik, ucuzluk vb. ilkeleri yerine getiremiyorsa çıkış yoluna göçmen işgücüsüyle ulaşılır. Böylece göç işgücü için bir dünya pazarı yaratır (Toksöz, 2006: s.14-15) .

1.7.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'ya Yapılan İşgücü Göçü Hareketleri

İkinci Dünya savaşı sonrasından günümüze kadar geçen sürede Avrupa'da göçün tarihsel gelişimi dört ana dönem içinde ele alınmaktadır.

- 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında kitlesel göçmen akımları: Savaştan sonra 15 milyon kişinin dahil olduğu nüfus hareketleri yaşanmış ve bu hareketler Almanya, Polonya ve eski Çekoslovakya arasında sınırların değişmesine bağlı olarak yeni yerleşimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren bu akımlar yavaşlamış ve 1963'te Berlin duvarının kurulmasına kadar düşük düzeyde devam etmiştir.
- 1950'lerin başından 1973'e sözleşmeli işçi alımı: Avrupa'nın yeniden yapılanması ekonomik büyümeye yol açmıştır, OECD ülkelerinin ekonomilerinde yıllık %5'lik büyüme, işgücüne büyük talep yaratmıştır. Başlangıçta Almanya, Fransa ve İngiltere işgücü açıklarını, savaş nedeniyle yerlerinden olanlardan karşılarken, daha sonra sanayileşmesi yavaş olan İtalya, İspanya ve Portekiz'e yönelmişlerdir. Ülkelerin giderek zenginleşmesiyle, işçi bulmak için başka bölgelere yönelmişlerdir. Eski sömürge bağları Fransa'yı Kuzey Afrika'ya ve İngiltere'yi Karayipler ve Hint alt kıtasına yöneltirken, Almanya sözleşmeli işçileri Balkan devletleri

ve Türkiye'den temin etmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa'ya net göç 10 milyon kişi civarındadır.

- 1974'ten 1980'lerin ortasına-kapıların kapanması: 1960'ların sonlarından itibaren kitlesel göçlere muhalefet doğmuş ancak göçe kapıların kapatılmasında dönüm noktası 1973'te petrol şokunu izleyen ekonomik durgunluk olmuştur. Hükümetler işçi alımını durdurmuş ve mevcutların geri dönmesini beklerken, buldukları ülkeye kısmen kök salan işçiler kalmayı tercih etmişlerdir. Hükümetlerin genelde bu konudaki tavrı baskı yöntemlerine başvurmak yerine mevcut göçmenlerin aile bireylerinin gelişine izin vermek şeklinde olmuştur. Yine bu dönemde daha önce göç veren Yunanistan, Portekiz ve İtalya gibi ülkeler gelişmelerine bağlı olarak göçmen işçi çekmeye başlamışlardır.
- 1980'lerin ortalarından 2001'e sığınmacılar, mülteciler ve kayıtdışı göçmenler: Bu dönem özellikle Doğu Avrupa'da komünizmin yıkılmasına yol açan politik ayaklanmalar dönemidir. Doğu Avrupa'lular seyahat özgürlüklerinin artmasıyla dünyanın dört bir yanındaki huzursuzluklardan kaçarak Avrupa'da sığınma arayan yüz binlerce insanın arasına katılmışlardır. Geçmişte sözleşmeli işçi olarak göç edecek olanlar da sığınma kapısına yönelmişlerdir. 1989-1998 arasında dört milyondan fazla kişi Avrupa'da iltica başvurusunda bulunmuştur. Bunların %43'ü Avrupa'nın sorunlu bölgelerinden, %35'i Asya'dan ve %19'u Afrika'dan yapılmıştır. Son dönemde göç baskısının artmasıyla Batı Avrupa devletleri bu konudaki düzenlemelerini sıkılaştırırken, bir çok insan yasadışı yollardan Avrupa'ya giriş yapmaya çalışmaktadır (Toksöz, 2006: s.24-25).

1.8. Avrupa Birliği'nin Gc Politikası

1990'lı yıllar ve yeni bin yılın başlarında ekonomik küreselleşmeye paralel olarak uluslararası göçün rolünün artmakta olduğu bir dönem olmuştur. “Bu dönemdeki uluslararası göç eğilimlerine genel olarak göz atıldığında, bir yandan ABD, Kanada ve Avustralya başlıca yerleşim ülkeleri olmaya devam ederken, diğer yandan Avrupa'nın da önemli miktarda bir uluslararası göçle karşılaştığı görülmektedir. Son yıllarda, AB (Avrupa Birliği) içinde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların bir sonucu olarak, Avrupa lkelerinin artan bir çoğunluğu, uluslararası göçü temel bir sorun olarak görmekte ve bundan daha çok az gelişmiş ülkelerden göç eden insanlar etkilenmektedir.

Avrupa Birliği'nin göç politikasının oluşturulmasında Schengen, Dublin ve Maastrich Antlaşmaları'nın önemli etkisi olmuştur. Bu anlaşmaların bir sonucu olarak, hem AB resmi mevzuatı, hem de sadece bu amaçla yapılan hükümetler arası anlaşmalarla kısıtlayıcı göç politikaları izlenmiştir. Kuşkusuz bu sınırlamaların en önemli sonuçları göçmenlere ve onların istihdam edildikleri alanlara yansımıştır (<http://www.emekdunyasi.net/...>).

Avrupa Birliğinde serbest dolaşım “Ortak Pazar”ın ilk yıllarında ücretli bir işte çalışanlarla sınırlı iken, 1993 yılından itibaren genel bir hak haline gelmiştir. Arzu eden her Avrupalı (öğrenciler, bağımsız çalışanlar, turistler, emekliler) bu hakkı kullanabilmektedir. Amsterdam Antlaşması ile işçiler Avrupa'sının, halkların Avrupa'sı haline geldiği ifade edilmektedir. Yeni Antlaşma, serbest dolaşımın önündeki engellerin kaldırılması ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin araçların güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma, üye devletlerin işçileri arasında vatandaşlık esasına dayalı ayrımcılığı yasaklamış, sosyal güvenlik haklarının transferine ilişkin başlıca engelleri ortadan kaldırmış ve tüm AB vatandaşları, diğer bir üye devlette acil sağlık yardımlarından yararlanır hale gelmiştir (<http://www.emekdunyasi.net/...>).

Ortak Pazar, hizmetler ve mallar dahil üretim faktörlerinin serbest dolaşımı üzerindeki engellerin ortadan kaldırılmasını gerektirdiğinden, başlangıçta Topluluktaki işçilerin serbest dolaşımı, ekonomik bir amacın gerçekleştirilmesinin önkoşulu olarak görülerek, ekonomik bir olgu olarak algılanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Antlaşmasının, işçilerin serbest dolaşımı, yerleşme özgürlüğü ve hizmet sunma serbestisine ilişkin hükümleri, bir üretim faktörü olan emeğin yer değiştirmesi olarak görülmüştür.

“AB ülkelerinin göç konusundaki birinci kaygısı, AB topraklarına girmeyi başarmış göçmenlerin durumlarını ele alacak bir sistem geliştirmek ve göç taleplerine ilişkin birlikte kabul edilmiş, ortak kurallar oluşturmaktır. AB ülkelerinin diğer bir temel kaygısı, üye devletlerdeki göçmenler için kısıtlayıcı tedbirler (özellikle bunların aile fertlerini getirme ve aile kurma haklarıyla ilgili olarak) uygulamak ve AB düzeyinde gerçekleştirilecek politika koordinasyonunun yöntemini geliştirmektir” (<http://www.emekdunyasi.net/...>).

Avrupa Birliği'nin göç ve sosyal politikası, bir dizi zıt eğilimler tarafından kuşatılmıştır. Bir taraftan üye devletler emek göçünün sona erdiğini ilan ederken, diğer taraftan AB topraklarına girmelerini 'kabul edilemez' saydıkları kişilere ilişkin sıkı kontroller koymuşlardır. Diğer yandan göçmenleri 'dışlama' sorunu ortaya çıkmış ve göç politikasında göçmen ve azınlık gruplarına yönelik düzenlemeler belirleyici olmaya başlamıştır. Avrupa Birliği'nin emek dolaşımını sınırlama çabalarına karşın, emek göçünün durdurulamadığı görülmüştür. Fakat AB ülkeleri, göçmen işçilerin ulusal kökenleri, öğrenim durumları ve niteliklerinin biçimleri konusunda çok daha seçici davranmaya başlamışlardır.

1970'lerin ortalarından günümüze kadar AB ülkelerinin göç politikalarını iki aşamaya ayırmak mümkündür. Birinci aşama, göçmenlerin ve iltica arayanların sayısını sınırlandırmak ve göç ya da iltica talebinde bulunanları vazgeçirmek için oluşturulmuş ulusal politikaların belirlendiği aşamadır. İkinci

aşama ise, entegre edilmiş bir Avrupa göç ve iltica politikasının, sunulmasıyla başlamıştır. Göç politikalarının bu şekilde “Avrupalılaştırılması” iki ana hedef tarafından teşvik edilmiştir. Birincisi, göçmenlerin sayısında meydana gelebilecek herhangi bir ilave artışı kontrol edebilmek, sınırlandırmak ve tek taraflı göç yönteminin neden olacağı olumsuz etkilerden kaçınmaktır. İkincisi, AB’ye üye olan devletler arasındaki sınır kontrollerinin kaldırılmasına yol açacak tek bir “Avrupa Pazar”ını gerçekleştirme girişimlerine hazırlanmaktadır (<http://www.emekdunyasi.net/...>).

Avrupa Birliği ülkeleri göç politikasıyla ilgili olarak iki durumla karşı karşıyadır. Bir tarafta sayıları her geçen gün artan mülteciler ve illegal göçmenler vardır. Diğer tarafta ise Avrupa Birliği, ortak pazar çerçevesinde malların, bireylerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamaya çalışmaktadır.

1.8.1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Yasadışı Göç ve Göçmen İstihdamı

Avrupa Birliği’nin işgücü göçünü sınırlaması ve AB sınırları içinde emeğin dolaşımını bazı kurallara bağlaması, kaçınılmaz olarak işgücü göçünü yasa dışılığa itmiştir. Bunun en açık sonuçları, yasa dışı yollardan göç eden göçmenlerin istihdamında ortaya çıkmaktadır. Bugün için yasa dışı göçmen istihdamı bir sorun olarak, birçok AB ülkesinin gündemini oluşturmaktadır. Son iki yıl içinde her türlü göçmenlik politikası uygulamaya konulmuştur. Genel olarak OECD ülkeleri yabancıların girişi ve ikameti konusunda daha kısıtlayıcı bir tutum benimserken, bazı ülkeler (örneğin, Avusturya, Danimarka, Hollanda) aile birleşmesi işlemlerindeki koşulları dahi sertleştirmişlerdir. Bu politikalar (örneğin, göçmen ülkelerinin yanı sıra Birleşik Krallık, Fransa ve Norveç’te) başta kalifiye işgücü olmak üzere, yeni göçmenlere yönelik öncelikli tercih işlemlerine daha fazla önem verilmesine paralel olarak yürürlüğe konulmuştur.

İllegal yollardan göç eden göçmenlerin resmi sektörde çalışmalarına izin verilmemektedir. Yerli işçilerin illegal göçmenlerle birlikte yan yana gizli olarak

çalıştırıldığı ve çalışma şartlarının acımasız olduğu, yasal düzenlemelerin uygulanamadığı resmi olmayan (kayıt dışı) sektörde istihdam edildiği söylenebilir. Genel olarak bakıldığında, illegal göçmenlerin, devletler tarafından resmi olarak tanınmadığından, yasalar çerçevesinde çalışmasının son derece güç olduğu ortadadır. Bu durum bilinmesine karşın, illegal göçmenlerin bazı sektörlerde istihdamı pek çok Avrupa ülkesi için yeni bir yasa dışılık yaratmaktadır. Bu ülkelerde illegal göçmenler, bir anlamda kayıt dışı ekonominin önemli bir parçasını oluşturmaktadır ([http://www.emekdunyasi.net/...](http://www.emekdunyasi.net/)).

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) raporlarında genel olarak kayıtdışı sektöre atfedilen özellikler şunlardır: sektöre giriş kolaylığı, girdilerin yerel kaynaklı olması, aile işletmeciliği, işlem ölçeğinin küçüklüğü ve düşük verimlilik, emek yoğun ve uyarlanmış teknolojiyle üretim, örgün eğitim sisteminin dışında kazanılan beceriler, düzensiz ve rekabete açık pazarlar, hükümet tarafından tanınmanın ve desteğin olmaması. Görüldüğü gibi kayıtdışı sektör kavramı, formal sektörden farklılıkları bağlamında ele alınmış ve birden fazla ölçüt kullanılarak tanımlanmıştır.

Toplumun yasal ve sosyal kurumları, birçok ekonomik faaliyeti düzenlerken kayıtdışı ekonomiyi düzenlememektedir. Kayıtdışı ekonomiyle anlatılan bireysel bir konum değil gelir-getirici bir faaliyettir ve kurumsal düzenlemenin olmayışı iş sürecini çeşitli açılardan etkileyebilmektedir. Örneğin, çalışanın konumu, düşük ücret, toplum normlarına uygunsuz istihdam biçimi, sosyal olanaklardan mahrum olmak, yasal düzenlemelerin dışında olmak gibi açılardan etkilenmekte; çalışma koşulları ise çoğu iş güvenliği önleminin alınmayışı ve sağlıksız çalışma ortamı gibi olumsuzluklardan etkilenmektedir. Aynı zamanda kayıtdışı ekonominin parçası olan küçük ya da büyük ölçekli işletmelerin yönetim biçimleri, kaydı tutulmamış faaliyetleri ve hesapları göz önüne alarak şekillenmektedir. Ayrıca, formal-kayıtdışı sektör ayrımında önem arz eden nokta, ürünün nasıl üretildiğidir, yoksa ürünün son hali değildir. Yani

önemli olan, üretim sırasında çalışanın konumunun, çalışma koşullarının ve yönetim biçiminin ne olduğudur

Esas olarak imalat, inşaat, ulaşım, ticaret ve hizmet sektörlerini kapsayan bazı araştırma bulgularına göre göç ve kayıtdışı sektör arasında yakın bir ilişki vardır. Kendi hesabına çalışanlar ise kayıtdışı sektör istihdamında genişçe bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, yapılan birçok araştırmada: ücretlilerin de kayıtdışı sektörde küçümsenmeyecek bir payı olduğu görülmektedir. Ayrıca, kayıtdışı ekonomi, koşullar ve faaliyetler açısından oldukça çeşitlilik gösteren bir karaktere sahiptir. Bununla birlikte ortak olan şu unsurlar da vardır: Bu unsurlardan biri, formal ekonomiyle sistematik ilişkidir. Örneğin büyük şirketler, yarı-özerk küçük şirketler aracılığıyla adem-i merkezileşmektedir Kayıtdışı sektörde yer alan birçok küçük firma büyük şirketlere iş yapmakta ya da taşeron olarak iş görmektedir. Kayıtdışı sektörün özelliklerini tarihsel dönemlere ayırmadan, ilgili toplumsal ve ekonomik bağlamlara bakmadan incelemek, belirli bir döneme ve koşullara ait olan özellikleri genele yayma gibi bir hataya yol açabilmektedir. Kayıtdışı ekonominin bir diğer ortak yönü, sektörde çoğu zaman düşük nitelikli işçi istihdam edilmesidir. Etnik kimliğe, cinsiyete, yaşa, göçmenliğe vb. dayalı istihdam, niteliksiz, düşük ücretli, sosyal güvencesiz işçi istihdamı anlamına gelmektedir. Pek çok Avrupa ülkesi yasadışı göçü ve göçmen istihdamını, emek piyasasının ihtiyaçlarını karşıladığı, maliyetleri azalttığı için örtülü olarak kabul etmektedir. Bu durum ise, kötü çalışma şartlarının ve düşük ücretli, her türlü güvenceden yoksun olarak çalışacak yerli işçilerin sayısının azalmasının bir sonucudur. Aynı zamanda sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin cazibesi ve bu ülkelerde tarım, inşaat, imalat ve ev işlerine bağlı hizmetlerdeki niteliksiz işgücüne bağlı olarak artan talep göç olgusunu arttıran bir diğer sebeptir. İlegal göçmenler çoğunlukla bu noktada devreye girmektedir (<http://www.emekdunyasi.net/...>).

“Avrupa’nın yaşlanan nüfusu ve düşük doğum oranlarını karşılamak için artan bir göçe ihtiyaç vardır. Aynı zamanda iş gücünün zayıflaması, sendika

üyelüğünün azalması, sosyal devlet politikaları ve küresel rekabet illegal göçmen istihdamını genişletici bir işlev görür. İtalya, İspanya, ve Fransa gibi bazı ülke hükümetlerinin aynı zamanda, gizli olarak, bu hareketlere izin verdikleri görülmektedir” (<http://www.emekdunyasi.net/...>) .

Yasadışı emek göçünün ve göçmen istihdamının iki boyutu bulunmaktadır. Birinci boyut, Kuzey ve Güney arasında var olan sosyal refah, siyasal kültür, ücret ve istihdam koşullarıyla ilgili olarak ortaya çıkan büyük dengesizliktir. Sorunun ikinci boyutu ise, illegal göçmenlere uygun işlerin varlığı ve Avrupa emek piyasasının içinde bulunduğu durumdur.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İŞGÜCÜ AKIMLARININ İKTİSADİ ETKİLERİ

Uluslararası işgücü akımlarının yol açtığı ilk ve en açık sonuç, ilgili ülkelerin nüfus yapıları üzerinde görülmektedir. Göçler, insan gücü ihraç eden ülkenin nüfusunu azaltırken, işgücü ithalatçısı ülkenin nüfusunu artırmaktadır. Nüfus değişimleri de diğer taraftan ekonomik ve sosyal hayatta önemli etkiler doğurmaktadır. İşgücü akımları sadece nüfusun bütününe değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda yaş ve cinsiyet unsurlarını da etkilemektedir. Genellikle çalışmak için yabancı ülkelere gidenler, nüfusun genç ve erkek kesiminden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, uluslararası işgücü göçleri işçi gönderen ülkede genç ve erkek nüfusu azaltıcı, işçi ithal eden ülkede ise artırıcı etkide bulunmaktadır.

Göçler çalışan nüfusun toplam nüfusa oranını da etkiler. Bu daha çok yerleşme amacı taşımayan, geçici nitelikteki göçlerde görülmektedir. Kısa süreliğine yurtdışına çalışmaya gidenler, genellikle ailelerindeki çalışmayan bireyleri (çocuk, yaşlı vb.) beraberlerinde götürmezler. Orta Doğu ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan cumhuriyetlerde çalışan yabancı işçiler genellikle bu nitelikteki işçilerden oluşmaktadır. Bunun yanında geçmiş yıllarda Amerika kıtasına, Avustralya, Yeni Zelanda 'ya vb. yerlere yapılan göçler sürekli yerleşme şeklinde olmuştur. Göç edenler çoğunlukla bütün aile bireyleri ile gitmişlerdir. Aradan geçen zaman sonucu bugün Batı Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçileri de artık o ülkelerde yalnız değil, daha çok aileleriyle birlikte oturmaktadırlar (Seyidoğlu, 2003 : s.809) .

2.1.Göçün İşgücü Veren Ülke Üzerindeki Etkileri

Vasıfsız işçi gönderenler doğum oranları yüksek ve aşırı işgücüne sahip olan az gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerde çalışan nüfusa oranla, sermaye ve doğal kaynakların arzı kıttır. Bu nedenle işgücü, açık veya gizli işsiz durumundadır.

Nüfus hızla artarken, milli gelirin de artmaması, yatırıma gidecek birikimlerin azalmasına neden olmaktadır. Hatta aşırı işgücü, sermaye yoğun tekniklerin kullanılmasını zorlaştırarak, kamu ve özel kesimlerde aşırı emek yoğun çalışmaya neden olmaktadır. Bunun sonucunda da ülke, “yoksulluğun kısır döngüsü” içine girmektedir.

2.1.1.Pozitif Etkileri

İşgücü ihracı yoksulluğun kısır döngüsünü kırıcı ve ekonomik kalkınmayı itici etkilerde bulunabilir, göç olayının, gönderen ülke açısından olumlu etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

İşsizliği azaltıcı etki: Yaygın işsizlik içinde bulunan ülkelerin dışarıya işgücü göndermeleri işsizlik sorununu hafifleterek emek piyasasındaki dengesizliği bir ölçüde giderebilmektedir. Her yıl yeniden iş piyasasına çıkanlarla, mevcut işsizlere çalışma alanları oluşturabilmek, az gelişmiş ülkelerin kapasitelerini aşan ölçüde yatırımları gerektirmektedir. Yabancı ülkelerde çalışmaya giden işçiler bu sorunun çözümüne bir ölçüde katkıda bulunmuş olurlar.

İç tasarrufu artırıcı etki: Göçmen işçilerin ana yurtlarına gönderdikleri birikimler, ülkenin toplam tasarruf açığını giderici ve yatırımlarını artırıcı etki yapar. Yurtdışında çalışan işçiler, yüksek gelir elde ettiklerinden ve tasarruf eğilimleri de yüksek olduğundan, kendi ülkeleri ile karşılaştırılamayacak kadar önemli bir tasarruf gücüne sahiptirler. Yurda gönderilen birikimler, ekonomik kalkınma için önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır.

Ayrıca, anayurda gönderilen tasarruflar bakımından geçici göçmen işçiler ile temelli göç edenler arasında fark vardır. Temelli göçmenler gittikleri ülkeye yerleşmeyi düşündüklerinden, bunların ana ülkeye gönderdikleri tasarruflar giderek azalır. Fakat geçici göçmen işçiler, planlarını geriye dönecek şekilde

yapmaktadırlar. Bu nedenle de tasarruflarını yurtlarına gönderirler. Bunun yanında dönüş süresi uzadıkça onların da gönderdikleri tasarruflar azalma eğilimi gösterir. Bunun örnekleri Almanya'da çalışan Türk işçileri arasında da görülmektedir.

İşgücü göçleri bir başka yoldan da iç tasarrufları artırır. Göç eden insanlar geride kalanların tasarruflarında reel bir artışa neden olabilirler. Bu durum şöyle gerçekleşir, bazı insanların yurtdışına çıkmalarıyla gıda, giyim vb. mal ve hizmetler talebinde, tüketebilecekleri miktarlar kadar azalma olmaktadır. Çünkü üretim eski üretim olsa bile, tüketicilerin sayısı azalmıştır. Böylece geride kalanlar tüketimlerini artırmazlarsa mal ve hizmetlerde reel bir tasarruf yapılmış olunur ve bu kaynaklar yatırımların artırılmasında kullanılabilir.

Dış ödemeler bilançosunu iyileştirici etkileri: Dışarıda çalışan işçilerin tasarruf olarak veya geride bıraktıkları aile bireylerinin geçimlerini sağlamak için gönderdikleri yabancı paralar, ana ülke ekonomisi için önemli bir döviz kaynağıdır. Kalkınma çabası içinde bulunan az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları başlıca sorunlardan birisi, döviz dar boğazıdır. Bu da ihracat gelirlerindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. İşçi dövizleri bu dar boğazların kırılmasına, böylece ithalat kapasitesinin genişlemesine ve kalkınma hızının yükselmesine katkıda bulunmaktadırlar.

İşçiler sadece gönderdikleri dövizlerle değil, yanlarında getirdikleri eşyalarla da ödemeler dengesini olumlu yönde etkilerler. Çünkü yurtdışında çalışan işçiler genellikle bedelsiz ithalat rejiminden yararlanarak beraberlerinde otomobil, mesleki alet ve makinalarla diğer bazı tüketim malları getirme olanağına sahiptirler. Bu kanaldan yapılan ithalatın döviz girişlerini azaltıcı bir rol oynayacağı düşünülebilirse de getirilen mallar yurt içi talebi kısmen karşılayacağından, ithalat talebini ve bu arada enflasyonist baskıları azaltacaktır.

Bilgi ve görgü kazanma: İleri bir toplum içinde çalışmaya giden işçiler, dış dünya ile kuracakları ilişki sonucunda bilgi ve görgülerini artırarak ekonomik bakımdan daha yararlı elemanlar durumuna gelmektedirler.

Bu konuda, mesleki eğitim üzerinde özellikle durmak gerekir. Yabancı ülkeye vasıfsız işçi olarak gidenler, döndüklerinde eğitilmiş, nitelikli insan gücü olabilirler. İşçilerin mesleki bilgi ve görgü kazanmaları, işi yaparak öğrenmelerinden ve özel kurslar almalarından kaynaklanır.

Bununla birlikte, yabancı ülkelerde çalışan işçilerin mesleki bilgi kazanmalarını engelleyen bazı etkenlerin bulunduğu da bilinmektedir. İlk başlarda yabancı işçilerin bir bölümü temizlik, bakıcılık gibi mesleki bir bilgi gerektirmeyen işlerde çalıştırıldılar. Yabancı işverenler ileri teknolojiye uygun bir eğitim gerektiren işleri kendi vatandaşlarına yaptırıyorlardı, hiçbir yetenek gerektirmeyen işleri ise göçmen işçilere bırakıyorlardı.

Diğer taraftan, yabancı işçiler kısa zamanda çok kazanmak amacıyla olduklarından, uzun zaman gerektiren mesleki eğitime önem vermeyebilirler. Yabancı dil ve temel eğitim eksikliği de şüphesiz bu konuda olumsuz etkide bulunmaktadır. Bütün bunlardan ayrı olarak, gidilen ülke ile gönderen ülkenin farklı teknolojik düzeyde olmaları da işçilerin kazandıkları mesleki beceriden yararlanma olanaklarını sınırlandırmaktadır. En ileri üretim yöntemlerinin kullanıldığı bir toplumdaki sermaye yoğun teknikleri, henüz piyasa ekonomisine bile yeterince açılmamış bir ekonomiye uygulama olanağı elbette çok sınırlı olur, kaldı ki kitlesel üretim, işçiye işin tamamını değil ancak küçük bir parçasını öğrenme olanağı sağlar (Seyidoğlu , 2003 : s.809-810).

2.1.2.Negatif Etkileri

Uluslararası işgücü akımlarının, gönderen ülke ekonomisi üzerinde bazı olumsuz etkileri de vardır. Bu olumsuz etkilerden birisi nitelikli işgücü kaybıdır.

Yabancı ülkeye gidenlerin tamamı vasıfsız işçi değildir. Bu işçilerin bir kısmı, belirli işleri olan yetenek sahibi kişilerdir. Az gelişmiş ülkeler, vasıfsız işçi bolluğuna karşılık, nitelikli emek kıtlığı çekerler. İktisadi kalkınma bu insanların çabalarıyla gerçekleştirilecektir. Bu insanların sahip oldukları mesleki deneyim ve uzmanlık göç yoluyla göç veren ülkenin elinden çıkar, belki de uzun bir süre de doldurulamaz. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler, vasıfsız işçi ihracını özendirici ve eğitilmiş işgücünün ülkeden çıkışını engelleyici bir politika izlerler. Hatta günümüzde Hindistan ve Güney Kore gibi ülkeler, geçmiş yıllarda ülkelerinden ayrılmış olan nitelikli işçilerin geri dönmeleri için çeşitli düzenlemelerde bulunmaktadırlar.

İşçi akımlarıyla ilgili diğer bir sorunda, işçi gönderen ülkelerin bu kanaldan dışarıya bir tür sermaye ihraç etmiş olmalarıdır. Ana ülke, doğuştan itibaren işçiyi besler, giydiren, eğitir ve onun üretici duruma geçmesini sağlar. İşçinin üretken çağa gelmesine kadar yapılan harcamalar bir tür sermaye yatırımı niteliğindedir. Bunlara ekonomik terimle “beşeri sermaye” denir. Yabancı ülkeye giden işçi, beraberinde bu beşeri sermayeyi de götürür. Gönderen ülke için bu bir kayıptır. Ancak ne var ki ana ülke, bu insanlara bir iş olanağı sağlayamadığı sürece başka bir alternatif de sahip değildir. Dışarıda çalışanların gönderdikleri tasarruflar bu kayıpları bir ölçüde dengelemektedir.

İşçi gönderen ülkenin daha başka kayıpları da söz konusudur. Örneğin giden insanların toplumun en yetenekli, en enerjik kişilerden oluşması toplumdaki dinamizmi geriletirerek kalkınmayı yavaşlatabilir. Bunun dışında farklı bir toplumda uzun süre yaşadktan sonra yurtlarına dönen insanlar önemli toplumsal uyumsuzluk ve kültürel farklılaşma sorunları yaratabilirler (Seyidoğlu, 2003 : 811).

Diğer bir sorun da beyin göçüdür. Nitelikli işgücü hareketinin büyük bölümü gelişmekte olan ülkelere doğru yaşanmaktadır. Bu noktada, ekonomik fırsatların yokluğu, nitelik itibariyle gelişmemiş çalışma

ortamı ve entelektüel ortamın olmaması gidiş kararının alınmasında en önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. ABD, Kanada ve Avustralya günümüzde en fazla göç alan gelişmiş ülke konumundadır. Bunun yanı sıra, Singapur, Hong-Kong, Tayvan, göç alan diğer çekici ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.beyingocu.com/...>).

2.2.Göçün İşgücü Alan Ülke Üzerindeki Etkileri

İşgücü alan ülkelerin genel yabancı işçi politikaları, bu ülkelerin işgücü göçüne yükledikleri anlama, istihdam şekillerine ve bunların geleceği hakkındaki düşüncelerine, ekonomilerinin gelişmesine, nüfuslarına, nüfus bileşimlerindeki beklendikleri gelişmelere ve halklarının yabancı işçi konusundaki tutumlarına göre değişir. Göç alan ülkeler baskın olan ekonomik fayda ilkesinden hareketle işgücü göçünü değerlendirmeye çalışmaktadırlar (Gezgin, 1994 : s.93) .

2.2.1.Pozitif Etkileri

Yabancı işçi çalıştıran ülkeler, genellikle sermaye ve doğal kaynak yönünden zengin, işgücü bakımından fakirdirler. Dışarıdan emek ithali, mesleki işgücü darboğazını kırarak sermayenin tam kapasite ile çalışmasına, yatırım hızının artmasına ve dolayısıyla ekonomik refahın yükselmesine katkıda bulunurlar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgücü darlığı çeken Batı Avrupa ülkelerinin yabancı işçi ithal etmeleri, bu ülkelerin kalkınmalarına büyük katkı sağlamıştır. İşgücü ithali, sanayi ülkelerinde ücretlerin yükselmesini önlemektedir. Böylece, üretim maliyetlerinin ucuzlamasına ve ülkenin dünya piyasalarındaki rekabet gücünün artmasına olanak sağlamaktadır. Bu nokta özellikle ekonomileri ihracata dayalı ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Ücretlerdeki yükselmeyi önlediği için genellikle ulusal işçi sendikaları yabancı işçi çalıştırılmasına karşı

çıkarlar. Fakat yabancı işçi ithali nedeniyle reel milli gelirde sağlanan artış, yalnız bir sınıfın değil, tüm toplumun refahını yükselmektedir.

Bir ülkede kişi başına gelir yükseldikçe genellikle yerli işçiler, çalışma koşulları ağır, tehlikeli ve çekici olmayan işlere rağbet etmezler. Bu alanlardaki açıkları yabancı işçiler kapatır. Yabancı işçiler ne ölçüde nitelikli olurlarsa ev sahibi ülkenin kazancı o ölçüde artar. Bunun en açık örneği Amerika Birleşik Devletleri' dir. Bu ülke her yıl binlerce göçmen kabul etmektedir. ABD, bu işlemi yeşil kart uygulamasıyla yapmaktadır. Avrupa Birliği' de mavi kart uygulamasıyla önümüzdeki yıllarda nitelikli işçi alımına yönelecektir. Bu faaliyetler sonucunda işçi ithal eden ülke, hiçbir yetiştirme masrafına katlanmadan üretken durumundaki yabancı işçi emeğinden yararlanmış olur. Bu bir anlamda işgücü gönderen az gelişmiş ülkenin, nitelikli işçileri çalıştıran sanayileşmiş ülkeye bir nevi sermaye bağışında bulunmasıdır. Yabancı işçiler nitelikli olmaları yanında çalıştıkları toplumun koşullarına ne ölçüde kolaylıkla uyabilirler ise (yabancı dil öğrenimi vb.) ev sahibi ülkeye o ölçüde yararlı olurlar (Seyidoğlu, 2003 : s.811).

2.2.2.Negatif Etkileri

Yabancı işçi çalıştırmak ev sahibi ülkeye bazı külfetler de yükler. Örneğin, artan nüfus nedeniyle konut, okul, yol, hastane vb. gibi sosyal sabit sermaye tesislerine talep yükselmektedir. Bundan başka yabancı işçi sayısının yerli nüfusun önemli bir payına ulaşması ülkede bazı toplumsal ve kültürel uyumsuzluk sorunları doğurabilmektedir (Seyidoğlu, 2003 : s.812).

Yabancı işçilerin geldikleri topluma herşeyleriyle uyum sağlayamamaları sosyal tepkilerin oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle yabancı işçilerin kültürel homojenliği ve yerleşik “yaşam biçimini” bozacak problemler üretmeleri uyumu zorlaştıran etmenlerdir. Özellikle yabancı işçilerin yurda para göndermek için tasarruf eğilimlerini yüksek tutmaları geri kalan çok düşük bir gelire geçinmeye

çalışmaları, yabancı nüfusun yoğunlaştığı yerlerde yerli toplumun ulaştığı, alıştığı refah seviyesiyle zıtlık oluşturan yoksul alanlar meydana gelmesine neden olmaktadır. “ Toplumsal bir çevre kirlenmesi olarak” nitelendirilen bu durum ülke sakinlerini rahatsız etmektedir.

Sosyo-kültürel uyumsuzluk, sosyal refahlarından fedakarlık etmek istemeyen Avrupalıların hoş görü sınırını zorlamaktadır. Sosyo-psikolojik nedenlerle ortalama bir Avrupalı işçinin ülke kalkınmasına olan etkisinin bilinmesine rağmen istihdamına karşı çıkılabilir. Buna karşılık Avrupalı işveren , sosyal uyumdan çok işyeri uyumuna önem verir ve bu durumu önemsemez. Bütün bunlarla birlikte sosyal tepkinin artmasına neden olan faktörler şunlardır :

- Yabancı işçi sayısındaki artış: Yabancı işçi sayısındaki artışı hazmetme kapasitesi olmayan toplumlarda kültürel farklılıklar ne kadar yüksek ise tepki olasılığı da o kadar yüksek olmaktadır.
- Yabancı işçilerin bölgesel kümelenmesi: Temelde yabancı işçilerin bir ülkede dengeli dağılımı, fazla sosyal tepki doğurmaz, fakat yabancı işçiler ülkede homojen bir dağılım göstermezler. Yoğunlukla sanayi bölgelerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu yoğunlaşma ise sosyal tepkiyi artırır.
- Yabancı işgücüne bağımlılığın riski: Yabancı işgücüne bağımlılığın artması sosyal tepkinin doğmasına neden olabilir. Bazı ülkelerde bu oran %25'lere kadar çıkabilmektedir . Özellikle düşük statülü ve yerli işçilerin çalışmak istemedikleri işlerde bağımlılık oranı çok yüksektir. Göçmen işçilerin kitleler halinde dönmeleri, bu ekonomileri sarsar. Göç alan ülkeler bunlara karşı, göç miktarını sınırlamak gibi önlem almalıdırlar (Gezgin, 1994 : s.92-93).

2.3.Nitelikli İşgücü Göçünün Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Nitelikli işgücü göçü, önemli ekonomik etkiler meydana getiren bir olaydır. Beşeri sermayenin kalitesi ile verimlilik ve iktisadi büyüme arasında

pozitif bir ilişki söz konusudur. Nitelikli işgücü göçü, veren ülkelerde iktisadi büyüme yavaşlar ve yoksulluk artar. Ancak, yabancı ülkelere yapılan göçler, yurtdışında daha yüksek ücretle, daha yüksek bir refah seviyesinde yaşama imkanı ortaya koyduğu sürece, nitelikli işgücü kapasitesini korumak isteyen ülkeler, yurtiçinde yüksek düzeyde eğitim almayı veya nitelikli işgücü olmayı sağlayacak adımların atılmasını teşvik ederek beşeri sermayenin kalitesinin ve ülkenin iktisadi büyüme hızının artmasına olanak sağlayabilirler.

İşsizlik sorunu yüksek olan bir ülkede, göç olanaklarının olmaması nitelikli işgücü stokunun hızla artmasına, yüksek eğitilmiş ve nitelikli işgücünün işsiz kalmasına yol açabilir. Bu noktada, verimlilik düzeyini azaltmayacak, iktisadi büyümeyi engellemeyecek ve nitelikli işgücü stokunun uygun bir düzeyde kalmasına yol açacak bir “optimal göç düzeyi” söz konusu olmalıdır. Başka bir yönüyle yüksek düzeyde nitelikli işgücü göçü veren gelişmekte olan ülkeler, başlangıçta iktisadi açıdan olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalsalar da yurtdışına gönderdikleri işçilerin geri dönmesiyle edindikleri, bilgi ve teknoloji transferleri yoluyla verimliliklerini ve rekabet güçlerini artırma olanağına kavuşarak, uzun vadede yaşam kalitelerini artırabilirler.

Günümüzde internet yabancı ülkelerdeki fırsatlar hakkında herkese çok geniş içerikli bilgi sağlamakta ve firmaların ihtiyaç duydukları nitelikli işgücünü dünyanın dört bir yanından temin etmelerini kolaylaştırmaktadır. Ulaşım ve iletişim maliyetlerinde son teknolojik gelişmeler sonucu meydana gelen büyük düşüşler, kişilerin yabancı ülkelerde iş bulmaları ve geride bıraktıkları akrabaları ile bağlantılarını sürdürmeleri önündeki güçlükleri ortadan kaldırmaktadır. Daha önceleri göç olaylarını sıkı bir şekilde kontrol eden ve hatta yasaklayan ülkeler göçmen politikalarını gevşetmektedirler. Teknolojik ilerlemeler başka bir ülkede ikamet ederken diğer bir ülkede çalışmayı olanaklı kılmaktadır. Mesela vergisel açıdan daha elverişli olanak sunan ülkelerde veya doğduğu ülkede yaşarken bilgisayar programcılığı yazılımcıları, dünyanın her tarafındaki müşterilerine elektronik bağlantı ile erişip çalışabilmektedirler. Ayrıca AB, NAFTA gibi

bölgesel ekonomik entegrasyonların üye ülkeler arasında tam işgücü mobilitesini artırmaları, ikamet ettiği ve çalıştığı ülke farklı olan “sınır işçileri”nin (örn. KKTC) ortaya çıkmasına yol açmaktadır ([http://www.tisk.org.tr/...](http://www.tisk.org.tr/)).

2.3.1. Nitelikli İşgücü Göçünün İşgücü Veren Ülke Üzerindeki Etkileri

Ülkeler arası emek hareketlerinin dikkate değer bir yönü de az gelişmiş ülkelere doğru göç etmeleridir. Nitelikli insanların göçleri sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında da olmakla birlikte, genellikle az gelişmiş ülkelere ABD, Kanada ve AB gibi sanayileşmiş bölgelere doğru olmaktadır. Konu ülkemiz bakımından da önemlidir. Türk doktor, mühendis, bilim insanlarının önemli bir bölümünün, başta ABD olmak üzere çeşitli sanayileşmiş ülkelerde çalıştıkları bilinen bir gerçektir.

Bu tür göçlerin başlıca nedeni, gelişmiş ülkelerdeki yüksek ücretler ve ileri yaşam koşullarıdır. Fakat az gelişmiş ülkelerde bu insanların emeklerine ve yaratıcı güçlerine de ihtiyaç çok fazladır. Diğer taraftan bu insanları yetiştirmek için yapılan eğitim harcamaları vardır. Bu harcamalar, ülkesinin kişiye yaptığı beşeri sermayedir. Onların yurtdışına gitmeleri ile az gelişmiş ülkeler, hem onların emeğinden hem de taşıdıkları beşeri sermayeden mahrum kalmaktadırlar.

Az gelişmiş ülkelerin nitelikli insan göçünden uğradıkları kayıpların karşılanması için Bhagwati tarafından ilginç bir teklif ileri sürülmüştür. Buna göre sanayileşmiş ülke hükümetleri, kendi ülkelerinde yaşayan yabancı ülke doğumlu çalışanlardan özel bir vergi almalıdırlar. Bu şekilde toplanan vergilerin de örneğin Birleşmiş Milletler gibi uluslararası bir kuruluş aracılığıyla az gelişmiş ülkelere dağıtılması düşünülmüştür. Fakat bu öneri uygulama güçlükleri yanında temel insan hak ve özgürlüklerine aykırı bulunarak uygulanmamıştır.

Nitelikli işgücünün dolaşımı konusunda iktisat literatürüne bakıldığında, genellikle liberal görüşü benimseyen iktisatçıların, ileri derecede teknik işgücünün serbestçe göç etmesinden yana oldukları görülmektedir. Liberal görüşü benimseyen iktisatçılar, gelişmiş ülkelerde nitelikli işgücü emeğinin marjinal verimliliğinin daha yüksek olduğunu, bunun göstergesinin de ana ülkeye göre çok daha fazla gelir elde etmelerinin olduğunu belirtmektedirler. Böylece göçlerin dünya kaynaklarının ortalama verimliliğini artıracaklarını, bunun sonucunda da dünya refahının yükseleceğini ileri sürerler. Ancak, toplam dünya gelirinin artmış olması, teknik eleman kaybına uğrayan az gelişmiş ülkelerin gelirlerinin de aynı ölçüde yükseleceği gelmeyebilir. Hatta, ülkenin şiddetle ihtiyaç duyduğu teknik insan gücünün yurtdışına göç etmesi, bu ülkelerin milli gelir düzeylerinin düşmesine de neden olabilir.

Sanayileşmiş ülkelere doğru yönelen, nitelikli insan göçünden az gelişmiş ülkelerin her zaman zararlı çıktıkları da söylenemeyebilir. Göç eden bilim insanlarının gittikleri ülkelerdeki zengin çalışma olanakları sayesinde yaptıkları buluşlar, bütün insanlığın yararına. Ayrıca işsiz kalmaları nedeniyle bu insanların yurtdışına çıkmaları, ana ülke için büyük bir kayıp da sayılmayabilir. Bu noktada az gelişmiş ülkelerde eğitim politikasının toplum ihtiyaçlarına uymaması nedeniyle ortaya çıkan nitelikli insan kaybını önlemenin yolları aranabilir ki bu durumda nitelikli işgücü veren ülke için olumlu bir gelişme olabilir (Seyidoğlu, 2003 : s.813) .

2.3.2. Nitelikli İşgücü Göçünün Uluslararası İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkileri

Nitelikli işgücü göçünün, göç akımlarının en büyük parçasını oluşturmaya başladığı herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Olgunun kendisi yeni olmamakla birlikte, günümüz dünyasının değişen üretim ve birikim rejimi çerçevesinde, nitelikli işgücüne olan talep artışı ve bu artışın özellikle gelişmiş ülkelerin demografik yapılarından kaynaklı sorunlar nedeniyle içsel kaynaklardan

karşılanamaması ve bir anlamda yurt dışından nitelikli uzman istihdamının, gelişmiş ülkeler için daha az maliyetli oluşu, göç akımları içinde son dönemde yabancı uyruklu nitelikli işgücü payının hızla yükselmesine neden olan öncelikli unsurlardır.

Gelişmekte olan ülkelerden, gelişmiş ülkelere 1.5 milyon uzmanın göç ettiği tahmin edilmektedir. Günümüzde nitelikli işgücü göç akımlarının en önemli özelliği, küreselleşmenin yarattığı ortam içinde akımların çok farklı özellikler taşımaya başlamasıdır. Bu noktada, yapılan çalışmalarda nitelikli işgücü akımlarını belli ölçütler özelinde sınıflandırma çabası kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sınıflandırma için de Iradele 'in altı kategoriden oluşan nitelikli işgücü göçü sınıflandırması kullanılacaktır. Bu sınıflandırma şu şekildedir :

İşgücü göçlerini motive eden nedenlere göre zorunlu göç, etik göç, beyin göçü, hükümet teşvikli ve endüstri çekişli olarak alt gruplara ayrılmaktadır. Zorunlu göçe örnek olarak 1933'de Almanya'dan kaçan bilim adamlarının farklı ülkelere göçü gösterilmektedir. Etik göç ise baskıcı rejimlerin özellikle bilim adamlarının bilimsel özgürlüğüne gölge düşürecek uygulamaları sonucunda ortaya çıkan göç olarak tanımlanmaktadır. Beyin göçü ise gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere olan işgücü akışının, ana ülke için mutlak bir kaybın olduğu durumu içermektedir. Hükümet teşvikli göçler ise 1970'li ve 1990'lı yıllarda ABD, Avustralya, Kanada gibi ülkelerin göçmen kabul etme politikaları sonucu ortaya çıkan göçlerdir. 1990'lı yıllarda bu politikalar, özellikle geçici süreli ve nitelik düzeyi yüksek işgücüne yönelik olarak, seçici düzlemde geliştirilmiştir. Endüstri çekişli göç ise özellikle çok uluslu şirketler bünyesindeki içsel işgücü piyasalarının gerekleri çerçevesinde şekillenen ve herhangi bir şekilde hükümetlerin kontrolü altında olmayan göçü tanımlamak için kullanılmaktadır. İnternet ortamının gelişimi bu şekilde akışkanlık gösteren işgücü ve bu işgücüne olan talep için çok önemli bir avantaj sunmaktadır.

İşgücü göçlerinin kaynağına ve gidilen ülkeye göre nitelikli işgücü hareketinin büyük bölümü gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru yaşanmaktadır. Bu noktada ekonomik fırsatların yokluğu, nitelik itibarıyla gelişmemiş çalışma ortamı ve entelektüel ortamın olmaması, göç kararının alınmasında en önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. ABD, Kanada ve Avustralya günümüzde en fazla göç alan gelişmiş ülke konumundadırlar. Ayrıca Singapur, Hong-Kong, Tayvan göç alan diğer çekici ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşgücü göçünde kullanılan araçlara göre nitelikli işgücü hareketi çok uluslu şirketlerin içsel işgücü piyasaları, şirketler arası sözleşmeler, uluslararası istihdam kurumları aracılığıyla olmak üzere üç önemli alt kategoriye ayrılmaktadır. Son yıllarda hızla yaygın bir uygulama haline gelen elektronik istihdam olanaklarının ise çok uluslu şirketler tarafından artan bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

İşgücünün kalış uzunluğuna göre nitelikli işgücünün uluslararası hareketliliği kalıcı ve geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Ancak son yıllarda, göç alan ülkelerin bu konuda sergiledikleri karışık ve çelişkili tavırlar bu ayrımın da belirsizleşmesine neden olmaktadır.

İşgücünün gidilen ülkeye entegre olma durumuna göre üç alt kategori tanımlanmaktadır. Bunlar ayrımcılık, yasal statü yokluğu gibi nedenlerle dezavantajlı durumda olanlar, içsel piyasalara entegre olabilenler ve ekonomik, sosyal, politik faktörlere göre avantajlı konumda olanlardır. Bu entegrasyon biçimlerinin hangisinin ortaya çıkacağı konusunda, göçmenlerin nitelik düzeyi kadar göç alan ülkenin göçmenlere yönelik uyguladığı politikalar ve toplumun göçmenlere bakışı da önemli bir etkidir (<http://www.beyingocu.com/...>).

Günümüz nitelikli işgücü akımlarının özellikleri dikkate alındığında, üzerinde önemle durulması gereken bir diğer önemli kategori, mesleğin doğasına

göre, ortaya çıkan akımlardır. Günümüzde başta enformasyon teknolojisi alanına giren meslekler olmak üzere, bazı mesleklerin artan oranda uluslararası hale geldiği görülmektedir. Buna karşın doktorların mesleğini farklı ülkelerde gerçekleştirme anlamında görece olarak daha katı düzenlemelere bağlı olduğu görülmektedir. Mesleklerin uluslararası hale gelmesinde NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) , Avrupa Birliği ve MRA (Avustralya- Yeni Zelanda Karşılıklı Tanıma Anlaşması) gibi bölgesel bloklar içinde ortaya çıkan işgücü dolaşımı ve artan uyumlaştırma programları; GATS (The General Agreement on Trade in Services / Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) gibi uluslararası anlaşmalar bazı meslek örgütlerinin meslek uygulamalarının küresel düzlemde gerçekleşmesi yönündeki çabaları ve görece olarak ulusal kontrollerin dışında kalan yeni nitelikli işgücü piyasalarının ortaya çıkışı öncelikli etkenlerdir.

Özellikle enformasyon teknolojisi alanında çalışan uzmanlar için küresel bir işgücü piyasasının ortaya çıkışında söz konusu niteliğe artan ölçüde talep olması, mesleğin gerçekleşmesinde özel kültürel yapıların etkisinin düşük olması, İngilizce'nin uluslararası dil olması; şirket-içi, şirketler arası, bölge ve ülkeler arasında akışkanlığın yüksek olması, mesleğin geri dönüş ve yatırım potansiyelinin yüksek olması, sendika ve diğer meslek kuruluşları tarafından geniş ölçüde düzenlenemeyen bir meslek olması önemli etkenlerdir.

Nitelikli işgücü akımlarında, günümüzde ortaya çıkan özellikleri anlama açısından, özellikle farklı meslek grupları düzleminde olgunun analiz edilmesi önem taşımaktadır. Bu hem olguya neden olan unsurlar hem de olguya yönelik politikaların sağlıklı değerlendirmesi için önem taşımaktadır. Özellikle enformasyon teknolojileri alanında çalışan uzmanların göçünde ortaya çıkan, ancak yukarıda aktarmaya çalıştığım sınıflandırmada ortaya konulmayan önemli bir diğer özellik ise gelişen iletişim teknolojilerine dayalı olarak, söz konusu uzmanların ana ülkelerinden fiziksel bir ayrılmaya gereksinim duyulmaksızın yurt dışında bir kuruluş adına, kendi ülkelerinde hatta kendi evlerinde çalışmalarını. Gizli göç olarak değerlendirilen bu olguyu, izleme yönünde olanağımız

bulunmamaktadır. Bu durumu bir anlamda, nitelikli işgücü akımlarının enformelleşmesi olarak da adlandırmak olanaklıdır. Bugün gelinen noktadan geleceğe doğru bakıldığında, gelişmiş ülkelerin seçici göç politikaları temelinde, özellikle yeniliği üretecek insan gücü için fiziksel göçü desteklemeyi sürdürmekle birlikte, söz konusu yeniliği uygulayacak insan gücü açığını büyük ölçüde fiziksel hareketliliğe gereksinim olmaksızın gizli göç olarak adlandırdığımız çerçevede kapatmaya çalışacağını, bu noktada gelecek nitelikli işgücü göçü tartışmalarında olgunun daha fazla yer tutacağı söylenebilir (<http://www.beyingocu.com/...>).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN GELİŞİMİ

3.1.Türkiye'den Avrupa'ya Göç (1960-2000)

Türkiye, 1960'lı yıllarda işgücü arz fazlalığı olan bir ülkedir. Söz konusu dönemde Batı Avrupa ülkeleri ise 2. Dünya savaşının ardından kalkına bilmek için aktif nüfusa gereksinim duyuyorlardı. İhtiyaçlarını karşılamak için de Türkiye'den işgücü ithali isteğinde bulundular. Bu amaç doğrultusunda Türkiye ile işgücü göçüyle ilgili ilk anlaşma Türk Dışişleri Bakanlığı ile Federal Almanya'nın Szhleswig-Holstein Çalışma Bakanlığı arasında 1957'de yapılmıştır. Bu anlaşma sonucunda Nisan 1957'de 12 zanaatkar aile Kiel 'e gitmiştir. 1960'lı yılların başında DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)'nin kurulması ve kalkınma planlarının başlamasıyla birlikte, Türkiye'den işgücü göçü de devletin koordine ettiği bir faaliyet haline gelerek, beş yıllık kalkınma planları içinde yerini almıştır. Devletin çeşitli Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleriyle ikili anlaşmalar imzalayarak bu konuya el atması, Türkiye'den dışarıya ani bir göç akınına yol açmıştır. Yurtdışına işçi göndermek suretiyle, işçi arzında bir azalma meydana getirerek istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunulması düşünülmüştür ([http://www.dtm.gov.tr/ ...](http://www.dtm.gov.tr/)).

Yurtdışına işgücü göçünün başladığı 1961'den itibaren yurtdışına gidişte iki yöntem kullanılmıştır. Ya Türkiye'den işçi almak isteyen ülke temsilcileri istedikleri kişileri bularak onlar için İ.İ.B.K.(iş ve işçi bulma kurumu) 'ye başvurmakta ve İ.İ.B.K. kanalıyla bir anlamda anlaşmalara bağlı olarak işçi alımı gerçekleştirilmekteydi ; ya da "isme yapılmış çağrı" yöntemine göre ya turist olarak yurtdışına çıkan işçinin kendisi işini bularak ya da dışarıda ki bir yakını yoluyla adına çağrı çıkarttırmakta ve İ.İ.B.K.'dan pasaport almaktaydı. Yurtdışına işçi göçünün başladığı 1961'den 1973 yılına kadar F.Almanya, işçi alımında başlardaki yerini korumuştur. 1974 stagflasyonu ile birlikte, Batı Avrupa

ülkelerine işçi alımının durdurulması ile işgücü göçü, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yönelmiştir (<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...>).

1973 yılındaki enerji krizinden sonra, Batı'ya işçi göçü keskin bir şekilde azalmış ve bozulan dış ekonomik ilişkilerden dolayı işçi dövizleri büyük bir önem kazanmaya başlamıştır. Her ne kadar daha sonraki yıllarda petrol üreten Arap ülkelerine kısmi de olsa bir işgücü göçü ortaya çıkmışsa da bu işgücü göçü, Batı Avrupa işgücü piyasalarına oranla çok sınırlı kalmıştır. 1972 yılı sonuna kadar Türkiye'den yurtdışına giden işçi sayısı 655 bin kişi olmuş, 1973'de ise bunun 775 bin kişi olduğu tespit edilmiştir. 1972'ye göre yurtdışına giden işçiler toplam işgücü fazlasını %40.8 oranında hafifletmiştir. Aynı yıla göre işçi döviz gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı %99'a çıkmıştır. İşgücü göndermelerinin, yurtiçi işgücü fazlasına rağmen, giden işgücü içinde nitelikli işgücünün artması nedeniyle üretimde darboğazlar yaşanmış ve özellikle teknik insan gücü açıkları meydana gelmiştir. 1971'de yurtdışına giden işçiler içinde nitelikli işçi oranı %35 olmuştur (<http://www.dtm.gov.tr/...>).

1974 ' ten sonra Libya ve Suudi Arabistan Türkiye'den işçi alımında ilk sırada yer almıştır. Federal Almanya en fazla işgücü gönderilen ülke konumundadır. Ayrıca vasıflı işçiler, vasıfsız işçilerin iki katından fazladır. Türk işgücü göçünde, alıcı ülkelerin çekiciliği önemli bir faktördür. Dış göç olgusunun Türkiye'nin kalkınmasına katkılarının olacağı düşünülüyordu. Ayrıca, devlet organları ve bilim çevreleri dış göçün getirileri konusunda şu noktalarda birleşmekteydiler :

- Dış göç, işsizlik sorununa geçici bir çözüm olduğu gibi ülkenin gelişmesi için kalıcı bir çözüm de getirebilir.
- İşgücü göçü, ülkenin dış ödemelerdeki dengesizliğine bir çözüm olarak görülebilir.

- İşgücü göçü, ülkenin kalkınmasında gerekli olan teknik bilgi ve görgünün, batı çalışma disiplininin göçmen işçiler eliyle ülkeye yerleşmesini sağlayabilir.
- Dış göç, Batı teknolojik ve toplumsal değerlerinin ülkeye aktarılması yoluyla ülkenin modernleşmesine ve toplumsal değişmesine yardımcı olacaktır.
- Dış göç, Batı' dan dönen nitelikli insan gücü ve getirilen yüksek tutarda işçi gelirleri yoluyla, ülkede sanayi yatırımlarının artmasını sağlayacaktır.

([http //egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...](http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/...)).

3.2.Günümüzde Göç Eğilimleri (2000 sonrası)

Tablo 1: Avrupa’da Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusunun Ülkelere Göre Dağılımı

YILLAR	2002		2003		2004		2005	
ÜLKELER	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı
Avrupa Ülke.								
Almanya	1.998.534	713.775	1.924.154	705.542	1.912.169	678.290	1.877.661	646.962
Fransa	325.887	87.992	341.728	87.992	359.034	87.992	387.833	87.992
Hollanda	319.600	92.000	330.709	103.000	341.400	100.000	351.648	115.000
Avusturya	134.243	54.277	130.703	54.440	130.703	53.616	122.931	52.075
Belçika	56.172	21.171	45.866	13.412	45.866	14.863	41.336	13.412
İsveç	36.062	5.700	31.894	5.700	33.094	13.300	36.524	13.300
İngiltere	80.000	30.000	90.000	35.000	100.000	40.000	115.000	40.000
Danimarka	33.383	14.936	31.978	16.699	30.450	18.310	54.859	21.165
İtalya	5.284	2.780	5.284	2.780	5.284	2.780	14.124	10.092
Finlandiya	1.981	659	1.981	659	1.981	659	7.000	
İspanya	1.289	-	1.289		1.289		1.834	1.097
Lüksemburg	287	-	287		287		377	242
İsviçre	79.621	34.200	79.470	34.076	78.256	38.974	77.190	34.000
Norveç	10.915	-	10.915		10.915		10.915	
Lihtenştayn	809	339	809	339	809	339	885	321
TOPLAM	3.084.1	1.057.829	3.027.067	1.059.639	3.051.537	1.049.123	3.100.117	1.035.658

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Tablo 1’de 2002-2005 yıllarında Avrupa’da yaşayan ve çalışan Türk nüfusunun ülkelere göre dağılışı gösterilmektedir. Buna göre en fazla Türk işgücü Almanya’da çalışmaktadır. Fakat Almanya’daki bu oranlar düşüştür. Fransa’da ise Almanya’daki durumun tam tersi gözlenmektedir. Almanya’dan sonra Türk işgücünün en fazla olduğu Avrupa ülkesi İngiltere’dir. Avusturya’da Türk işgücü sayısında yıllar itibariyle azalış görülmektedir. En az Türk işgücü barındıran ülke ise Lüksemburg ‘dur.

Tablo 2: Türk Cumhuriyetlerinde Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusu

YILLAR	2002		2003		2004		2005	
ÜLKELER	Yurttaş	İşçi	Yurttaş	İşçi	Yurttaş	İşçi	Yurttaş	İşçi
Türk Cum.	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı
Azerbaycan	4.500	1.850	4.500	1.850	12.000	1.850	13.000	10.200
Türkmenistan	5.000	4.500	5.000	4.500	5.000	4.500	7.000	6.000
Özbekistan	700	630	700	630	700	630	700	630
Kazakistan	6.000	1.032	6.000	1.032	6.000	1.032	7.000	1.500
Kırgızistan	3.200	543	3.200	543	3.200	543	3.380	1.967
Tacikistan	400	225	400	225	400	225	600	500
TOPLAM	19.800	8.780	19.800	8.780	27.300	8.780	31.680	20.797

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Türk Cumhuriyetlerinde, çalışan Türk nüfusunun en fazla olduğu ülke Azerbaycan’dır. Azerbaycan’ı sırasıyla Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan izlemektedir. Türk Cumhuriyetlerinde çalışan Türk nüfusunun en fazla olduğu yıl 2005 yılıdır. Özbekistan’da yıllar itibariyle çalışan Türk nüfusunda bir değişiklik olmamıştır. Özbekistan hariç bütün ülkelerin 2005 yılı rakamları artmıştır. Azerbaycan’da 2004 yılında 1.850 olan işçi sayısı 2005 yılında 10.200 olmuştur. Yine Azerbaycan’da 2003 yılında 4500 olan vatandaş sayısı 2004 yılında 12.000 olmuştur.

Tablo 3: Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusu

YILLAR	2002		2003		2004		2005	
ÜLKELER	Yurttaş	İşçi	Yurttaş	İşçi	Yurttaş	İşçi	Yurttaş	İşçi
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı
S.Arabistan	100.000	95.000	100.000	95.000	100.000	95.000	95.000	82.000
Libya	2.400	1.934	3.200	2.800	3.200	2.800	3.200	2.325
Kuveyt	3.000	2.750	3.000	2.750	2.770	2.770	4.850	4.581
Ürdün	1.600	255	1.600	255	1.600	255	1.500	400
Katar	1.348	1.348	1.348	1.348	1.348	1.348	1.985	1.500
TOPLAM	108.348	101.287	109.148	102.153	108.918	102.173	106.535	90.806

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da çalışan Türk nüfusunun en fazla olduğu ülke Suudi Arabistan , en fazla olduğu yıl ise 2003 yılıdır. Suudi Arabistan’ı sırasıyla Kuveyt, Libya , Ürdün ve Katar izlemektedir. Katar, 2005 yılında ülkede bulunan Türk nüfusu (çalışan ve yaşayan) açısından Ürdün’ün önüne geçmiştir. Ürdün ve Katar’da geçmiş yıllarda, aynı seyir izleyen rakamlar 2005 yılında artmıştır. 2005 yılında Suudi Arabistan’da ve Libya’da çalışan nüfus düşerken, diğer ülkelerde ise çalışan Türk nüfusunda artış gözlenmektedir.

Tablo 4: Diğer ülkelerde Yaşayan ve Çalışan Türk Nüfusu

YILLAR	2002		2003		2004		2005	
	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı	Yurttaş Sayısı	İşçi Sayısı
Diğer Ülkeler								
Rusya Fed.	18.000	-	18.000		18.000		26.000	22.808
Beyaz Rusya	154		154		154		150	120
Gürcistan	2.300	500	2.300	500	2.300	500	2.000	1.000
Ukrayna	550	296	550	296	550	296	2.250	1.900
Moldova	1.000	500	1.000	500	1.000	500	1.000	200
İsrail	22.000	6.000	22.000	6.000	22.000	6.000	30.326	6.080
Japonya	2.424	-	2.424	-	2.424	-	6.309	1.300
ABD	220.000	-	220.000	-	220.000	-	250.000	114.000
Kanada	40.000	-	40.000	-	40.000	-	41.000	29.000
Avustralya	54.411	18.900	56.261	20.100	56.261	20.100	61.500	19.925
Güney Afrika	1.100		1.100		1.100		1.100	
TOPLAM	361.939	26.196	363.789	27.396	363.789	27.396	421.635	196.333
Genel Toplam	3.574.154	1.194.092	3.519.804	1.197.968	3.551.544	1.195.612	3.659.967	1.343.594

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Diğer ülkelerde çalışan Türk nüfusu içinde en fazla nüfusa sahip olan ülke ABD 'dir. ABD'yi Avustralya , Kanada , İsrail ve Rusya Federasyonu izlemektedir. En az nüfusumuzun olduğu ülke Beyaz Rusya'dır. 2005 yılı diğer ülkelerde yaşayan ve çalışan Türk nüfusunun en fazla olduğu yıldır.

3.3.Türkiye'den Beyin Göçü

Beyin göçü, iyi eğitim görmüş, düşünen, üreten, kalifiye işgücünün araştırma yapmak veya çalışmak amacıyla en verimli oldukları dönemde bir başka ülkeye gidip geri dönmemeleridir. Bir toplumun refah düzeyi bilim ve teknoloji

retmesiyle artmaktadır. Bilim ve teknoloji ise ancak seçkin beyinlerle gerçekleştirilebilir. Beyin gücü yüksek olan toplumlar, refah seviyelerini yükseltebilirler. Gelişmiş ülkelerde eēitim ülkenin ihtiyaçları ve gelimilik düzeyine göre ekillenmitir. Yurtdiında lke ihtiyaçlarına göre donanım alan kişiler, kendi ülkelerindeki teknolojinin çok ilerisinde eēitim, bilgi ve beceri alabilmektedirler. Bu niteliklerini kendi ülkelerinde kullanamayacaklarını anlayanların oēu geri dönmemektedir. Dnenlerinde lkelerinde ihtiyaç duyulan işgücü nitelikleri ile uyumadıklarından boşta kalma ihtimalleri yüksektir.

Beyin gücünde itici faktörler, 4 grupta toplanabilir. Politik faktörler, çalışma ortamı ve kariyer ilerletme, yüksek eēitim sistemi ve ekonomik gelişme ile ilgili teknolojik politikalar dır. Bu faktörler ülkeden ülkeye deēilik gösterir. Bu nedenleri genelletirmek mümkün deēildir. Politik baskılar, insan hakları ihlali olaēan sorunlardır. Atama ve yükseltmelerde ayrımcılık ve seyahat fırsatı azlıēı yine genel sorunlardandır. Akademik ve profesyonel atamalar için güvenlik sorutırmaları gerekliliēi, sanatçı ve yazarların ulusal sivil toplum örgütlerine yeliēinin kısıtlanması, mesleki birliklerin (oda/sendika) politik kontrolü olması, yolsuzluklar vs. insanların bu kurumlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da profesyonel birliklerin ve etkin bilim enstitülerinin gelişmesi yavalamaktadır.

Gelişen ülkelerin eēitim sistemleri gençleri dışarıya itmede canlandırıcı rol oynamaktadır. Bir çok eēitim programı gelimi ülkelerin ihtiyaç duyduēu teknik ve bilimsel işgücü yaratmaktadır. Bu ihtiyaçlar batıda modellenmekte olup ve gelişmekte olan ülkelere yayılmaktadır. Eēitim sistemleri yerel problemlerin ve deēerlerin çözümüne yönelik olmayıp, batının ihtiyaçlarına göredir.

nc Dünya lkeleri eēitim ve gelecek eēiticileri için yoēun bir şekilde halen dışa baēımlıdırlar. Yabancı ülkelerde uzmanlaşma başkalarının ihtiyaçlarına hizmet etmekten ileri geçememektedir. lkelerine geri dönen profesyonellere

öğrendiklerini öğretme ve araştırma için zaman, kaynak ve profesyonel olanaklar verilmemektedir. Geri dönenler toplum ve ülke ile uyum sağlayamamaktadırlar.

İnsan kaynaklarının üretken ekonomik faaliyetlerde kullanılması ülkenin teknoloji politikasına bağlıdır. III. Dünya ülkelerinde ulusal teknoloji kapasiteleri ve dışarıdan teknoloji transferi çok zor ve politik ekonomi ile bütünleşmiştir. Ulusal kurumları genellikle etkisiz yapan metotlar en uygun ve kazançlı olanlardır. Kompleks projeleri tasarlama ve uygulamada yabancı firma ve finans kurumları hazırda beklemektedir. Bundan elde edilecek büyük kazançlar sık sık çok az bir kesim için temsilcilik ve genel dağıtım olarak hizmet vermektir. Bu konuda politik değişim ekonomik verim ve teknolojik performansı artırma yönünde olmalıdır. Gelişme yolundaki III. Dünya ülkelerinde bir diğer engelde, ulusal bilimsel ve teknolojik iş gücünü ekonomik yapı içinde verimli ve uygun metotlarla bütünleştirememektir (<http://www.universite-toplum.org/...>).

Nitelikli insanları çeken kuvvetler seçimlidir. Ekonomik, mesleki, eğitimsel, akademik vs. bir çok motivasyon bulunmaktadır. Çekim kişinin istenen başarı ve yeterliliğe sahip olmasına bağlıdır. Çekim kuvvetleri iyi ücret, iyi kariyer ve istihdam ile desteklenir. Yüksek yaşam standardı, bilimsel mükemmeliyet, sosyal demokrasi, yükselme olanağı çekimi artırmaktadır. Tüm beyin göçü alan ülkeler gelişmiş, insan hakları, sosyal adalet, entelektüel özellik ve birikime sahip ülkelerdir. Göçmen çocuklarına uygun eğitim fırsatları sağlanmaktadır. Göçmenlere iyi davranan, tam vatandaşlık hakları veren, ekonomik ve politik haklar sağlayan ülkelerde yaşam ve kariyer elde etmek, III. Dünya insanları için çok önemli çekim faktörleridir (<http://www.bilgiyonetimi.org/...>).

Türkiye'ye gelince, yurtdışına öğrenci gönderme politikasının Tanzimat'tan beri süregeldiği bilinmektedir. 1930'lu yıllarda 1416 sayılı kanunla birlikte bilim ve teknolojiye meydana gelen hızlı değişim karşısında bilim alanındaki gelişmelerin ülkemize getirilmesi ve yüksek nitelikli insan gücü

ihtiyacımızın karşılanabilmesi için, dışarıya öğrenci gönderilmeye başlanmıştır (<http://www.emo.org.tr/...>).

Türkiye’de Üniversitede şu anda okuyan gençlerin %73’ü yurt dışında çalışmak/yaşamak istemektedir. Şu anda yurt dışında öğrenimleri sürdürenlerin ise %77’si ülkeye kesin dönüş yapmak istememektedir (<http://www.egegelisim.org/...>). Türkiye, en fazla beyin göçü veren 34 ülke içinde 24. sıradadır. Türkiye iyi yetişmiş beyinlerinin yaklaşık %60’ını kaybetmektedir. Tübitak bursiyerlerinin dönmeme oranı %21’dir. ABD üniversitelerinde okuyan Türk öğrencilerin sayısı ise 12 bin 500 dolayındadır. Bu öğrencilerin yüzde 70’i ABD’de kalmak istemektedir. Türk öğrenciler ABD ekonomisine yılda 824 milyon dolar katkı sağlamaktadırlar. Almanya, İngiltere, Belçika, Avustralya ve Fransa da Türk öğrencilerinin okuduğu ülkeler arasında sıralanabilir. Almanya’da yaklaşık 25 bin Türk öğrenci öğrenim görmektedir.

YÖK’ün hazırladığı ve Dünya Bankası uzmanlarının yaptığı hesaplamalarda yer verilen rapora göre, Türkiye'nin yurtdışında 50 binden fazla öğrencisi bulunmaktadır. Bu rakamla Türkiye yurtdışında en fazla öğrencisi olan ülkeler arasında 11. sırada yer almaktadır. Yurtdışında en fazla öğrencisi olan ülke Hong Kong’ tur. Bu ülkenin yurtdışında okuyan öğrencilerinin, yurtiçinde okuyanlara oranı % 36 ‘dır. Hong Kong’u, yüzde 21.5 ile Malezya, yüzde 19.7 ile Singapur, yüzde 15.4 ile Ürdün izlemektedir. Türkiye'nin oranı ise yüzde 3.2 ‘dir. Listede en son sırayı ise yüzde 0.2 ile ABD almaktadır (<http://www.radikal.com.tr/...> [1]).

Yurt dışında ortalama yıllık üniversite maliyeti 20 bin \$ dır. Yurt dışındaki 50 bin öğrencinin 30 bininin 5 yıllık eğitim sonunda (Doktora veya Lisans+Master) dönmemesinin maliyeti 3 milyar \$.

Türkiye’den beyin göçünün gerçekleşmesinin başlıca nedenleri şunlardır. Ücret/maaş eşitsizlikleri, eğitilmiş işgücünde arz/talep dengesizliği, kendi içinde

eşit olmayan gelişme şekli beyin göçünün önemli sebepleri arasındadır. İş pazarı dengesizliği en belirleyici faktörlerdendir. Plansız eğitim sistemi beyin göçünü canlandırmaktadır. Eğitimli işsizlerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. Ayrıca makro açıdan, kısmi işsiz fazlası vardır. Kısmi işsizler gelişmiş ülkeye göç ettiğinde onların üretimleri artmaktadır. Ücret seviyesi düşük, eğitimli işgücü fazlası var, eğitimli işgücüne talep az, eğitim ucuz, eğitim plansız ve programsız, nüfus artış hızı fazla, ekonomide kar oranı düşük, ekonomik büyüme düşük, teknoloji zayıf bütün bunlar beyin göçünün artırmasına neden olmaktadır (<http://www.universite-toplum.org/...>).

Peki beyin göçünü durdurmak için ne yapılmalıdır. Beyin göçünün kontrol edilmesi ile ilgili birçok bilimsel çalışmada çeşitli öneriler ve politikalar ortaya konulmaktadır. Özellikle 70'li yıllarda çok gündemde olan bir görüşe göre, gelişmekte olan ülkeler beyin göçü yolu ile kaynaklarını kullandıkları ülkelerin kayıp beşeri sermayeleri için telafi ve tamir edici tazminatlar ödemelidirler. Bu tür bir argümanın belli bir ekonomik geçerliliği bulunmamakla beraber herhangi bir pratik sonucu da mevcut durumda gözlenmemektir. Son dönemlerde hem ülkelerin göçmen politikaları ile hem de geri beslenimi çalıştırmak için piyasa koşullarına uygun bazı çözümlerin gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin, Aralık 2001'de Uluslararası Çalışma Örgütü, tarafından yayımlanan bir raporda çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Söz konusu öneriler şu şekilde sıralanmaktadır:

İlk öneri , göç edenlerin 'geri dönmeleri' için gerekli ortamın sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu öneri, söylenmesi yapılmasından kolay türde bir öneridir.

İkinci öneri, yurtdışından göçün sınırlandırılması ile ilgili olarak ülkelerin koydukları kısıtlamalarla ilgilidir. Gelişmiş ülkeler de kendi yetişmiş personelini korumak için yabancı işgücüne sınırlamalar koymaktadırlar.

Üçüncü öneri, beyin göçüne maruz kalan ülkelerin başka ülkelerin vasıflı işgücü güçlerini istihdam edici politikaları benimsemeleridir. Bu öneri bir anlamda, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yapılmakta olan beyin göçüne benzer bir oluşumun, gelişmekte olan ülkeler arasında yapılmasını savunmaktadır. Yani, gelişmekte olan ülkeler vasıflı işgücülerini kendi aralarında döndürecekler ve doğal olarak bu süreçten en az gelişen ülkeler en çok zararlı çıkacak olanlardır.

Dördüncü öneri, yurtdışında kalan işgücünün yetiştiği ülkeye katkısını sağlayacak kurumsal düzenlemelerin yapılması ile ilgilidir. Örneğin, yurtdışında akademik kariyerine devam eden bir öğretim üyesi, çeşitli şekillerde yetiştiği ülkeye katkıda bulunabilir. Bu tür ilişkilerin gelişmesi için özel sektör, kamu idaresi ve akademik çevrelerin bu tür kaynak tedarik mekanizmalarına sıcak bakmaları gerekmektedir.

Beşinci ve altıncı önerilerde ise, ekonomik kalkınma ve eğitim politikaları ile vasıflı işgücünün kendi ülkesinde tutulabileceği savunulmaktadır. Eğitim sistemi kuvvetli, maddi imkânları tatmin edici ve daha da önemlisi kendi ülkesinde verimli olduğunu ve buna göre mükafatlandırıldığını düşünen işgücü, başka bir ülkeye 'temelli' olarak göç etmeyecektir ([http:// www.radikal.com.tr/ ...](http://www.radikal.com.tr/) [2]).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN EKONOMİK SONUÇLARI

4.1.TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA GÖÇÜN EKONOMİK SEBEPLERİ

Ülkemize “işçi dövizleri” olarak nitelendirilen kaynakların temin edilebilme imkanını sağlayan vatandaşlarımızın Türkiye’den Avrupa’ya göçünün sebepleri incelendiğinde çeşitli ekonomik ve demografik etkenler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 5 :Yurtdışına Gönderilen İşçilerin Yıllar İtibariyle Sayısal Gelişimi

Yıllar	Giden İşçi	Yıllar	Giden İşçi
1961	1.476	1972	85.229
1962	11.185	1973	135.820
1963	30.328	1974	20.211
1964	66.186	1975	4.419
1965	51.520	1976	10.558
1966	34.410	1977	19.084
1967	8.947	1978	18.582
1968	43.204	1979	23.630
1969	103.975	1980	28.503
1970	129.575	1981	39.521
1971	88.444	Toplam	955.065

Kaynak: (Talas, 1997: s.194)

İşgücü göçünün yoğun olarak yaşandığı 1961-1981 yıllarındaki verilerin yer aldığı, tablo 5’te görüldüğü gibi 1961 yılında yurtdışına giden işçi sayısı 1476 iken, bu sayı ilerleyen yıllarda artarak, 1969-1970 yılında 100 bini aşmıştır. 135

binlik rakamla 1973 yılında en üst düzeye ulaşmıştır. 1961'den 1981'e kadar ise 955 bin kişi çalışmak için yurtdışına gitmiştir. Bu işgücü göçünün hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin gönüllü olması sonucunda ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Birinci ve İkinci Dünya savaşları sonrasında Avrupa ülkelerindeki demografik faktörlerin, erken emeklilik ve yüksek öğrenimdeki artış gibi sosyo-ekonomik oluşumlardaki iyileşmelerle birleşmesi neticesinde bu ülkelerin aktif nüfus oranı düşmüştür. Savaşlar sonrasında Avrupa'da tam istihdama dayalı kalkınma sürecinde bu etkenler nedeniyle düşük ücretle çalışacak işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde Türkiye'deki artan işsizlik sorunu ve göreceli düşük yaşam standartları, potansiyel göç talebinin artmasını ve fiilen işgücü göçünün başlamasını sağlamıştır.

4.2. 1960-1980 Arasında Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler

Türkiye'nin işgücü ihracı planlı kalkınma döneminde yoğunluk kazanmıştır. Ülkedeki yapısal işsizlik Avrupa'ya göçün temel sebeplerinden biri olmuştur. İşsizliği gündeme getiren temel faktörlerden önemli bir tanesi ise 1962 – 1978 (Tük verilerine göre, 28 milyon -37.132 .000) yılları ele alındığında göze çarpan hızlı nüfus artışıdır. Bu dönemde toplam sivil işgücü 13.1 milyondan 16.1 milyona yükselmiştir. Türkiye'de aynı dönemde işsizliği arttıran diğer bir etken ise en geniş iş alanı olan tarım sektörünün artan nüfus paralelinde büyümemesi, bu bağlamda tarım dışı sektörlerle doğru bir işgücü akımının gerçekleşmesidir.

Bu dönemde 655 bin kişi tarım ile uğraşmayı bırakmış, tarım dışı sektördeki fazlalık ise 490 binden 1.475 bine yükselmiştir. Gerçekleşen sektörel yer değiştirmede, tarım dışı sektörlerde (sanayi, inşaat, taşımacılık, haberleşme gibi) elde edilen gelirin tarım sektörüne göre yaklaşık dört kat fazla olması da önemli rol oynamaktadır.

Ayrıca Türkiye'de kişi başına düşen (1968 yılı itibariyle, 163.897.7) GSMH'nin daha düşük olması ve Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki

ücret farklarının diğer işgücü gönderen ve alan ülkeler arasındaki farklardan daha fazla olması, Türkiye'yi işgücü ihraç eden ülkeler arasında avantajlı bir konuma getirmiştir. Türkiye'den Batı Avrupa'ya olan göç akımının sebeplerini incelerken, konunun ülke içi boyutuna bakıldığında ekonomik, demografik ve sosyo-ekonomik sebepler ön plana çıkmaktadır. Bu konularda Türkiye ile Batı Avrupa ülkelerindeki koşullar karşılaştırıldığında, çeşitli farklılıkların bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden Türkiye'nin geçmişteki ekonomik durumuna ve göçe neden olan diğer sebepler ile Türkiye için işçi dövizlerinin önem kazandığı yıllardaki duruma kısaca değinmek faydalı olacaktır. Türkiye ekonomisinde 1950 sonrasında görülmeye başlanan liberal çizgi ile birlikte önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde ithalat listelerinin kapsamaları genişletilmiştir. Sürekli artan enflasyon oranı, sabit kur rejimi ithalatı önemli ölçüde artırmıştır. Giderek artan dış ticaret açığı ise dış borçları artırmış ve sonuçta döviz talebi darboğazına girilmiştir. Bu durum ise döviz rezervlerinin erimesine yol açmıştır (Şahin, 2002: s.138-148).

1958 yılının Ağustos ayında iç ve dış dengelerin yeniden sağlanabilmesi amacıyla bir istikrar programı uygulamaya konulmuş, kur 1 \$ = 2.80 TL'den 9.00 TL'ye çıkarılmıştır. 1960 yılında ise kalkınmanın planlara bağlandığı yeni bir dönem başlamıştır. 1964 yılından başlayarak görülen ithal ikameci yapı, ithalatı arttırmak için artan enflasyona rağmen kurları düşük tutarak TL'nin aşırı değerlenmesini beraberinde getirmiştir. 1970 yılının Ağustos ayında tekrar büyük bir devalüasyon yapılarak 1 \$ = 9 TL'den 15 TL'ye yükseltilmiştir (Karluk, 2002: s.623-624).

Türkiye ekonomisinin bu gelişmelere rağmen, yinede nispi olarak yüksek büyüme hızını ve fiyat istikrarını birlikte yakaladığı yıllar 1963 - 1970 dönemidir. Fiyat istikrarı 1970'li yıllarda bozulmaya başlamış, 1974'deki Kıbrıs Barış Harekatı ile askeri harcamaların artışı enflasyonu %30'lu rakamlara yükseltmiştir. 1977 yılından itibaren hem fiyat istikrarı bozulmuş, hem de büyüme oranı giderek azalmaya başlamıştır. Bu dönemde dış ticaret açıkları da büyümüş, Türkiye döviz

darboğazının yaşandığı ekonomik bunalıma girmiştir. Petrol bunalımının 1973 - 1974 yıllarında baş göstermesi, TL'nin aşırı değerli olması ve askeri harcamaların da katkısıyla ödemeler bilançosu açığı 1977 yılına gelindiğinde yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu dönemdeki ödemeler bilançosu açığı kısa vadeli borçlanma ile kapatılmaya çalışılınca, ülke ağır bir borç yükü ile karşılaşmıştır. Sabit tutulmak istenen kurlar, 1970'li yılların sonuna doğru artan enflasyon ile birlikte döviz rezervlerini eritmiştir. Bu dönemde borçlar ödenememiş ve döviz sıkışıklığı meydana gelmiştir. 1977 yılının son çeyreğinde 1 \$ = 19.25 TL iken 1979 yılının Haziran ayında kur 1 \$ = 47.106 TL'ye ulaşmıştır (Şahin, 2002: s.170-173).

4.2.1. İthal İkameci Sanayileşme Çabaları

Türkiye'den Batı Avrupa'ya işgücü göçünün arttığı 1960'lı yılların başlarında uygulanan, iktisat politikaları ile göç akımları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü ithal ikameci sanayileşme politikaları ve işçi göçlerinin sonucunda ülke döviz elde etmektedir. Fakat ithal ikameci sanayileşme ile birlikte, ekonomideki döviz talebi de artmaktadır. İhracat ve döviz kazandırıcı işlemler teşvik edilmediğinden, geleneksel ihracat ürünleriyle ithalatın karşılanamaması, bu politikanın bir çelişkisidir. Çünkü, amaç döviz elde etmek olduğu halde, daha sonraları ara mal almak için çok daha fazla dövize ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de 1960 yılından itibaren "ithal ikameci" sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmış, bu politika da göçün seyrinde etkili olmuştur.

İthal ikameci sanayileşme modelinde ithalatın azaltılarak yerli sanayinin gelişmesi hedeflenmektedir. Bu sayede kalkınmanın en kolay sektörden başlaması ve zaman içinde daha fazla teknoloji isteyen, zor sektörlerle geçilmesi düşünülmektedir.

Sanayiciler, devlet tarafından garanti edilmiş sektörlerde faaliyet göstermekte, üretim için tüm ara madde, makine, enerji ve teknolojiyi de dışarıdan ithal etmişlerdir. Ülkenin döviz ihtiyacı normal koşullarda ülke içinde üretilen mal

ve hizmetlerin ihracı ile karşılanmaktadır. Ancak yurtdışı rekabetten yoksun sanayi üretimi neticesinde mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ve verimsiz üretim şartları gibi dezavantajlar, yurtdışına mal ihraç edebilmeyi zorlaştırmaktaydı. Durum böyleyken artan üretim paralelinde ihracat artmamakta, ithalat ise tam tersine artış göstermekte ve sonuç olarak, tablo 6'da da görüldüğü gibi ödemeler dengesinde negatif bir sonuç ortaya çıkmaktadır (Karluk, 2002: s.231-232).

Tablo 6: 1960-1970 Yılları İtibariyle İhracat, İthalat ve Dış Ticaretteki Değişimler

Yıllar	İhracat Milyon \$	İhracattaki % Değişim	İthalat Milyon \$	İthalattaki % Değişim	Dış Ticaret Dengesi
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Türkiye'nin tüm sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümü olarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda sanayileşme ön plana çıkmaktadır. Ancak ekonomik kalkınmanın önünde ödemeler dengesi açıkları başlıca sorun olarak göze çarpmaktaydı ve bu dönemde yurtdışı finansman kaynaklarına ihtiyaç duyuluyordu. Bu gelişmeler neticesinde işçi dövizlerinin önemi daha iyi anlaşılır hale gelmiştir.

Yurtdışına göç eden Türk vatandaşlarının yurda kazandırdığı işçi dövizlerinin ödemeler dengesine sağladığı katkı dışında diğer bir önemli yönü de iç pazarın büyümesine etki etmesidir. İthal ikameci sanayileşme anlayışında üretimin teknolojik olarak gelişmiş ürünlere yöneltildiği bulunmakta, fakat bu ürünler ülke içinde ancak yüksek gelirli haneler tarafından tüketilebilmekteydi. Bu bağlamda ortaya çıkan pazar sorunu, işçi dövizleri biçiminde ekonomiye sağlanan ek kaynak sayesinde çözümlenmekte ve bu kaynak iç pazarın büyümesine yardımcı olmaktadır.

4.2.2. Türkiye ile Batı Avrupa İktisadi İhtiyaçlarının Örtüşmesi

Batı Avrupa ile Türkiye'nin ekonomik ve demografik yapıları, 1960'lı yıllarda başlayıp 1970'lerin ortalarına doğru hızını kaybeden işgücü göçü akımlarına zemin hazırlamıştır. Batı Avrupa'da yavaş gelişen nüfus ve işgücü ile hızla gelişen sanayileşme arasındaki oransızlık, emek ile sermaye arasında bir dengesizliğe yol açmıştır. Yatırımlarda emek yerine sermaye yoğun teknolojilerin kullanılması, yine de bu ülkelerin kendi içlerinde sanayi üretiminin devam ettirilebilmesi yönünden ciddi bir şekilde sürüp giden işgücü talebini durduramamıştır. Karşılaşılan bu durumda ya mevcut kapitali yabancı sermaye biçiminde ülke dışı bölgelere kaydırmak, ya da yabancı işgücü ithal etme alternatifleri ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ülkeleri yurtiçi talebe de olumlu etkilerini göz önünde bulundurarak, işgücü alımı seçeneğini tercih etmişlerdir. Paralelinde Türkiye de ilk kez işgücü ihraç etmeye başlamıştır (<http://www.foreigntrade.gov.tr/...>). Göç ile birlikte Türkiye'ye "işçi dövizleri" şeklinde yeni bir parasal akış söz konusu olmuştur. Yurtdışındaki Türk vatandaşları kazandıkları paranın bir kısmını Türkiye'ye göndermeye başlamışlar, bu şekilde ülke ekonomisi için yeni bir kaynak ortaya çıkmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

4.3. İşçi Dövizlerinin Tanımı ve Ekonomimizdeki Yeri

Yurt dışına göç eden kişilerin, ülkelerine gönderdiği paralara işçi dövizleri denilmektedir (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/...>). İşçi dövizleri ülkemiz ödemeler dengesinin “Karşılıksız Transfer Gelirleri” başlıklı bölümü altında “İşçi Gelirleri” adıyla gösterilmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yeterli miktarda dövize sahip olmak, gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır (<http://www.ekonomi.co.uk/...>). Avrupa Topluluğu’na işgücü ihraç edilmeye başlanmasının ardından, yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın ülkemize gönderdikleri dövizler, Türkiye için daha çok geçmiş yıllarda önemli bir döviz kaynağı olmuştur (<http://www.tumgazeteler.com/...>).

Tablo 7: Bazı Yıllar İtibariyle İşçi Döviz Gelirlerinin Dış Ticaret Dengesine Oranları

Yıllar	İşçiDöviz Gelirleri Milyon \$	DışTicaret Dengesi Milyon \$	DışTicaret Dengesine Yüzdelik Oranı	Yıllar	İşçiDöviz Gelirleri Milyon \$	DışTicaret Dengesi Milyon \$	DışTicaret Dengesine Yüzdelik Oranı
1964	8,1	-126,0	6	1980	2071	-4 999 ,0	41
1965	69,8	-108 ,0	65	1985	1714	-3385,0	51
1966	105,3	-228,0	51	1990	3246	-9343,0	35
1967	93	-162,0	57	1995	3327	-14083,0	24
1968	107,3	-268,0	40	1997	4197	-22 298,0	19
1969	140,6	-264,0	53	1998	5356	-18 949,0	28
1970	273	-360,0	76	1999	4529	-14 084,0	32
1971	471,4	-494,0	95				
1972	740	-678,0	109				
1973	1183	-769 ,0	154				
1974	1425	-2 245,0	63				
1975	1312	-3 337,0	39				

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 8: 2000-2006 Yılları İtibariyle İşçi Dövizlerinin Dış ticaret Dengesine Oranları ve Turizm Gelirleri

Yıllar	İşçi Döviz Gelirleri Milyon \$	Dış ticaret Dengesi Milyon \$	Dış Ticaret Dengesine Yüzdellik Oran	Turizm Gelirleri
2000	4.560	-26.728,0	17,0	17
2001	2.786	-10.065,0	28,0	28
2002	1.936	-15.495,0	12,5	13
2003	729	-21.740,0	330,1	3
2004	804	-34.373,0	234,0	2
2005	851	-43.298,0	197,0	2
2006	1.111	-54.041,0	206,0	2

Kaynak: www.tüik.gov.tr

Tablo 7 ve tablo 8’de işçi gelirlerinin, genelde negatif olan ülkemiz dış ticaret dengesini karşılama oranı incelendiğinde, 1972 yılında işçi gelirlerinin dış ticaret dengesini karşılama oranı % 109 , 1973 yılında ise % 154 olarak en üst seviyelere ulaşmıştır. 1974 - 1978 yılları arasında karşılama oranı düşüş göstererek ortalama % 30 civarında seyrettikten sonra tekrar yükselişe geçmiş, ama hiç bir dönemde 1972 ve 1973 yıllarının rakamlarına ulaşamamıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde işçi gelirlerinin dış ticaret dengesinin ortalama % 9’unu karşıladığı görülmektedir. 2003 yılında karşılama oranı tüm yılların minimum değeri olan % 3 seviyesine, 2006 yılında ise % 2 ‘ye gerilemiştir.

Batı Avrupa’da tam istihdamın sağlanması ve yerli nüfusun dışında yabancı kaynaklı işgücüne ihtiyaç duyulması neticesinde 1960’lı yılların başından itibaren yaşanan göç akımı ile birlikte “işçi dövizleri” de ülkemiz ekonomisi için yeni bir kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Yurtdışındaki Türk işçilerin tasarruf

yeteneği ve biriktirdikleri dövizleri Türkiye'ye göndermeleri, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı (1962 – 1967) kapsayan dönemde artan işgücü kamu düzenlemelerinin konusu haline gelmiştir. Yurtdışındaki Türk işçilerin, Türkiye'ye gönderdikleri dövizler ile geçmiş dönemlerde Türkiye ekonomisine olumlu katkılar sağlamışlardır. İşçi dövizleri tasarrufları, demeler dengesini sürekli bir biçimde destekleyerek, ticaret açığımızın kapanmasında önemli bir role sahip olmuş, enerji açığımızı kapatabilmemiz için petrol üreten ülkelerle kurulan ticari ilişkilerimizde kullanılmış, ayrıca tüketim mallarının ithalatını finanse etmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (Tüik) verilerine göre 1964 yılında işçi gelirleri sadece 8,1 milyon \$ iken bu rakam 1966 yılına gelindiğinde 105 milyon \$, 1976 yılına gelindiğinde ise ilk defa 1 milyar \$'a yaklaşmıştır. Bu yıldan itibaren Batı Avrupa'da işçi alımının azalmasının da etkisiyle düşük seviyelerde seyreden işçi dövizi gelirleri 1979 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiş ve 1989 yılında 3 milyar \$ miktarını aşmıştır. 1998 yılında 5 milyar 397 milyon \$ olarak verilmiştir ve bu rakam bütün yılların en yüksek değeridir. Daha sonra düşme eğilimi kazanarak 2003 yılına gelindiğinde 729 milyon \$; 2004 yılında 804 milyon \$; 2005 yılında 851 milyon \$; 2006 yılında 1.111 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir

2003 yılı verileri de dahil olmak üzere bu yıldan itibaren işçi gelirlerinde görülen ani düşüşün sebeplerinden biri demeler Dengesi Tablosu'nda yapılan tasnif değişikliğidir. TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) İstatistik Genel Müdürlüğü' nün 26 Nisan 2004 tarih ve 2004-26 sayılı Basın Duyurusunda, yapılan değişiklik ve yeni uygulama açıklanmıştır. Buna göre 2004 yılı Ocak ayından başlamak üzere ve 2003 yılı verilerini kapsayacak biçimde yeni uygulamada yabancı ziyaretçilerin yaptığı harcamalara ilave olarak, anketlerden hesaplanan yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye'de buldukları süre içerisinde yaptıkları harcamalar, yeni demeler dengesi metodolojisine göre turizm geliri olarak kabul edilmiştir.

“İşçi Gelirleri” ile “Turizm Gelirleri” arasında bir sınıflama değişikliği yapılmıştır. Netice itibariyle, 2003 yılında işçi gelirleri 2.321 milyon \$ yerine 729 milyon \$ olarak yansımış olup, turizm gelirleri 9.676 milyon \$ iken 13.203 milyon \$ olmuştur.

4.4. İşçi Şirketleri ve Köy Kalkınma Kooperatifleri

4.4.1. İşçi Şirketlerinin Oluşumu, Ortaya Çıkış Sebepleri ve Çeşitli İşçi Şirketi Örnekleri

Yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın çalıştıkları ülkeler de kazandıkları dövizleri ülkemiz ekonomisine kazandırmalarına katkıda bulunan oluşumlardan birisi de “işçi şirketleri” dir. Bu oluşumun sonuçları yatırım sahiplerinin bir çoğu açısından pek istenildiği gibi sonuçlanmamış olsa da ülkemize olan döviz girişi bakımından önem arz etmektedir. Günümüzde işçi şirketlerinin tanımı “sermayesinin en az % 25’i yurtdışında çalışan veya çalışmış olan Türk işçilerine ait olan, bir gerçek kişi ortaklık payının % 20’den, bir tüzel kişi payının ise, Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) hariç, % 49’dan fazla olmadığı anonim şirket statüsündeki şirketler” şeklinde yapılmaktadır (TKB,2004) .

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1979 - 1983) yurt dışında istihdam olanaklarının kısıtlı olmasına ve yurda gönderilen işçi dövizlerinde Avrupa’daki ekonomik durgunluk ve artan işsizlik nedeniyle düşüş olmasına rağmen, Avrupa’daki durgunluğun planlı süre içerisinde biteceği umularak işçi dövizlerinde bir artış olacağı belirtilmekteydi. Bu bağlamda bahsi geçen planın ağırlık noktasını işçi dövizleri oluşturmakta iken aynı zamanda işçi şirketleri kavramı da bu yıllarda geliştirilmiş ve uygulamaya başlanmıştır (Şen, 1993: s.77).

İşçi şirketleri sistemi, daha önce hiçbir göçmen topluluğunca denenmemiş olması sebebiyle “Türk Modeli” veya “Türk İşçi Şirketleri” olarak da

adlandırılmaktadır. Bu akım, bazı örnekler dışında (Türksan) “genel anlamda” ülkemizin belli bir bölgesinden gelen göçmen işçilerin Almanya’da aynı fabrikalarda çalışırken bir araya gelip anonim şirketler kurmalarıyla ortaya çıkmıştır (Şen, 1993: s.81).

İşçi tasarruflarının reel sektöre yönlendirilmesi ile bir anlamda ticari hayatın, üretimin bizzat içinde yer alarak gelir sağlanması ve pay sahipliği yoluyla çok ortaklı şirketlerin kurulması düşünülmüştür. İşçi şirketlerinin kurulmasına ilişkin ilk girişim Almanya’nın Köln şehrinde başlamıştır. Şirket kurma çalışmaları doğrultusunda ilk adım Türksan İşçi Emeği Sanayi ve Ticaret A.Ş.’ye Almanya’daki Türk işçileri arasında ortaklar aramasıyla atılmıştır. Şirkete, Türksan kurucularının istihdam edilmekte oldukları Almanya’nın Köln şehrindeki firmalar (Ford ve Klöchner Humboldt Deutz) ile Köln Türk İşçileri Derneği’ndeki işçiler ile Belçika ve Hollanda’daki Türk işçileri ortak olmuşlardır. 1966 yılında Türksan hisseleriyle 2,300 Türk işçisinden 2,300,000 Alman Markı toplanmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Türksan firmasının, Türk işçi şirketleri içindeki önemi bu şirketin diğer şirketlerin kurulmasına örnek olması ile ilgilidir. Türksan’ın kuruluşundan çok kısa bir süre sonra tüm Almanya’da çeşitli işçi şirketleri kurulmuştur. Ancak daha sonra kurulan şirketler ile Türksan arasında farklılıklar bulunmaktadır. Türksan’ın ortaklarının çoğunluğunun Türkiye’deki memleketleri farklılık göstermektedir. Ayrıca Türksan’ın tesislerinin ilk kuruluş yeri olarak, alt yapı hizmetleri ve tüketici pazarına yakınlığı açısından İstanbul seçilmiştir. Daha sonra kurulan şirketler ise ortaklarının çoğunluğunun memleketlerine yakın yerlerde kurulmuşlardır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

İşçi şirketi tanımına uygun olarak kurulan ikinci şirket ise 1967 yılında kurulan İşbir Holding olup bu şirket plastik ürünler, torba v.s. üretimi alanında faaliyet göstermekteydi. Bu örnekleri diğer şirketler izlemiştir ve 1970 yılında yapılan bir ön envanter araştırması sonucunda, 120 adet şirket girişimi tespit

edilmiştir. Ancak bu girişimlerden bazılarında belirli bir projeyi realize etmeyi planlamış şirketler kurulmak istenmiş olmasına rağmen kiminde fiilen işleyen projeler bulunmakta ise de çoğunlukla kurucular resmen şirketin tescilini dahi yaptıramamışlardır. Durum böyle iken 1972 yılına gelindiğinde Almanya’da resmi olarak 28,200 hissedara sahip 28 işçi şirketi faaliyet göstermeye başlamıştır. İşçi şirketlerinin sayısı 1973 ve 1975 yılları arasında 56’ya çıkmış, 1978 yılı itibariyle sayıları 183’e ulaşmıştır. 1983 yılına gelindiğinde 154,800 ’ü yurtdışında olmak üzere toplam 345.000 hissedara sahip, toplam yatırım sermayesi 2 milyar Alman Markını bulan 322 adet şirket kurulmuştur (Şen, 1993: s.82).

Çok sayıda göçmen işçinin bu anonim şirketlere ortak olma sebeplerinin başında, ileri ki bir tarihte Türkiye’ye geri dönüşte bir işe sahip olmayı istemeleri gelmekteydi. Ayrıca hisse sahipleri hisse başına düşen kâr ile ek bir gelire sahip olmayı amaçlamışlardır. Diğer bir sebep ise yurtdışındaki Türk işçisinin aslında işçi kökenli olmayışıdır. Bu nedenle Avrupa’daki işçi sınıfı arasında çalışan vatandaşlarımız yurda döndüklerinde kendi işlerini kurmayı düşünüyordular. Hissedar olma yoluyla bir şirkete sahip olmak ve aynı zamanda bu şirkette çalışmak, yatırımcının istihdam olanaklarını lehine çeviriyordu (Şen, 1993: s.81).

4.4.2. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası’nın Kuruluşu

Türkiye’ye özgü şirketleşme olgusunun ilk adımlarının atılmaya başladığı dönem olan 1960’ların ikinci yarısında görülmeye başlanan “işçi şirketleri” yurtdışında çalışan Türk işçilerin döviz tasarruflarını iktisadi ve sosyal düşüncelerle üretimin hizmetine tahsis etmesine bir ölçüde olanak sağlamıştır. Gelişmiş yörelerle birlikte, kalkınmada öncelikli bölgelerde de etkisini gösteren bu akım, bir taraftan dövizin yatırım, sanayileşme ve dolayısıyla iktisadi kalkınmaya aktarılmasını sağlarken, diğer taraftan da küçük tasarrufların sınırlı mülkiyete ortaklığı ve iktisadi refahın halka yayılması olgusunu harekete geçirmiştir. Bu dönemde yeni fonlar yaratılmasında ve bu kaynakları yatırımlara

kanalize edecek finansal aracı kurumların oluşturulmasında işçi dövizlerine, ulusal tasarrufların arttırılmasında önemli bir rol yükleme çabaları sonucunda 1973 yılında “İşçi Yatırım Bankası” kurulması faaliyetleri hız kazanmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

DESİYAB A.Ş. (Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası), 11.11.1975 tarihinde 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuştur. Anılan KHK’ nin 3. maddesine göre “Banka’ nın amacı, Türkiye’nin hızlı bir şekilde ve bütün yurttan yaygın sanayileşmesidir. Bu amaçla yurt içinde, özellikle yurtdışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek, kalkınma planlarının genel ilkelerine uygun ve bütün yurttan yaygın teşebbüslere, özellikle sınai yatırımlara yönelmektir. DESİYAB aynı zamanda “ağır sanayinin bankası” görevini de yüklenmiştir ([http://www.econ.utah.edu/...](http://www.econ.utah.edu/)).

Sermaye gerekleri yüksek, olgunlaşma süreleri uzun ve bazı durumlarda kârlılıkları düşük, ülke ölçeğinde üretim yapması beklenen “sanayi birimleri ” ile ilgileri yerel düzeyi aşmamış ve kısa dönemde çok getiri bekleyen küçük tasarrufların yöneleceği “küçük imalat birimleri ”, toplumsal mülkiyet ile küçük mülkiyet sahipliği arasındaki bağdaşmazlık mevcutken, DESİYAB’ın bu iki farklı yapıdaki görev alanlarında faaliyet göstermesi de bir yanlı olarak değerlendirilmektedir. DESİYAB’ın kuruluşunun ardından kurulan “SAN” lı kuruluşlar (Tümosan, Taksan ve Temsan) modeli de DESİYAB’dan esinlenmiş ve bu kuruluşlardaki banka payının sonradan yurtdışındaki çalışanlara ve diğer tasarruf sahiplerine satılması öngörülmüştür. Ancak 1978’den sonra “SAN” lı kuruluşlar anonim şirket statüsünde birer Kamu İktisadi Teşekkülü (KİT) haline aşamalı olarak dönüştürülerek DESİYAB, “SAN” lı kuruluşlarla iştirak ilişkisini sürdürme yanında esas olarak işçi şirketlerinin ve çok ortaklı şirketlerin bankası olma çizgisine yönelmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Fiili örgütlenme dönemi olan 1976 yılı itibariyle 54 adet işçi şirketi olmak kaydıyla kısa zamanda çeşitli ciddi sorunları bulunan 201 adet şirketle karşı karşıya olan DESİYAB'ın 13 sayılı KHK'nın belirlediği hizmet alanlarında sistematik olarak müdahale yetkisinin bulunmayışı ve bankanın kurulması ve çalışmaya başlamasının şirketleşme olgusu ivmesine göre oldukça gecikmiş olması gibi nedenler “işçi şirketleri ve çok ortaklı şirketler başarısız olmuştur” genellemesini desteklemiştir. DESİYAB, kuruluşundan 1983 yılına kadar geçen sürede 13 sayılı KHK'nın çizdiği sınırlar çerçevesinde kurumsallaşma çabaları ile birlikte faaliyetlerine devam etmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

4.4.3. DESİYAB' da Değişim: Türkiye Kalkınma Bankası

DESİYAB'ın amacı, faaliyetleri ve kapsamı, Bakanlar Kurulu'na yetki veren 17.06.1982 tarihli ve 2680 sayılı Kanun'a dayanarak, 04.11.1983 tarih ve 165 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenmiştir. 165 sayılı KHK'ya göre bankanın amacı “Türkiye'nin süratli ve yurt çapında yaygın sanayileşmesine ve sanayide mülkiyetin geniş halk kitlelerine yayılmasına katkıda bulunmak ve bu amaçla halkımızın ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın tasarruflarını :

- Ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârlılık ve verimlilik anlayışı içerisinde değerlendirmek,
- Kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun teşebbüslere, özellikle sınıai yatırımlara yönelmek,
- Sermaye piyasasının gelişimine yardımcı olmak ve 165 sayılı KHK'nın getirdiği yeni düzenlemeler çerçevesinde kalkınma plan ve programlarında tarif edilen halka açık şirketler, banka iş programında tanımlanan işçi şirketleri ile ulusal ve uluslararası kuruluşlarla mutabık kalınan tanımlara uygun çok ortaklı şirketler tarafından girişilen yatırım teşebbüslerine ilişkin olarak şu faaliyetlerde bulunabilir :

- Kalkınma ve yatırım bankacılığı işlemlerini yapar,
- Kısa, orta, uzun vadeli ve kâr ortaklığı esaslı Türk Lirası veya döviz olarak yatırım ve işletme kredisi açabilir. Yerli ve yabancı finansman kurumlarına gerekli teminatın alınması karşılığında garanti verebilir ve aracı olabilir,
- Kurulmuş şirketlere iştirak edebilir ve yeni şirketler kurabilir,
- Her türlü menkul kıymetleri satın alabilir ve satabilir,
- Araştırma, proje geliştirme ve eğitim çalışmaları yapabilir veya yaptırabilir, teknik yardım verebilir ve bunların verimli çalışmalarını sağlayıcı önlemleri alabilir,
- İthalat, ihracat ve görünmeyen muameleler gibi her türlü kambiyo işlemlerini yapmaya ve döviz pozisyonu tutmaya yetkilidir,
- Sigorta acentalığı yapabilir,
- Gerekli izinleri almak kaydıyla yurt içinde ve dışında şube ve temsilcilikler açabilir,
- Açılan krediler karşılığında gayrimenkul ipoteği de dahil olmak üzere her türlü teminatı alabilir,
- Amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olacak her türlü iş ve işlemleri yapabilir.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın ünvanı 165 sayılı KHK'nın bazı maddelerinin 22.06.1988 tarihli 329 sayılı KHK ile değişikliğe uğramasıyla Türkiye Kalkınma Bankası, olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 165 sayılı KHK'daki "kalkınma planlarının temel ilkelerine ve uygun teşebbüslere ve özellikle sınai yatırımlara..." ibaresinin ikinci kısmı olan " özellikle sınai yatırımlara yönelmek" kısmı çıkarılmış ve bankanın ihtisas alanı sanayi dışına da kayarak genişletilmiştir. Bununla birlikte bankanın hizmet verme çabası içinde olduğu işçi şirketleri, çok ortaklı ve halka açık şirketler yerine "anonim şirket statüsündeki teşebbüsler" ibaresi kullanılarak müşteri portföyündeki genişleme 329 sayılı KHK ile gerçekleştirilmiştir. Bankanın amaç ve faaliyetlerini düzenleyen maddeye de

“yurtiçi ve yurtdışı finans kurumlarıyla işbirliği yapabilir, bunların katıldığı ulusal ve uluslararası kuruluşlara üye olabilir” hükmü ilave edilerek uluslararası mali piyasalara entegre olma trendine uyum sağlama amaçlanmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

12.02.1990 tarihine gelindiğinde ise bankanın görev ve amacı 401 sayılı KHK ile yeniden düzenlenirken, sermayesi de yükseltilerek 10 trilyon Türk Lirası'na ulaşmıştır. Anılan KHK'ya göre bankanın amacı “Türkiye'nin kalkınması için, anonim şirket statüsündeki teşebbüslere kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde kredi vermek, iştirak etmek suretiyle finansman ve işletme desteği sağlamak, yurtiçi ve yurtdışı tasarrufları kalkınmaya dönük yatırımlara yöneltmek, sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak, yurtiçi ve yurtdışı ve uluslararası ortak yatırımları finanse etmek ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yapmaktır” şeklinde yeniden belirlenmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Görüldüğü gibi 1975 yılından beri önemli değişiklikler yaşayan bankanın ilk zamanlardakine oranla işçi şirketlerinin üzerindeki faaliyet yoğunluğu gün geçtikçe genişleyerek, başka alanlara doğru yönelmiştir. Banka günümüzde halen Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. ünvanı ile görev ve faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedir.

4.4.4. İşçi şirketlerinin Karşılaştığı Sorunlar ve Mevcut Durum

İşçi şirketleri, başlangıçta ciddi biçimde organize olamamışlardır. Kendi hallerine bırakılmışlardır. Zamanla tamamlanamayan yatırımların, finansman gereksinimleri çeşitli sebeplerle (enflasyon, devalüasyon, kur farkları, yüksek faiz oranları v.b.) erişilemeyecek düzeylere ulaşmıştır. Bu yatırımların döviz kazandırması beklenirken, döviz harcama alanları olarak gelişmişlerdir. Temel sanayi alanları yerine basit teknoloji tüketim maddelerinin (gıda, içki, giyim, dokuma, yapı gereçleri, metal ve ağaç eşya) üretimine ağırlık verilmiştir. En

önemlisi bu şirketleri yönetecek kimselerin yetiştirilmesi konusunda ciddi bir planlamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Sorunlar ciddi boyutlara ulaştıkça da geç kalınmış önlemlerle yeterince etkili olunamamıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Sorunları temel gruplara ayırmak gerekirse, üç ana başlık olarak yönetim, sermaye ve finansman konuları sıralanabilir. Sayılan üç ana başlığın dışında bürokratik engeller, fizibiliteli proje oluşturulması, proje seçimi, kuruluş yerinin belirlenmesi, yatırım malları ithalatında ve hammadde sağlanması aşamasındaki güçlükler, enerji ve ulaştırma konularındaki sıkıntılar ve faiz giderlerinin yüksekliği diğer bazı önemli sorun başlıkları olarak sıralanabilir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]). İşçi şirketleri bu sorunlarla gerek planlama ve yatırım, gerekse de işletme aşamalarında sıkça karşılaşmışlardır. Ayrıca işçi şirketlerinin birlikte sorunlarını çözmek için organize olamayışları, ne yaptıklarını ve kimden ne isteyeceklerini bilemeyişleri de başarılarını önemli ölçüde düşürmüştür. Büyük şirketlerle aynı sektörlerde rekabet etme, hatta bazen bu şirketlerin kontrolüne geçme, DESİYAB'ın kaynaklarının sınırlı olması, işçi şirketleri için ayrılan fonlara tek bir kurum yerine, farklı kurumların sahip olması sonucu etkinliklerinin azalması da başarıyı negatif yönde etkileyen faktörler olarak sayılabilir. Alınan teşvik belgesinde öngörülen krediyi verecek muhatap bir banka bulunamaması, sıkıntı yaratan etmenlerden biridir. Banka bulunsa bile kredinin verilmesi çeşitli sebeplerden dolayı geç olmuş, kredi bulunsa bile bankalarca istenen teminatı vermede yaşanan güçlüklerle sıkça karşılaşmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Kredi verecek bankaların aynı sektörde üretim yapan firmalarla bağlantılarının bulunabilmesi gecikmelere ve aynı zamanda teminat miktarına ve faiz oranlarına etki etmiştir. İşçi şirketlerinin başlangıç sermayesinin toplanmasında kuruluşa ortak olacağı beklenen potansiyel ortaklara yapılacak işin veya işlerin maliyeti tam olarak anlatılmamış, hatta bazı durumlarda kasıtlı olarak düşük gösterilmiştir. Bunun sebebi, yatırım tutarının yüksek gösterilmesi durumunda kimsenin ortak olmayı istemeyeceği düşüncesidir. Ancak başta

maliyetin düşük gösterilip, ileride yatırımcıların nasıl olsa vazgeçmek istemeyecekleri fikrinden yola çıkılmıştır. İşin olumlu yönleri üzerinde durulmuş, gelecek “tozpembe” gösterilmiştir. Düşük sermaye ile kuruluş, yatırımın tamamlanmasının gereğinden fazla uzaması nedeniyle, fizibilite raporunun yeniden düzenlenmesinin sonrasında pazara yeni yatırımlar yapan firmaların girmesi yüzünden rapordan farklı ve aleyhte sonuçlarla karşılaşmıştır. Böylelikle yatırım kararlarının tümüyle değiştiği görülmüş, hatta yatırım konusunun değişmesi gibi olumsuz sonuçlarla da karşılaşmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/...> [1]).

Hammadde ve tüketim merkezlerinden uzak oluşun doğurduğu ulaşım sorunları, ticari ve endüstriyel ilişkilerin sağlanmasında karşılaşılan zorluklar kapasite kullanımını ve maliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]). İşçi şirketlerinde genelde profesyonel yöneticiler yerine yakından tanınan kişilerin yönetici olarak seçilmesi eğilimi sıkça gözlenmiştir. İşçi şirketlerinde özdenetim sorunlarının da ortaya çıktığı görülmektedir. Anonim şirketlerde özdenetimin işletildiği tek olanak, denetçilerin işlevleri dışındaki genel kurullardır. Yurtdışında çalışan Türk işçilerin genel kurullara katılmaları olanaksız olduğundan, özdenetim de o ölçüde aksamaktadır. Vekâleten yürütülen temsilcilik sistemi de genelde olduğu gibi, belli kişilerin toplantılara egemen olmasını sağlamaktadır ve anonim şirketlerin demokratik yönetim biçiminin veya özünün temelde kaybolduğu düşünülebilmektedir.

İşçi şirketlerine döviz getiren bir kaynak gözüyle bakılırken, bu dövizlerle kurulan işçi şirketlerinin kendi haline terk edildikleri, ancak uzun bir süre sonra DESİYAB’ın sorunlara belirli ölçüde çözüm yolları aradığı açıktır. Bu gelişmeler nedeniyle ilk başlarda şevkle ve heyecanla oluşmaya başlayan işçi şirketleri akımının hızı giderek kesilmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

İşçi şirketleri ile ilgili olarak 1985 yılında oluşturulan “Türk İşçi Şirketleri Envanter Listesi ” ile 229 adet işçi şirketinin faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu listenin güncellenmesi amacıyla en son 2000 yılında bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya göre Türk İşçi Şirketleri Envanter Listesi'nde yer alan 229 adet işçi şirketinden 42 adet şirketin işçi şirketi statüsünde üretim faaliyetini devam ettirdiği, 106 adet şirketin işçi şirketi statüsünü kaybettiği, 63 adet şirketin tasfiye edildiği, 18 adet şirketin kapalı olduğu tespit edilmiştir (TKB, 2004: s.3).

Revize çalışmaları doğrultusunda işçi şirketleri hareketi ile arzulan sonuçlara tam olarak ulaşamadığı görülmekle beraber, yine de ülkemize olan döviz girişi bakımından işçi şirketleri oluşumunun ülkemiz geçmişinde önemli bir yeri olduğu açıktır. İşçi şirketlerinin karşılaştığı yapısal problemlere rağmen TKB tarafından uygulanan Türk İşçi Şirketlerinin Teşviki ve Rehabilitasyonu Programı (TİŞTRP) kapsamında zor durumda olan şirketlerden bir kısmı rehabilitasyon programı kapsamında gerek finansman desteği , gerekse iştirak yoluyla yönetim desteği sağlanmış, verimlilik ve kârlılık prensiplerine dayanmak suretiyle ekonomiye kazandırılarak hisse senetleri IMKB'de halka arz edilmiştir. (TKB, 2004: s.4) .

4.4.5. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Oluşumu ve İşgücü Göçü

Kooperatifçilik girişimleri Türkiye'de uzun bir geçmişe sahiptir ve hatta ilk girişimler Cumhuriyet öncesine kadar uzanmaktadır. 1960'lardan önceki dönemlerde kırsal bölgedeki vatandaşlara hizmet için kredi ve pazarlama kooperatifleri kurulmasını öngören çeşitli yasalar çıkarılmıştır. Değişik tarzlarda kurulan bu kooperatifler önemli sayılabilecek gelişme göstermişlerdir. Devlete kooperatifleri destekleme görevi ise 1961 yılında kabul edilen yeni Anayasa'nın 51. maddesi ile verilmiştir. Anılan maddeye göre kooperatifler, özel girişimin yetersiz kaldığı anlaşılan yerlerdeki topluluk girişimi olarak tanımlanmışlardır. Bu sebeple kırsal alanların gelişmesi için kooperatifler Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963 – 1967) yer almışlardır. Daha önceleri devletçe kurulan ve düzenlenen kooperatiflerin tersine, küçük çiftçilerin kooperatifler kurması teşvik edilmeye başlanmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [2]).

Devlet de kendi işlevlerini, kooperatifçilik hareketinin hızlı gelişmesi için uygun koşulları hazırlamakla sınırlamıştır. Kooperatifçilik hareketinin planlı bir hareket sayılmasının nedeni, çeşitli hedef bölgelerin saptanması, buradaki devlet görevlilerinden çalışmalarını bu amaçla birleştirmelerinin istenmesidir. Hedef bölgeler ise gelişmemiş illerden seçilmiştir. 25 Aralık 1963 tarihli, 6 / 3349 sayılı kararname ile ayrı bir Köy İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlığın ilk icraatı mevcut köy kooperatiflerinin bir envanterini yapmak olmuştur. Kuruluşunu tamamlayan 150 girişim ile birlikte toplam sayının 158 olduğu tespit edilmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Köylüler, kendileri için köy kalkınma kooperatifleri programı düzenlenmesine ve projeler oluşturulmasına rağmen genelde planlanan projeler için gerekli fonları toplayabilecek yeterli kaynağa sahip değillerdi. Köy İşleri Bakanlığı yardımlarla ve kredilerle sermayenin belli bir bölümünü karşılamakta, fakat belli bir bölümünün de üyelerce karşılanması gerekmektedir. Bu bağlamda uluslararası işgücü göçü ile köy kalkınma kooperatifleri aracılığıyla işgücü göçü ve kırsal bölgelerin kalkınması arasında bir bağlantı kurma fikri ortaya çıkmıştır. Böylelikle ülkeye de yeni bir döviz sağlama kaynağı yaratılmaya çalışılmıştır. 1965 yılında Avrupa'daki Türk işçilerinin önemli bir tasarruf birikimi olduğu anlaşılmış, 1964 ve 1965 yılları verilerine göre dış ülkelere giren işçi döviz miktarı yedi kata yakın artış göstermiştir. Bu sırada yurtdışından Türk işçilerine olan talep artmakta ise de yurtdışında çalışmak isteyen vatandaşların sayısı mevcut talebe oranla çok daha fazla olmuştur.

Bu dönemde yurtdışında yasal yollardan iş bulup çalışmak isteyenler yedi yıl kadar bekleyebiliyorlardı ve bu durum olağan bir süre haline gelmişti. Bu şartları göz önünde bulunduran Köy İşleri Bakanlığı belirlenmiş bir projeyi gerçekleştirmeyi kabul eden köy kalkınma kooperatiflerine belli bir kontenjan tanıma kararı alarak yurtdışında çalışmak isteyen kooperatif üyelerinden belirli bir miktarına öncelik tanımıştır. Tanınan öncelik karşılığında ise yurtdışına

gönderilen işçilerin başlangıçta bir katılma payı ödemeleri öngörülmüş, çalışmaya devam ederken de önceden saptanmış bir miktarı kooperatiflere göndermeleri şart koşulmuştur.

4.4.6. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Gelişimi ve Sorunları

Kısa bir sürede köy kalkınma kooperatiflerinin sayısı hızla artmış, yurtdışındaki işlerde çalışmaya başlayabilmek için İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun listelerinde beklemekten kurtulmayı düşünen işçiler kooperatiflere akın etmişlerdir. 1966 yılında bahsi geçen kooperatiflerin sayısı 382'yi, 1967 yılı sonunda ise 1349'u bulmuştur (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Köy kalkınma kooperatifleri ile ilgili plan yapılırken kooperatiflerin sadece yurtdışında iş bulup, çıkış yapmakta öncelik kazanmak için kurulabileceği düşünülmemiştir. Hatta bu kooperatifler halk arasında "Almanya Kooperatifleri" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu kadar çok sayıda kooperatif kurulması üzerine programa hakim olamayan Köy İşleri Bakanlığı arka arkaya projelere akın eden çok sayıda kooperatife tam anlamıyla liderlik yapamamış, Bakanlık tümüyle çaresiz kalmaya başlamıştır. Talep fazlalığı karşısında Özel Kooperatifler Dairesi görevlendirildiği bu işi yürütmekte elindeki fonlar ve personel bakımından oldukça yetersiz kalmıştır.

Ayrıca köy kalkınma kooperatiflerinin çıkmaza girmesinin başka bir nedeni de yurtdışında çalışan Türk işçilerinin büyük bir kısmının bulunduğu Almanya'nın 1967 yılında ekonomik durgunluğa girmesi ve işçi kabulünü önemli ölçüde azaltması olmuştur. Hatta bir çok işçi bu ülkedeki işlerinden ayrılmak zorunda kalarak Türkiye'ye dönmüşlerdir. Bu bağlamda öncelik kontenjanları da hızlı bir düşüş kaydetmiş, köy kalkınma kooperatiflerine karşı heves kalmamıştır. Böylelikle 1967 – 1968 yılları arasında köy kalkınma kooperatiflerinin sayısında önemli bir artış olmamış, toplam sayıları 1349'dan 1381'e yükselmiştir. Köy

İşleri Bakanlığı da bu dönemde toparlanma ve içsel örgütlenmesini yeniden düzenleme fırsatı bulmuştur (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Türk işçilerine olan talebin 1968 yılında yeniden canlanmasıyla köy kalkınma kooperatiflerine karşı ilgi de tekrar artış göstermiştir. Türk işgücü göçünün büyük ölçüde artış gösterdiği 1969 – 1973 yılları arasında köy kalkınma kooperatiflerinin sayısı da giderek artmıştır. Avrupa’da ekonomik durgunluğun yeniden yaşanmaya başladığı 1973 yılında Türk işçilerinin Avrupa’ya akını durmuş, kooperatif kurma girişimleri de azalma göstermiştir. Ancak yine de kooperatif kurma konusundaki ilginin devam etmesinin nedeni, dış ülkelere gitmek isteyenlerin sayısının halen çok fazla olmasıdır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Köy İşleri Bakanlığı 1969 yılında köy kalkınma kooperatifleri ile ilgili çalışmalarına yeniden hız verdiğinde, proje programını anlamlı bir şekilde düzenleyemeyeceğini ortaya koymuştur. Herhangi bir kooperatif proje seçimi konusunda yardım için başvurduğunda, bakanlık uzmanları her defasında bunlara yardımcı olmaya yetişememiş ve yetersiz kalmıştır. DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) , zorunlu fizibilite çalışmalarının hızla artışı karşısında çaresiz kalmış, kooperatifler bu çalışmaları yaptırmakta ısrar ettiğinde ise bu iş için değişik düzeyde verimli çalışabilen özel kuruluşlara başvurulmasını tavsiye etmiştir.

1973 yılının sonlarında Avrupa’ya işçi göçü ihracı pratik olarak kesintiye uğradığında, kayıtlı 5301 köy kalkınma kooperatifinden resmen onaylanmış, projelerini hazırlayabilenlerin sayısı 752’yi geçmemiş olup, bu kooperatifler ise programın başlatılmasından itibaren kendilerine dış işlerde istihdam kontenjanı tanınan 779 kooperatif arasında bulunmaktadır. Projelerin çoğunluğu özellikle finansman bakımından fazla parlak durumda değillerdi. Sermaye oluşturamayışları, kısmen kontenjan sisteminin yarattığı umudu yaşatamamasından kaynaklanmış, yurtdışına çıktıktan sonra gerçekleştirilmesi gereken % 40 oranındaki üye katkı payları ise İş ve İşçi Bulma Kurumu’nda

hiçbir zaman toplanamamıştır. Resmi üye katkı payı oranı 1971 yılında % 15 olarak değiştirilmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Gerek devlet, gerekse Avrupa'daki işlere yerleştirilen işçilerin mali yükümlülüklerini yerine getirmediği açıkça belli olmuş, bu durum kooperatiflere yatırım planlarını gerçekleştirmekte ciddi güçlükler yaratmıştır. Genellikle dış ülkelerdeki işçiler bu kooperatiflere girip üye olmayı ve ödeme yapmayı yabancı ülkelere gidebilmenin ve iyi bir ücretle işe girmenin zorunlu diyeti saymışlardır. Taahhütlerini yerine getirmeyen işçilere karşı bazı yaptırımlar uygulanması gündeme gelmiş, pasaport iptali ya da zorunlu olarak ödenmesi gereken miktarların yurtdışındaki işçilerin Türkiye'deki ailelerine ödetme gibi fikirler ortaya atılmış, ancak bu yönde hiçbir girişim olmamıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Köy kalkınma kooperatiflerinin yapabildikleri konusunda 1975 yılında bir çalışma yapılmış, ancak bu çalışmanın sonuçları pek cesaret verici olmamıştır. Bu araştırmaya göre 1975 yılı itibariyle projelerinde planlanan miktarda sermayeyi toplayabilen kooperatiflerin sayısının 223 adet olduğu saptanmıştır. Bunlardan bir çoğu halen üretime geçmemiş veya döner sermayenin yetersizliğinden, üretime geçtikten bir süre sonra üretimlerini durdurmuşlardır. Projelerin büyük çoğunluğu çeşitli sebeplerle başarısızlığa uğramış, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde beton iskeletler halinde terk edilen yapı karkasları, kırsal yerlerdeki manzara içinde yeni birer öge olarak yerlerini almışlardır. Bunlar tasarlanma ve gerçekleşme periyodu arasında ellerindeki fonların tükenmesi sebebiyle batan kooperatiflerin kalıntıları olarak göze çarpmışlardır. Yine de Köy İşleri Bakanlığı 1966'dan sonra herhangi bir gelişme düşünmemiş, bunlar üzerinde bir denetim kurmak için istekli davranmamıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Dönemin köy kalkınma kooperatiflerinin yapısal biçimleri ve çalışma şekilleri incelendiğinde çok farklı örnekler göze çarpmaktadır. Örneğin Yozgat,

Yeni Fakıllı'daki ilk "pilot projelerden" biri olan ve 1973 yılında inşaatı tamamlanmış un fabrikasına sahip kooperatif, fabrikasını verimli bir şekilde çalıştırıp gelişmekten çok, tahıl fiyatlarında spekülasyon yaparak para kazanmayı hedefleyen bazı tüccarların eline geçmiş, un fabrikası 1975 yılında kapanmış ve kaderine terkedilmiştir. Kurulan kooperatiflerin başlangıçta düşünülenler ile ilgisi kalmamıştır. Diğer bir örnek Sinop ilindeki Tangal Köy Kalkınma Kooperatifidir. 1966 yılında kurulmuş, 166 üyesinden 50'si Avrupa'ya gönderilmiştir. Kooperatifin amacı üyelerinden alınan sütlerden peynir yapmak olup, çok az sermayeye gereksinim duymuştur .

Bunların yanında büyük projeler de göze çarpmaktadır. Yozgat ilindeki Çandır Köy Kalkınma Kooperatifi 1965 yılında kurulmuş olup, çeşitli projeleri inceledikten sonra ayçiçeğinden yağ elde edecek bir fabrika üzerinde karar kılmıştır. Gereken sermayesi peynir işiyle uğraşan Sinop' daki Tangal kooperatifinin yaklaşık 55 katıdır. Kooperatifin 2,600 üyesinden sadece 183'ünün yurtdışında çalışmaya gidebilmesine rağmen 4/5'i çıkış yapabilmek için müracaat etmiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

4.4.7. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması ve Genel Değerlendirme

1974 yılında köy kalkınma kooperatiflerini desteklemek için hükümet tarafından 2 milyon TL 'lik tahsisat ayrılmışsa da Kıbrıs Barış Harekatı sebebiyle amaçlananlar gerçekleştirilememiştir. Mart 1975'te yeni hükümet işbaşına gelmiş ve köy kalkınma kooperatiflerini geliştirme programı Köy İşleri Bakanlığı'nda yeniden dikkatleri çekmeye başlamıştır. Bakanlığın adındaki "ve Kooperatifler" ibareleri çıkarılarak "Köy İşleri Bakanlığı" olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Takip eden yıllarda Avrupa'ya gidebilen işçilerin sayısı oldukça azalmış, Ortadoğu ülkelerine gidebilenler ise çok az olmuştur.

Köy kalkınma kooperatifleri 1968 yılında başlayan ve sonraki yıllarda sürekli olarak ağırlaşan olaylar neticesinde yeni bir oluşum sergilemişler, devletin kooperatif hareketine ilgisinin en düşük noktada olduğu, hiç değilse sosyal stratejiye veya kapsamlı amaçlara sahip bir programın kalmadığı bir dönemde gönüllü olarak bölgesel ve ulusal birliklere katılmayı tercih etmeye başlamışlardır. Bu birlikler, kooperatiflere ortak çıkarlarını gerçekleştirmek için güçlerini birleştirme imkanı vermiştir. 1971 yılında askeri müdahale sonrasında, birleşme akımı ile kurulmuş olan Köy Kooperatifleri Birliği dağılmış, buna bağlı olarak yeni yasal düzenlemelere uygun olarak dokuz bölgesel köy kooperatifleri birliği Köy-Koop adıyla bir çeşit “şemsiye” birlik olarak kurulmuştur. Bu birlikteki üyelerin sayısı 1977’de 45’e yükselmiştir. Köy-Koop temel amaçlarını, üyesi olan birliklerin ve kooperatiflerin çıkarlarını hükümet ve bankalar nezdinde korumak olarak tanımlamıştır.

Bu dönem içinde kurulan kooperatiflerin sayısı hızla artmış, sayıları 6000’i bulmuştur. Bunlardan tescil formalitesini aşmış proje planı yapıp, resmi onay alan ve yurtdışına işçi gönderebilenlerin sayısı 1000 kadar olmuştur. Köy kalkınma kooperatifleri hareketine tanınan kota sisteminden yararlanarak dış ülkelere gidebilen Türk işçilerinin sayısı yaklaşık olarak 23,000 kadardır. Ancak söz konusu işçilerin kooperatiflerine yaptıkları katkı miktarı ülke dışına çıkış öncesindeki taahhütlerin tutarından çok aşağıda kalmıştır. Yurtdışındaki işçiler tarafından kooperatiflere yapılan fon katkısı işçi şirketlerine ve çok ortaklı şirketlere oranla daha düşük seviyelerde kalmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]).

Kendiliğinden ortaya çıkan işçi şirketleri oluşumunun tersine, köy kalkınma kooperatifleri hareketi devletin başlatıp teşvik ettiği, hiç değilse ilk başlarda kurumsal olarak devlet tarafından denetlenen bir hareket olmuştur. Kota sisteminin dış ülkelere gidecek işçilerin kooperatiflere yapacakları katkıları arttıracığı umulmuş, fakat hedeflere ulaşılmasını güvenceye alacak hiçbir önlem uygulamaya geçirilmemiştir (<http://www.tcmb.gov.tr/> [3]). İlk on yılda proje

yapabilen kooperatifler sadece toplamın 1/4'ü oranında kalmış, bunlardan bir çoğu hiçbir zaman üretime geçememiştir.

Kooperatiflerin karşılaştıkları sorunlar genellikle işçi şirketlerinde yaşanan sorunlarla benzerlik göstermiştir. Kaliteli yönetici eksikliğinin geç anlaşılması, teknik ve mali planların kooperatiflerce yapılmayıp başka kuruluşlarca gerçekleştirilmesi, özellikle küçük kooperatiflerin ek finansman güçlükleri göze çarpan başlıca sorunlar olarak sıralanmaktadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Göç, her şeyden önce bireylerin ya da grupların bir yerden başka bir yere gitmeleri olarak tanımlanabilir. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılığın sonucu olarak göç olayı ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve demografik gelişme farklılığının artması işgücü göçünü hızlandırmaktadır. Gelişmekte olan ve kendi insanına yeteri kadar iş yaratamayan, işgücü arzı fazlası bulunan ülkeler için dışarıya işgücü akışı önemli ekonomik avantajlar sağlamaktadır. Bu açıdan ülke dışına işgücü göçü, gelişmekte olan ülkeler için olumlu katkılar sağlamaktadır.

Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm yapısıyla yakından ilişkili ve etkileyici bir olaydır. Çok yönlü karaktere sahip oluşu nedeniyle antropologlardan sosyologlara, plancılardan, idarecilere kadar halkın ilgisini çekmektedir. Göçler, doğrudan doğruya ülkelerin veya daha küçük toplulukların nüfusunun azalmasını veya artmasını etkileyen önemli faktörler arasında sıralanabilir. Göç, nüfusun kalitatif yapısında da (okur-yazarlık, iş ve meslek bilgisi vb.) yapısal değişmelere neden olmaktadır.

Göç nedenleri, göçün ekonomik ve ekonomik olmayan faktörleri şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Ekonomik olan faktörler işçilerin daha iyi bir işe sahip olmak, ailelerin de maddi yaşama standartlarını geliştirmek için göç etmeleri şeklinde sıralanabilir. Ekonomik olmayan faktörler ise siyasal işkenceden veya ırk ayrımından kaçmak, dini özgürlüklerini kullanmak, ailelerin bazen çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sağlamak veya akrabalarına daha yakın olmak amacıyla göç etmeleri biçiminde belirtilebilir. Göç olgusu iki temel kuramsal yaklaşımla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlar, modernizasyon/gelişme kuramı ile merkez-çevre kuramıdır. Modernleşme ve gelişme kuramı, işçi gönderen ülkelerdeki toplumsal değişmeye olumlu katkısı olacağını ileri sürerken; merkez-çevre kuramı ise göçmen işçilerin endüstri toplumunun endüstriyel yaşam

standartlarından, değerlerinden ve normlarından yeterince etkilenemediğini ileri sürmektedir

Emek göçünün ilk kez sömürgecilik dönemiyle birlikte başladığı görülmektedir. Emek göçü üçe ayrılmaktadır. Bunlar yasal, yasadışı ve misafir işçiliktir. Yasal göç, sürekli nitelikte olabilmesinin yanı sıra belirli süreye yönelik olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Yasal göç, birey tarafından yapılan talebin gidilmek istenilen ülkenin aynı doğrultudaki oluru ile oluşturulabildiği gibi bazı ülkelerin nüfus veya işgücü yetersizliği sebeplerinden kaynaklanan kendi talepleri ile de olabilmektedir.

Çeşitli faktörlerden dolayı yasal göçe ilişkin getirilen kısıtlamalar veya engellemelerdeki artış ise göçün değişik bir versiyonu olarak nitelendirilen yasadışı göçün hızlanmasında etkili olmuştur. Yasadışı göç, yeni bir olay olmamasına rağmen bu yöntemin kim tarafından, ne zaman ve nerede başladığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca yabancı kaçak işçiliğin, göçmen işçileri sosyal güvenceden yoksun, düşük maliyetle çalıştıran işverenleri, kurallara uygun işçi çalıştıran işverenlere göre nispi olarak avantajlı kılmaktadır. Bu durumun farkına varan diğer işyeri sahiplerinin de bu avantajdan faydalanmak istemeleri, hatta yerli işçilerin bile kayıt dışı çalıştırılmalarının artmasına neden oluşturma riski bulunmaktadır. Misafir işçilik, misafir işçiler iş programında (tarım vb.) çalışmaları için davet edilen kişilerdir.

Uluslararası işgücü akımlarının yol açtığı ilk ve en açık sonuç, ilgili ülkelerin nüfus yapıları üzerinde görülmektedir. Göçler, insan gücü ihraç eden ülkenin nüfusunu azaltırken, işgücü ithalatçısı ülkenin nüfusunu artırmaktadır. Nüfus değişimleri de diğer taraftan ekonomik ve sosyal hayatta önemli etkiler doğurmaktadır. Vasıfsız işçi gönderen ülkeler, doğum oranları yüksek ve aşırı işgücüne sahip olan az gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerde çalışan nüfusa oranla, sermaye ve doğal kaynakların arzı kıttır. Bu nedenle işgücü, açık veya gizli işsiz durumundadır. Nüfus hızla artarken, milli gelirin de artmaması, yatırıma gidecek

birikimlerin azalmasına neden olmaktadır. Hatta aşırı işgücü, sermaye yoğun tekniklerin kullanılmasını zorlaştırarak, kamu ve özel kesimlerde aşırı emek yoğun çalışmaya neden olmaktadır. Bunun sonucunda da ülke, “yoksulluğun kısır döngüsü” içine girmektedir.

Uluslararası işgücü akımlarının, gönderen ülke ekonomisi üzerinde bazı olumsuz etkileri de vardır. Bu olumsuz etkilerden birisi nitelikli işgücü kaybıdır. Göçün işgücü alan ülke üzerindeki etkileri, işgücü alan ülkelerin genel yabancı işçi politikaları, bu ülkelerin işgücü göçüne yükledikleri anlama, istihdam şekillerine ve bunların geleceği hakkındaki düşüncelerine, ekonomilerinin gelişmesine, nüfuslarına, nüfus bileşimlerindeki bekledikleri gelişmelere ve halklarının yabancı işçi konusundaki tutumlarına göre değişir. Göç alan ülkeler baskın olan ekonomik fayda ilkesinden hareketle işgücü göçünü değerlendirmeye çalışmaktadırlar.

İşgücü göçü konusunda diğer bir boyut da nitelikli işgücü göçü olan beyin göçüdür. Beyin göçü alan ülkeler genellikle gelişmiş ülkelerdir. Az gelişmiş ve gelişme potansiyeline sahip olmayan bir ülkeden bir vasıflı elemanın gelişmiş ülkeye göçü şüphesiz ki, önem taşır. Ancak, gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş ülkeye göçü, daha çok dikkat çeker. Çünkü, genellikle gelişmekte olan ülkeler, potansiyel olarak gelişme imkanlarına sahip olan ülkelerdir. Beyin göçü, insan gücü açıkları bulunan ve bu açıkları en kısa zamanda kapatmak durumunda olan gelişmekte olan ülkelerin gelişme eğilimini sarsar. Üstelik, eğitimin maliyeti göç dolayısıyla yükseleceğinden, gelişmekte olan ülkelerde eğitime ayrılan kaynakların etkinliği azalacaktır. Kaynakların kıt ve bunları optimal dağıtarak kalkınma zorunda olan bu ülkeler, göç dolayısıyla daha büyük kayıplar ve açıklarla karşılaşlar. Gelişmiş ülkelere diğer gelişmiş ülkelere olan göç “beşeri kapitalin milletlerarası dolaşımı” olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’den de başta ABD olmak üzere çeşitli gelişmiş ülkelere eğitilmiş ve yetişmiş işgücünün uygun koşullarda istihdam edilememesi sonucu, beyin göçü gerçekleşmiştir.

İnsanlık tarihi kadar geçmişı olan göç hareketleri, bütün kıtaları içine alarak gelişmiştir. Bununla beraber göç olaylarının merkezinde yer alan Avrupa kıtası, ikinci Dünya savaşı sonrasında günümüze kadar geçen sürede, yoğun bir şekilde işgücü göçü almaktadır. Son yıllarda, AB içinde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların bir sonucu olarak, Avrupa ülkelerinin artan bir çoğunluğu, uluslararası göçü temel bir sorun olarak görmektedir. Pek çok Avrupa ülkesi yasadışı göçü ve göçmen istihdamını, emek piyasasının ihtiyaçlarını karşıladığı, maliyetleri azalttığı için örtülü olarak kabul etmektedir. Bu durum ise, kötü çalışma şartlarının ve düşük ücretli, her türlü güvenceden yoksun olarak çalışacak yerli işçilerin sayısının azalmasının bir sonucudur.

Türkiye'den Avrupa'ya göç, 1960'lı yılların başından başlamaktadır. Söz konusu yıllarda Türkiye, işgücü arz fazlalığı olan bir ülkeydi. Bu dönemde Batı Avrupa'nın yeniden yapılanma ve sanayileşme hamlelerine paralel biçimde, ortaya çıkan işgücü açığının telafi edebilmek için, yabancı ülkelere işçi ithal edilmesi gündeme gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve işgücü fazlalığının olması Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yoğun bir şekilde işçi göçünün gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir. 1973 yılındaki enerji krizinden sonra, Batı 'ya işçi göçü keskin bir şekilde azalmış ve bozulan dış ekonomik ilişkilerden dolayı işçi dövizleri büyük bir önem kazanmaya başlamıştır. Her ne kadar daha sonraki yıllarda petrol üreten Arap ülkelere kısmi de olsa bir işgücü göçü ortaya çıkmışsa da, bu işgücü göçü, Batı Avrupa işgücü piyasalarına oranla çok sınırlı kalmıştır.

Yabancı ülkelere çalışmaya giden Türk insanının tasarruf yeteneği ise Türkiye için önemli bir döviz kaynağının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kaynağın olumlu etkilerinden biri, işçi dövizleri biçiminde ekonomiye sağlanan ek kaynağın iç pazarın büyümesine yardımcı olmasıdır. Bir diğer olumlu etki ise ödemeler dengesine sağladığı katkıdır. İşçi gelirleri genelde açık veren dış ticaret dengesi açığını kapatmakta önemli bir rol üstlenmiştir. İşçi transferleri 1970'li yılların ortasında cari işlem fazlası verilmesine imkan sağlarken, 1980 ve 1990'lı

yıllarda cari işlem açığının daha düşük düzeyde tutulmasında önemli sayılabilecek katkısı olmuştur. 2000’li yıllarda ise dış ticaret açığı karşılama oranı nispi olarak önemli ölçüde düşmüştür.

Türkiye ekonomisinin reel sektörlerine yönelik olarak işçi dövizlerinden daha ileri boyutta yararlanma teşebbüsleri olmuştur. Bu doğrultuda 1960’lı yılların ortalarından itibaren “Türk Modeli” olarak da adlandırılan işçi şirketleri ile aynı dönemde kurulmaya başlanan köy kalkınma kooperatifleri genelde beklenen performansı gösterememişlerdir. Bu nedenle de Türk vatandaşları büyük kayıplara uğramıştır.

İşgücü, ithal ve ihraç eden ülkelerin ekonomisine genelde olumlu katkılar sağlamaktadır. Özellikle Türkiye’nin ihraç ettiği işgücünden, iktisadi anlamda daha ileri düzeyde yararlanabilmesinin şartlarını sağlamak önemlidir. Bu çerçevede şu önerilerde bulunmak mümkündür. Giderek buldukları ülkelerde yerleşik hale gelen Türk işçilerinin tasarruflarının Türkiye’ye yönelmesinin tedbirleri araştırılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda işçi tasarruflarına yüksek faiz uygulanması gibi yöntemler kullanılabilir. Bu durumda, işçi gelirlerinin Türkiye’nin kalkınmasına daha ileri derecede olumlu katkı yapabileceği beklenebilir.

İşçi şirketlerinin ve köy kalkınma kooperatiflerinin daha başarılı olabilmesi için, işçi şirketleri ve köy kalkınma kooperatifleri ciddi biçimde organize edilmelidirler Kaliteli yöneticiler görevlendirilmelidir. Teknik ve mali planlar uzman kişilere yaptırılmalıdır. Bunların yanında ek finansmanda, proje seçiminde, kuruluş yerinin belirlenmesinde, yatırım malları ithalatında ve hammadde sağlanmasında, enerji ve ulaştırma konularında sıkıntı çeken şirketlere ve kooperatiflere kolaylık sağlanmalıdır.

Ülkelerden nitelikli işgücü (beyin) göçünün önlemesi için, insan gücü kaynağının kullanımının ülke açısından en iyi şekilde planlanması gerekir. Vasıflı, iyi eğitilmiş beşeri kaynakların ülkede kalmasını sağlayıcı koşullar (yüksek ücret, üst kademelerde iş imkanı vb.) oluşturulmalıdır. Göç edenlerin, ülkeyle olan bağlarını uluslararası ekonomik işbirliğini ilerletecek yönde korumaları sağlanmalıdır. Böylece bu kesimin, gelecekte yurt ekonomisine pozitif anlamda katkı sağlamasının yolu açılacaktır.

KAYNAKÇA

- ALPER,A.,Murat, (2005), “İşçi Dövizlerini Belirleyen Makro Ekonomik Etkenler: Türkiye Örneği”,[http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/ TURKCE / tezler/ahmetmuratalper.pdf](http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ahmetmuratalper.pdf) [2], Erişim Tarihi:6.1.2008
- ARTUKOĞLU, O., Sökmen, (2005), “Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ”, [http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/ TURKCE/tezler / oguzhansokmenartukoglu.pdf](http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/oguzhansokmenartukoglu.pdf) [3] , Erişim Tarihi:6.1.2008
- AYDOĞANOĞLU, Erkan, (2007), “Uluslararası Emek Göçü, Yasadışı Göç ve Göçmen İstihdamı 1”, [http://www .emekdunyasi . net / tr / article.asp?ID=32](http://www.emekdunyasi.net/tr/article.asp?ID=32), Erişim Tarihi: 7.2.2008
- BARAMIDZE, Malkhaz, (2001), “Karadeniz Ülkelerinde Göçmen İşçilerin Korunmasına ait Hukuki Çerçeve ve Göçmen Toplulukları ile Evsahibi Ülke Arasındaki İlişkiler” , [http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/ keipa / komisyonlar/cc/GA17_CC16_REP51_01_TR.htm](http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/keipa/komisyonlar/cc/GA17_CC16_REP51_01_TR.htm) , Erişim Tarihi: 11.12.2007
- BLASLCHKE, Jardish, (1994), “**East-West migration in Europe and the role of International Aid in Reducing Emigration**”, in: Böhnung, W.R., Scoleter- Paredes, M.L., (ed.),“Aid in place of Migration“, Geneva, ILO, pp. 78-93
- CANSIZ, Ahmet ,(2007), “Son Yıllarda Beyin Göçünün Türk Yüksek Öğretimi Üzerindeki Etkileri”, [http://www.emo.org.tr/ resimler/ ekler / 0353558f3ae8b91_ek.pdf](http://www.emo.org.tr/resimler/ekler/0353558f3ae8b91_ek.pdf) , Erişim Tarihi: 16.11.2007
- ÇETİNTAŞ, Hakan, (2002) , “Küreselleşme ve Beyin Göçü” , http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=229, Erişim Tarihi: 20.10.2007
- EKİNGEN, Timur, (10.1 .2008), “Gurbetçilerden Memlekete Para Köprüsü” , http://www.ekonomi.co.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=2 , Erişim Tarihi: 16.2.2008

- ERCAN, Metin, (15.12.2003) , “Beyin Göçü Nasıl Durdurulur” ,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=98886> [2], Erişim Tarihi:
20.10.2007
- ERDEMYİĞİT,P.,Fatma, (2005) , “İşçi gelirleri ve Büyümedeki Çevrimler
Arasındaki İlişki” , [http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/
fatmapinarerdemyigit.pdf-3](http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/fatmapinarerdemyigit.pdf-3) [1] , Erişim Tarihi: 5.1.2008
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (2007) ,[http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload
/EAD/TanitimKoordinasyonDb/planli.doc](http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/planli.doc) , Erişim Tarihi: 25.10.2007
- GENÇLER,Ayhan,(2007) , “Türkiye'den Yurtdışına Beyin Göçü: Ekonomik Ve
Sosyal Etkileri” , www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_gencler3.doc ,
Erişim Tarihi: 10.1.2008
- GEZGİN, M. Fikret, (1994), “İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri” ,
İstanbul:İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:3743
- GÖKBAYRAK, Şenay, (2006), “Beyin Göçü” , [http://www.beyingocu.com
/yazi.php?yazi_id=23](http://www.beyingocu.com/yazi.php?yazi_id=23) , Erişim Tarihi:10.11.2007
- GÖNÜLLÜ, Müzeyyen, (1996) , “Dış Göç” , [http://egitimdergi.pamukkale
.edu.tr/makale/say%C4%B1/DI%C5%9E%20%20%20GO%C3%87.p
df](http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B1/DI%C5%9E%20%20%20GO%C3%87.pdf) , Erişim Tarihi: 25.10.2007
- KARLUK, Rıdvan, (2002) , **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim ve Sosyal
Değişim** , İstanbul: Beta Yayınları.
- KAYA, Muharrem, (2007),“Beyin Göçü/Erozyonu” , [http://www.universite-
toplum.org/pdf/pdf.php?id=145](http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf.php?id=145)., Erişim Tarihi: 5.3.2008
- KAYA,Muammer, (2007),“Ekmek ve Beyin Göçü” ,
<http://www.egegelisim.org/ekmek-ve-beyin-gocu/>, Erişim Tarihi :
03.12.2007
- KUMCU, Ercan, (13.10. 2002) , “ İşçi Dövizleri Sermaye Hareketi Oldu” ,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=109230&yazari>,
Erişim Tarihi: 5.12.2007

- KÜÇÜKKALAY, A. Mesut, (1998). “Planlı Dönemde Yurtdışı İç Gücü İstihdamı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/planli.htm> , Erişim :03.12.2007
- SEYİDOĞLU, Halil, (2003), **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul:Güzem Can Yayınları, No:20.
- STALKER, Peter, (1994), “The work of strangers: A survey of international labour migration”, Geneva, ILO
- STALKER, Peter, (2001), “The no-nonsense guide to international migration”, London, New Internationalist
- STRAUBHAAR, Thomas, (2001), **New Migration Need A NEMP (A New European Migration Policy) And Not (only) A German Einwanderungsgesetz**, *Hamburg Institute of International Economics*, Research Paper
- ŞAHİN, Hüseyin, (2002), **Türkiye Ekonomisi** , Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- ŞAHİNKAYA, Serdar, (2002), “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası’ndan Türkiye Kalkınma Banka’sına Öneriler: 1975-2001 Döneminde Kurumsal Yapıdaki Temel Dönüşümler Üzerine Düşünceler ve Bazı Öneriler” <http://www.econ.utah.edu/ehrbar/erc2002/pdf/P139.pdf> , Erişim Tarihi: 5.3.2008
- ŞEN, Faruk, (1993), **Türkiye’den Avrupa’ ya Göç Hareketleri** , Köln :Önel Yayınevi
- TALAS, Cahit, (1997) , **Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- TEMİZ, Hasan E.,(Şubat 2004) , “Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketleri, Yoksulluk ve İşgücü Piyasaları” , **Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt 18, Sayı 5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss.35-60
- TOKSÖZ, Gülay, (2006), **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkçe Bilgi Edinme İnternet Sitesi, <http://www.infoturkish.com>
/Turkey/Foreign-worker.html, Erişim Tarihi: 23.11. 2007

Türkiye Kalkınma Bankası, (2004), **Türk İşçi Şirketlerinin Teşviki ve Rehabilitasyonu Programı**, Ankara

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, (2007), “Nitelikli İşgücü Göçü”,
<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2427>, Erişim Tarihi :
03.1.2008

URAS, Güngör,(8.9.2006), “İşçiler 75 Milyar Dolar Gönderdi” ,
<http://www.tumgazeteler.com/?a=1684174> , Erişim Tarihi: 5.3.2008

Wikipedia , http://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_worker, **26.10.2007**

YENERER, Metin, (05.05.2002) “Yurtdışına yerleşme yolları...(1)”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=36762>[1] , Erişim Tarihi:
20.10.2007

YILMAZ, Gaye, (2005), “Emek Göçünün Tarihsel Arka Planı ve AB’deki Göçmen İşçilerin Durumu”, <http://www.antimai.org/mkl/gy2005ttb.htm> ,
Erişim Tarihi :03.12.2007

